

Σχολή Επιστημών Υγείας και Πρόνοιας
Τμήμα Βιοϊατρικών Επιστημών
Σχολή Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών
Τμήμα Αγωγής και Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία

Παιδαγωγικό τμήμα

Διδρυματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
**Επιστήμες της Αγωγής μέσω Καινοτόμων Τεχνολογιών και
Βιοϊατρικών Προσεγγίσεων**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Η θεραπευτική επίδραση της μουσειακής και εικαστικής αγωγής σε
μαθητές με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος (ΔΑΦ)**

POST GRADUATE THESIS

**The therapeutic effect of museum and art education on students
with Autism Spectrum Disorder (ASD)**

Όνομα φοιτήτριας: ΕΛΕΝΗ ΣΑΚΚΑ

ELENI SAKKA

Όνομα εισηγητή: ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΚΑΛΕΣΟΠΟΥΛΟΥ

DESPINA KALESSOPOULOU

Αιγάλεω/Aigaleo 2024

Faculty of Health and Caring Professions
Department of Biomedical Sciences
Faculty of Administrative, Financial and Social Sciences
Department of Early Childhood Education and Care

Department of Pedagogy

Inter-Institutional Post Graduate Program
Pedagogy through innovative Technologies and Biomedical approaches

POST GRADUATE THESIS

The therapeutic effect of museum and art education on students with Autism Spectrum Disorder (ASD).

NAME OF STUDENT

ELENI SAKKA

21591

FIRST SUPERVISOR

DESPINA KALESSOPOULOU

SECOND SUPERVISOR

PARASKEVI FOTI

AIGALEO 2024

Επιτροπή εξέτασης

15 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 2024

	Ονόματα εξεταστών	Υπογραφή
1 ^{ος} Εξεταστής	ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΚΑΛΕΣΟΠΟΥΛΟΥ	
2 ^{ος} Εξεταστής	ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΦΩΤΗ	

Δήλωση συγγραφέα μεταπτυχιακής εργασίας

Η κάτωθι υπογεγραμμένη Ελένη Σακκά του Γεωργίου, με αριθμό μητρώου 21591 φοιτήτρια του Διϊδρυματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Παιδαγωγική μέσω Καινοτόμων Τεχνολογιών και Βιοϊατρικών Προσεγγίσεων των Τμημάτων Βιοϊατρικών Επιστημών/ Τμήμα Αγωγής και Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία/Παιδαγωγική τμήμα των Σχολών Επιστημών Υγείας και Πρόνοιας/Σχολή Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής και της Ανώτατης Σχολής Παιδαγωγικής και Τεχνολογικής Εκπαίδευσης, δηλώνω ότι:

«Είμαι συγγραφέας αυτής της μεταπτυχιακής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, οι όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε ακριβώς είτε παραφρασμένες, αναφέρονται στο σύνολό τους, με πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία έχει συγγραφεί από μένα αποκλειστικά και αποτελεί προϊόν πνευματικής ιδιοκτησίας τόσο δικής μου, όσο και του Ιδρύματος. Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου».

Επιθυμώ την απαγόρευση πρόσβασης στο πλήρες κείμενο της εργασίας μου μέχρι και έπειτα από αίτηση μου στη Βιβλιοθήκη και έγκριση του επιβλέποντα καθηγητή.

Η Δηλούσα

Ελένη Σακκά

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της παρούσας μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τις επιβλέπουσες, κα Καλεσοπούλου Δέσποινα, Επίκουρη Καθηγήτρια και την κα Φώτη Παρασκευή, Εξωτερικό Επιστημονικό Συνεργάτη, για την καθοδήγηση και τις πολύτιμες συμβουλές που μου παρείχαν κατά την διάρκεια εκπόνησης της εργασίας καθώς και όλους τους διδάσκοντες και συνεργάτες του Διδρυματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Επιστήμες της Αγωγής μέσω Καινοτόμων Τεχνολογιών και Βιοϊατρικών Προσεγγίσεων».

Ιδιαίτερα, θα ήθελα να ευχαριστήσω για τις πληροφορίες που μου παρείχαν, για τις απόψεις τους και για τον χρόνο που διέθεσαν για την πραγματοποίηση των συνεντεύξεων, χωρίς τα στοιχεία των οποίων δεν θα μπορούσε να ολοκληρωθεί η συγκεκριμένη εργασία, τους εκπαιδευτικούς του Δημοτικού Ειδικής Αγωγής Αγίου Νικολάου και τους μουσειοπαιδαγωγούς. Τέλος, ευχαριστώ θερμά τον σύζυγό μου Βασίλειο Γουλιδάκη και τα παιδιά μας, Ιωάννη και Βικτώρια, για την αμέριστη συμπαράσταση που μου παρείχαν, καθώς και τους γονείς μου Γεώργιο και Αθηνά Σακκά για την στήριξή τους σε όλη τη διάρκεια των σπουδών μου έως σήμερα.

Αφιερώσεις

Στα παιδιά μου Ιωάννη και Βικτώρια Γουλιδάκη

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία προκειμένου να διερευνήσει την αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής από τα ελληνικά μουσεία και τα θετικά αποτελέσματα αυτής στα παιδιά με ΔΑΦ, χρησιμοποίησε την ποιοτική μεθοδολογία. Συμμετέχοντες στην έρευνα ήταν 6 εκπαιδευτικοί του ειδικού σχολείου Εργαστήριο Ειδικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης Αγίου Νικολάου Λασιθίου και 7 μουσειοπαιδαγωγοί των μουσείων Ιστορικό Μουσείο Ηρακλείου, Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Ηρακλείου, Λαογραφικό Μουσείο Νεάπολης, Μουσείο Λυχνοστάτης Χερσονήσου. Ως εργαλείο συλλογής δεδομένων χρησιμοποιήθηκε η ημιδομημένη συνέντευξη. Διαπιστώθηκε ότι οι συμμετέχοντες στην έρευνα κατανοούν το συμπεριληπτικό ρόλο του σύγχρονου μουσείου και την αξία της αξιοποίησης των τεχνών στην συμπερίληψη και συμμετοχή μαθητών που βρίσκονται στο φάσμα του αυτισμού. Η εικαστική τέχνη χρησιμοποιείται περισσότερο από τις υπόλοιπες τέχνες και αναγνωρίζονται τα θετικά της οφέλη. Ωστόσο, τα ενταξιακά προγράμματα εκπαίδευσης δεν είναι εξειδικευμένα και προσαρμόζονται κάθε φορά, ενώ υπάρχουν μια σειρά από δυσκολίες και εμπόδια στην αξιοποίηση της εικαστικής τέχνης όπως η ανυπαρξία κατάλληλου χώρου, η ελλιπής επιμόρφωση και στελέχωση, η ανεπαρκής αξιοποίηση της τεχνολογίας κ.α.

Λέξεις κλειδιά

Ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, διαταραχή αυτιστικού φάσματος, εικαστική αγωγή, συμπερίληψη, κοινωνικοποίηση, μουσειακή εκπαίδευση.

Abstract

This thesis, in order to investigate the use of art education by Greek museums and its positive effects on children with ASD, used the qualitative methodology. Participants in this research were 6 teachers of the special school Special Vocational Education Laboratory of Agios Nikolaos Lasithi and 7 museum educators of the museums Historical Museum of Heraklion, Museum of Natural History of Heraklion, Folklore Museum of Neapolis, Museum of the Lighthouse of Hersonissos. The semi-structured interview was used as a data collection tool. It was found that research participants understand the inclusive role of the modern museum and the value of utilizing the arts in the inclusion and participation of students on the autism spectrum. Painting art is used more than the rest of the arts and the participants recognize its positive benefits to children with ASD. However, the inclusion educational programs are not specialized and are adapted each time, while there are a number of difficulties and obstacles in the utilization of painting art in the museums, such as the non-existence of a suitable space, insufficient training and staffing, insufficient utilization of technology, etc.

Keywords

Special educational needs, autism spectrum disorder, art education, inclusion, socialization, museum education.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	11
Κεφάλαιο 1ο.....	124
1.Χαρακτηριστικά ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες και η διαταραχή αυτιστικού φάσματος	134
2. Η κοινωνικοποίηση των παιδιών με ΔΑΦ και τα θετικά της αποτελέσματα	157
3. Η αξιοποίηση της τέχνης και τα θετικά της αποτελέσματα στα παιδιά με ΔΑΦ	189
Σύνοψη κεφαλαίου	202
Κεφάλαιο 2.....	214
2.1. Πολιτιστική πολιτική και μουσειακή εκπαίδευση στο σύγχρονο γίνεσθαι	214
2.2.Μουσεία χωρίς αποκλεισμούς.....	257
2.3. Εικαστικές δραστηριότητες των μουσείων	30
2.3.1. Παραδείγματα εικαστικών δραστηριοτήτων για παιδιά με ΔΑΦ από μουσεία του εξωτερικού	30
2.3.2. Παραδείγματα εικαστικών δραστηριοτήτων για παιδιά με ΔΑΦ από μουσεία του εσωτερικού	33
2.4. Έρευνες για τα θετικά αποτελέσματα της χρήσης των εικαστικών δραστηριοτήτων και της εικαστικής αγωγής σε παιδιά με ΔΑΦ.	35
Σύνοψη κεφαλαίου	39
Κεφάλαιο 3: Μεθοδολογία.....	40
3.1. Σκοπός, στόχοι και ερευνητικά ερωτήματα	40
3.2. Επιλογή μεθόδου	41
3.3. Μέθοδος και εργαλείο συλλογής δεδομένων	42
<i>Ο παρών οδηγός συνέντευξης</i>	44
<i>Η πιλοτική εφαρμογή του οδηγού συνέντευξης</i>	51
3.4. Συμμετέχοντες στην έρευνα	51
3.5. Ερευνητική διαδικασία/ διαδικασία διεξαγωγής συνεντεύξεων.....	472
3.6. Ζητήματα αξιοπιστίας και εγκυρότητας.....	484

4. Ανάλυση δεδομένων/αποτελέσματα έρευνας.....	49
5. Συμπεράσματα.....	71
6. Περιορισμοί της έρευνας-Μελλοντικές προτάσεις.....	70
Βιβλιογραφία.....	70
Παράρτημα.....	90

Εισαγωγή

Το θέμα της προτεινόμενης Διπλωματικής Εργασίας επιλέχθηκε γιατί στη σύγχρονη μουσειολογία τονίζεται η πρόσβαση όλων των ανθρώπων στα πολιτιστικά αγαθά ως θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα και ως εχέγγυο για την ομαλή κοινωνική ένταξη και συμμετοχή όλων ανεξαιρέτως των ατόμων. Τα μουσεία στο πλαίσιο του κοινωνικού και εκπαιδευτικού τους ρόλου πρέπει να είναι «ανοιχτά σε όλους» (Αργυρόπουλος & Κανάρη, 2011). Το σημερινό μουσείο σχετίζεται άμεσα με ζητήματα συμπερίληψης, κοινωνικής συνοχής, εκδημοκρατισμού και άρσης των διακρίσεων (McGhie, 2020).

Η πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία βρίσκεται στις προτεραιότητες των σύγχρονων πολιτιστικών οργανισμών, που μεριμνούν ώστε η οργάνωση της επίσκεψης στο μουσείο να συνάδει με το ζητούμενο της επέκτασης της εμπειρίας των ατόμων αυτών. Τα μουσεία οργανώνουν για αυτό το σκοπό ειδικά προγράμματα εκπαίδευσης και βρίσκονται σε επαφή με εκπαιδευτικούς γενικών και ειδικών σχολείων, προκειμένου να οργανώνουν δραστηριότητες συμπερίληψης, συμμετοχής και κοινωνικής αλληλεπίδρασης των ατόμων με αναπηρία, τα οποία έχουν προσωπική ατζέντα επίσκεψης (Νικονάνου και συν., 2015).

Στο πλαίσιο αυτό, έχει εδραιωθεί η χρήση πρακτικών όπως η αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής, η οποία συνδέεται με την ανάπτυξη των καλλιτεχνικών δεξιοτήτων και την έκφραση των συναισθημάτων των παιδιών. Ένα μεγάλο μέρος των εκπαιδευτικών προγραμμάτων των μουσείων σε παγκόσμιο επίπεδο αναφέρεται σε εικαστικές δραστηριότητες (Νικονάνου και συν., 2015).

Για το λόγο αυτό έχει ενδιαφέρον να εξεταστεί κατά πόσο η εικαστική αγωγή αξιοποιείται από τα ελληνικά μουσεία και έχει θετικά αποτελέσματα στα παιδιά με ΔΑΦ. Σκοπός, οπότε, της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η ανάδειξη των θετικών αποτελεσμάτων που έχει η αξιοποίηση από τα μουσεία της εικαστικής αγωγής στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών τους προγραμμάτων σε μαθητές με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος, μέσα από τις απόψεις των εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και των μουσειοπαιδαγωγών μουσείων με προγράμματα ειδικής αγωγής.

Βάσει του σκοπού της εργασίας τίθενται τα εξής ερευνητικά ερωτήματα:

1. Πώς νοηματοδοτούν οι εκπαιδευτικοί και οι μουσειοπαιδαγωγοί το σύγχρονο συμπεριληπτικό και συμμετοχικό ρόλο των μουσείων σε παιδιά με ΔΑΦ;
2. Τι πιστεύουν οι εκπαιδευτικοί και οι μουσειοπαιδαγωγοί για τα αποτελέσματα που έχει στους μαθητές με ΔΑΦ η αξιοποίηση από τα μουσεία της εικαστικής αγωγής στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών τους προγραμμάτων.

3. Ποια η άποψη των εκπαιδευτικών και οι μουσειοπαιδαγωγοί για τυχόν ελλείψεις που διαπιστώνονται στην αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής από τα μουσεία και τι προτείνουν για την υπέρβασή τους;

Η παρούσα εργασία αποτελείται από δυο μέρη, το θεωρητικό και το ερευνητικό. Στο θεωρητικό μέρος, το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται στα γενικά χαρακτηριστικά των ατόμων που υπάγονται στην κατηγορία του φάσματος του αυτισμού. Συγκεκριμένα, αναφέρονται τα συμπτώματα των παιδιών με ΔΑΦ, οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν στην κοινωνικοποίησή τους και πόσο σημαντική είναι αυτή για την ολόπλευρη ανάπτυξή τους. Στη συνέχεια, παρουσιάζονται τα θετικά αποτελέσματα της οξοποίησης της τέχνης στα παιδιά με ΔΑΦ σε επίπεδο κοινωνικό και στο επίπεδο της βελτίωσης των επαναλαμβανόμενων συμπεριφορών τους.

Στο δεύτερο κεφάλαιο του θεωρητικού μέρους παρουσιάζεται η ιστορική πορεία και το περιεχόμενο που είχαν οι πολιτικές για τον πολιτισμό, φτάνοντας στο σήμερα και στον κοινωνικό-εκπαιδευτικό ρόλο των πολιτιστικών οργανισμών μέσα από την ψυχαγωγία και την παροχή μοναδικών εμπειριών στον επισκέπτη. Στη συνέχεια, γίνεται αναφορά στην αποδοχή του διαφορετικού που προάγεται από τα σύγχρονα μουσεία, δηλαδή στο συμπεριληπτικό και ταυτόχρονα συμμετοχικό μουσείο του σύγχρονου γίνεσθαι, προκειμένου να γίνει σύνδεση με την ομάδα των ατόμων στο φάσμα του αυτισμού που εξετάζεται στην παρούσα εργασία.

Η τρίτη ενότητα αναφέρεται στις εικαστικές δραστηριότητες που χρησιμοποιούν τα μουσεία, προκειμένου να κάνουν πιο άνετη την επίσκεψη των παιδιών με ΔΑΦ στους χώρους τους και να καρπωθούν τα θετικά αποτελέσματα από την αξιοποίησή τους. Αρχικά, παρουσιάζονται παραδείγματα από τις εικαστικές δραστηριότητες που χρησιμοποιούν τα μουσεία του εξωτερικού και στη συνέχεια παραδείγματα από τα μουσεία του εσωτερικού. Τέλος, το δεύτερο κεφάλαιο του θεωρητικού μέρους κλείνει με την παράθεση ερευνητικών δεδομένων Ελλήνων και ξένων μελετητών για τα θετικά αποτελέσματα που έχει η αξιοποίηση των εικαστικών δραστηριοτήτων και της εικαστικής αγωγής σε παιδιά με ΔΑΦ.

Στο ερευνητικό μέρος γίνεται αναφορά στην επιλογή της μεθόδου που ακολουθήθηκε για την προσέγγιση του ερευνητικού προβλήματος και στις διαδικασίες επιλογής των συμμετεχόντων της έρευνας, του ερευνητικού εργαλείου, της ερευνητικής διαδικασίας που ακολουθήθηκε όπως και των τρόπων διασφάλισης της εγκυρότητας και αξιοπιστίας της έρευνας. Τέλος, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας και τα συμπεράσματα που προκύπτουν από αυτά.

Κεφάλαιο 1ο

1.Χαρακτηριστικά ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες και η διαταραχή αυτιστικού φάσματος

Τα παιδιά με αναπηρία ή με Ειδικές Εκπαιδευτικές Ανάγκες (ΕΕΑ) είναι όσα παιδιά δυσκολεύονται στη μάθηση λόγω προβλημάτων αναπτυξιακού, γνωστικού και αισθητηριακού επιπέδου ή ακόμη και λόγω σοβαρών ψυχοσυναισθηματικών προβλημάτων. Συγκεκριμένα, στην κατηγορία των παιδιών με ΕΕΑ περιλαμβάνονται όσα έχουν κάποια αισθητηριακή έλλειψη όπως τα άτομα με μειωμένη όραση και ακοή, όσα παιδιά έχουν κινητικά προβλήματα, μαθησιακές δυσκολίες όπως ΔΕΠΥ ή δυσλεξία, όσα παιδιά εμφανίζουν διαταραχές ομιλίας και παιδιά με αναπτυξιακές διαταραχές, όπως ο αυτισμός. Ακόμη, συμπεριλαμβάνονται παιδιά παραμελημένα και κακοποιημένα, τα οποία εμφανίζουν ψυχοκοινωνικά προβλήματα και παραβατικότητα, αλλά και τα χαρισματικά παιδιά, που εμφανίζουν ιδιαίτερα αναπτυγμένες δεξιότητες και ταλέντα (Νόμος 3699/2008).

Στις Διάχυτες Αναπτυξιακές Διαταραχές, όπως είδαμε, περιλαμβάνεται η Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος (ΔΑΦ). Σε αυτή περιλαμβάνεται το σύνδρομο Asperger, το σύνδρομο Rett, ο αυτισμός, η διάχυτη αναπτυξιακή διαταραχή-μη προσδιοριζόμενη αλλιώς και η αποδιοργανωτική διαταραχή. Η ΔΑΦ επειδή είναι μια φασματική διαταραχή, υπάρχουν διαφοροποιήσεις στα χαρακτηριστικά των ατόμων με αυτή τη διάγνωση από χαμηλής έως πολύ υψηλής λειτουργικότητας. Ωστόσο, έχει ως βασικά χαρακτηριστικά ότι το παιδί εμφανίζει επαναλαμβανόμενες συμπεριφορές και ότι δυσκολεύεται να αλληλεπιδράσει με άλλους. Έχει διαπιστωθεί ότι τα αγόρια εμφανίζουν μεγαλύτερο ποσοστό ΔΑΦ από ότι τα κορίτσια. Η ΔΑΦ είναι μια νευρο-αναπτυξιακή διαταραχή η οποία μπορεί να συνοδευτεί από μια σειρά από συννοσηρότητες (Frye, 2018 · Ronconi, Molteni & Casartelli, 2016 · APA, 2023).

Η ίδια η λέξη αυτισμός προέρχεται ετυμολογικά από το από την αρχαιοελληνική λέξη εαυτός/αυτός, η οποία σηματοδοτεί ότι το άτομο κλείνεται στον εαυτό του και δεν έχει κανονική κοινωνικοποίηση (Κατσούγκρη, 2014). Τα συμπτώματα εμφανίζονται από τη νεαρή ηλικία του παιδιού, από τους πρώτους μήνες της ζωής του. Έτσι, παιδιά με αυτισμό εμφανίζουν από 8 μηνών μειωμένη βλεμματική επαφή και δεν χαμογελούν ή χαμογελούν ελάχιστα. Από την ηλικία των 12 μηνών εμφανίζεται μη ανταπόκριση όταν τα καλούν με το όνομα τους, ενώ μειωμένες είναι οι χειρονομίες τους, με τη δείξη να υπερτερεί. Στην ηλικία των 24 μηνών αυξάνεται η μη επαφή με τα μάτια, όπως και η μοναχικότητα, ενώ η σύνθεση

φράσεων είναι πολύ χαμηλού επιπέδου όπως και οι λεκτικές δεξιότητες. Σε αυτή την ηλικία τα παιδιά με ΔΑΦ αντιδρούν στις αλλαγές και σε έντονες μυρωδιές και ήχους. Ακόμη δεν αντιλαμβάνονται τα συναισθήματα των άλλων και εμφανίζουν ηχολαλία (Autism Speaks Org, 2023).

Σύμφωνα με τον LaFee (2015) τα παιδιά με ΔΑΦ όταν βρίσκονται κοντά στο δεύτερο έτος της ζωής τους, χαρακτηρίζονται για τον ασυνήθιστο τόνο της φωνής τους, ενώ παράλληλα κουνούν τα χέρια τους ασυνήθιστα, δεν ανταποδίδουν συναισθηματικές εκφράσεις προσώπου όπως το χαμόγελο και δεν τους αρέσει να εξερευνούν νέα πράγματα.

Τα παιδιά με ΔΑΦ όταν πλησιάζουν στο τρίτο έτος της ζωής τους χαρακτηρίζονται για το ότι η σύνθεση φράσεων δεν υπερβαίνει τις δυο λέξεις και η λεκτική τους δεξιότητα είναι μειωμένη και ελλειμματική. Στα εννιά έτη της ζωής τους εμφανίζουν περίεργες αισθητηριοκινητικές συμπεριφορές, όπως το ότι κουνούν το σώμα τους μπροστά και πίσω επαναλαμβανόμενα. Ακόμη, δεν υφίσταται η ανάπτυξη σχέσεων με συνομηλίκους (Lord et al., 2018).

Τα διαγνωστικά κριτήρια όπως το International Classification of Diseases (ICD) και το Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM) έκδοση πέντε, καταλήγουν στο ότι η ΔΑΦ διακρίνεται για δύο κατηγορίες συμπτωμάτων. Η μια είναι το *έλλειμμα στην επικοινωνία* και η άλλη τα *επαναλαμβανόμενα πρότυπα συμπεριφοράς*. Το έλλειμμα στην επικοινωνία και την αλληλεπίδραση με άλλους αφορά στο ότι τα παιδιά με ΔΑΦ έχουν χαμηλή αμοιβαιότητα με άλλα πρόσωπα, δεν μοιράζονται τα συναισθήματα και τα ενδιαφέροντα τους, προσεγγίζουν κοινωνικά τους άλλους με περίεργο τρόπο, οι συνομιλίες είναι περίεργες, δεν έχουν βλεμματική επαφή, δεν εκφράζονται με τη γλώσσα του σώματος, δεν κατανοούν τις χειρονομίες, έχουν μη κανονική ομιλία και δεν μπορούν να διατηρήσουν την αλληλεπίδραση τους με άλλους. Η μη διατήρηση των κοινωνικών σχέσεων είναι έκδηλη στο ότι δεν δείχνουν ενδιαφέρον για παιχνίδια φαντασίας, δεν προσαρμόζονται στο κοινωνικό πλαίσιο και δεν δείχνουν ενδιαφέρον για τους συνομηλίκους (CDC, 2022).

Η κατηγορία επαναλαμβανόμενα πρότυπα συμπεριφοράς περιλαμβάνει κινήσεις όπως η περίεργη κίνηση των δακτύλων, το λίκνισμα μπρος πίσω του σώματος, το ξύσιμο, το χτύπημα του κεφαλιού, η εμμονή με τη ρουτίνα και την τακτοποίηση (CDC, 2022). Πιο συγκεκριμένα, τα παιδιά με ΔΑΦ στο επίπεδο των στερεοτυπικών συμπεριφορών διακρίνονται για το ότι έχουν ή «κατώτερης τάξης» συμπεριφορές τέτοιου είδους όπως το λίκνισμα του σώματος ή το χτύπημα του χεριού, αλλά και «ανώτερης τάξης» στερεοτυπικές συμπεριφορές, όπως το ότι για τα παιδιά το ντύσιμο, για παράδειγμα, είναι μια τελετουργία, που επαναλαμβάνεται με τυπικό τρόπο. Άλλες ανώτερες στερεοτυπικές συμπεριφορές είναι ο

έντονος εκνευρισμός όταν τους αλλάζουν την τάξη που έχουν τα πράγματα τους, ο έντονος ενθουσιασμένος που έχει για την αγαπημένη τους ομάδα ποδοσφαίρου, η τάση τους να ταξινομεί (π.χ. έντομα). Θεωρείται ότι οι κατώτερες και οι ανώτερες στερεοτυπικές συμπεριφορές προκαλούν στα παιδιά με ΔΑΦ απόλαυση, τα αυτό-διεγείρουν και τα κάνουν να συγκεντρώνουν την προσοχή τους καλύτερα και να μειώνουν το άγχος που αισθάνονται (Deweerd, 2020).

Σύμφωνα με τους Kondekar et al. (2016) χαρακτηριστικό είναι και ότι ένα παιδί με ΔΑΦ μπορεί να ξεκινήσει να μιλά, αλλά σταματά απότομα. Δεν επιζητεί να επικοινωνεί με άλλους, για αυτό και η ομιλία του είναι ασυνήθιστη ή έχει ηχολαλία και αν θέλει να τραβήξει την προσοχή του άλλου το κάνει με φωνές και έντονες χειρονομίες. Αποφεύγουν δε τη βλεμματική επαφή με τους άλλους, παρεκτός αν διακατέχονται από υπερβολικό άγχος (Treffent, 2021). Για να εκτονώσουν έντονα συναισθήματα όπως το άγχος, κουνούν το σώμα τους μπρος πίσω. Η προσκόλληση των παιδιών με ΔΑΦ στη ρουτίνα ή στις εμμονές εντοπίζονται συνήθως στη συλλογή αντικειμένων, όπως συλλογή από αυτοκινητάκια (National Autistic Society, 2023).

Τα παιδιά με ΔΑΦ ενώ έχουν σχετικά καλή οπτική μνήμη και αντίληψη, δυσκολεύονται να κατανοήσουν τα λεπτά και τα δευτερόλεπτα της ώρας (Στασινός, 2013). Πρόκειται για έλλειμμα στη γνωστική λειτουργία. Τέτοιου τύπου έλλειμμα είναι και το ότι δεν κατανοούν την έννοια του αύριο ή της περασμένης εβδομάδας και μήνα, ενώ δεν μπορούν να υπολογίσουν πόσο χρόνο μπορεί να διαρκέσει μια δραστηριότητα (Autism Speaks Org, 2023). Σύμφωνα με τον Στασινό (2013) γνωστικό έλλειμμα είναι και ότι δεν κατανοούν μια συμβολική ή υποθετική κατάσταση ή έννοιες αφηρημένες όπως η δικαιοσύνη. Οτιδήποτε μη αισθητό δυσκολεύονται να το κατανοήσουν. Από την άλλη, ένα παιδί με ΔΑΦ αντιλαμβάνεται ότι είναι διαφορετικό πράγμα το να επισκεφτεί κανείς μια δημόσια υπηρεσία από να επισκεφτεί ένα εμπορικό κατάστημα, όπως και να αντιληφθεί τη λειτουργία του σχολείου και την παρακολούθηση των μαθημάτων. Πολύ θετικό είναι η τήρηση των κανόνων, η καλή μνήμη και ότι με την απομνημόνευση μπορεί να μάθει. Κάποιες φορές τα παιδιά με ΔΑΦ έχουν ιδιαίτερα ταλέντα σε κάποιους τομείς, όπως τα μαθηματικά (Happe, 2003).

2. Η κοινωνικοποίηση των παιδιών με ΔΑΦ και τα θετικά της αποτελέσματα

Ένα παιδί με ΔΑΦ παρουσιάζει ντροπαλότητα, που εμφανίζεται με την απομόνωση, το ότι δεν θέλει να συνάπτει σχέσεις και δεν κοιτά τους άλλους. Μπορεί να προσπαθήσουν να το πλησιάσουν, αλλά αυτό γυρνά την πλάτη του ή όπως είναι αφηρημένο μπορεί να πέσει πάνω

σε κάποιο παιδί. Ακόμη, αν δει ένα λυπημένο παιδία αντί να του συμπαρασταθεί, αδιαφορεί. Όταν ένας συνομήλικος του του μιλά, συνεχώς τον διακόπτει ή βιάζεται να απαντήσει σε ερωτήσεις του και δίνει άσχετες απροσδόκητες απαντήσεις. Σε μια ερώτηση του τύπου πώς πέρασες το σαββατοκύριακο μπορεί να απαντήσει βιαστικά «τι ωραία που είναι τα ψώνια στα μαγαζιά», χωρίς να εξηγήσει ότι είχε πάει στην αγορά, με αποτέλεσμα να δυσχεραίνεται η επικοινωνία τους, αφού οι άλλοι τον θεωρούν περίεργο (Harpe 2003· Timler, 2018).

Η απομόνωση είναι μια συνήθης πρακτική και μπορεί να οφείλεται στο ότι ένα παιδί με ΔΑΦ αδυνατεί να χειριστεί το άγχος που μπορεί να του προκαλέσει μια πραγματική κατάσταση την οποία πρέπει να αντιμετωπίσει ή το ότι άλλα παιδιά τον έχουν προσκαλέσει να παίξουν. Φαίνεται ότι η απομόνωση είναι αυτοπροστατευτική. Συχνά όμως τον οδηγεί σε θλίψη (Goldenberg & Sherin, 2021).

Ευθύνη για το κοινωνικό έλλειμμα που εμφανίζει ένα παιδί με ΔΑΦ είναι το μειωμένο λεξιλόγιο του, η ηχολαλία, ότι δεν κατανοεί τις μεταφορές και παρομοιώσεις, τις μη λεκτικές εκφράσεις, το χιούμορ, τις εκφράσεις του προσώπου, τις οποίες μπορεί να παρερμηνεύσει (Timler, 2018). Σύμφωνα με τη θεωρία του νου το κοινωνικό έλλειμμα οφείλεται στο ότι η πρόθεση και η σκέψη των άλλων, δεν γίνεται κατανοητή, δεν μπορεί να διαβάσει το νου τους (Στασινός 2013 · Ronconi et al., 2016).

Η μη καλή επικοινωνία είναι εμφανής και στο παιχνίδι και τη δημιουργική φαντασία γενικότερα, η οποία είναι χαμηλή, για αυτό το παιχνίδι για ένα παιδί με ΔΑΦ δεν είναι μια ευχάριστη δραστηριότητα. Δεν μπορεί να κατανοήσει ιδίως τα φανταστικά παιχνίδια και για αυτό η κοινωνική επικοινωνία και προσαρμογή του είναι χαμηλή, οδηγώντας το στην απομόνωση (Chan et al., 2016).

Για το λόγο αυτό η κοινωνικοποίηση των παιδιών με ΔΑΦ είναι εξέχουσας σημασίας. Σύμφωνα με την Weisstuch (2014) η τροποποίηση της συμπεριφοράς και η κοινωνική αλληλεπίδραση είναι τα μέσα για την καλύτερευση της ζωής του παιδιού με ΔΑΦ. Όσο πιο νωρίς ενσωματωθεί το κοινωνικό κομμάτι στη ζωή του, τόσο θα βελτιωθεί η αναπτυξιακή διαδικασία, η οποία θα διατηρηθεί σε όλη τη ζωή του. Η κοινωνική παρέμβαση από τη νεαρή ηλικία είναι σημαντική για να θέσει τις βάσεις για τη σωματική, συναισθηματική και γνωστική ανάπτυξη του παιδιού. Ο θετικός αντίκτυπος της ολόπλευρης ανάπτυξης από τη νεαρή ηλικία, θα μεταφερθεί στην εφηβεία και στην ενηλικίωση. Ειδικότερα για την εφηβεία, η κοινωνική παρέμβαση πρέπει να ενισχυθεί και αλλάξει για να ανταποκριθεί το παιδί με ΔΑΦ στις νέες αυξημένες κοινωνικές απαιτήσεις αυτής της περιόδου. Το κοινωνικό στοιχείο τέτοιους είδους παρεμβάσεων είναι ζωτικής σημασίας για να αναπτύξει το άτομο θετικές σχέσεις, να

αξιοποιήσει τις δυνατότητές του και συνακόλουθα να έχει μια ανεξάρτητη, και ευτυχισμένη ζωή.

Η ανάπτυξη των κοινωνικών δεξιοτήτων των παιδιών με ΔΑΦ και η σύναψη ισχυρών και θετικών κοινωνικών και φιλικών σχέσεων, συμβάλλει σημαντικά στο να επιτύχουν αυτά τα παιδιά στο σχολείο και να έχουν μια καλή ακαδημαϊκή επίτευξη. Ακόμη συμβάλλει σημαντικά στο να αναλάβουν με επιτυχία το ρόλο τους ως ενήλικες όπως ως εργαζόμενοι, ως συνάδελφοι/συνεργάτες και ως μέλη της κοινότητας τους. Οι κοινωνικές δεξιότητες οδηγούν στο να έχει ένα παιδί με ΔΑΦ θετικές και δυνατές σχέσεις με τους γονείς και τους συνομηλίκους του, και αυτό οδηγεί στο να μπορεί να λύσει τα προβλήματα του περισσότερο αποτελεσματικά. Ιδίως η θετική σχέση με τους συνομηλίκους οδηγεί στην καλύτερη επίλυση των συγκρούσεων και σε μια πιο ήρεμη ζωή. Σημαντικό θετικό όφελος είναι και η μείωση των σοβαρών ψυχικών διαταραχών που συνοδεύουν τα αποκοινωνικοποιημένα παιδιά με ΔΑΦ όπως η αγχώδης διαταραχή, η κατάθλιψη, οι αυτοκτονικές τάσεις (Isni, 2018).

Τα μη κοινωνικοποιημένα παιδιά με ΔΑΦ παρουσιάζουν συχνά φοβίες, κρίσεις πανικού, άγχος, κατάθλιψη, με συνέπεια να έχουν συνολικά μια χαμηλότερη ποιότητα ζωής. Ως ενήλικες μπορεί να εμφανίζουν τεταμένες συζυγικές σχέσεις και τεταμένες σχέσεις στο δεσμό παιδιού-γονέα. Αντίθετα η ανάπτυξή τους στις κοινωνικές δεξιότητες, προάγει τη συναισθηματική σταθερότητα, οδηγεί σε επιτυχία στο σχολείο και στη ζωή, αλλά και στην απασχόληση. Η αλλαγή της συμπεριφοράς με μέσα όπως το κοινωνικό παιχνίδι ρόλων συμβάλλει σημαντικά σε αυτό (Silveira-Zaldivara, Özerk & Özerk, 2021).

Τα παιδιά με αυτισμό μπορούν να αποκτήσουν δεξιότητες και τεχνικές που ενισχύουν μέσα από στοχευμένες παρεμβάσεις και με η βοήθεια και συμμετοχή των γονέων, που θεωρούνται το κλειδί για την επιτυχία, για να επικοινωνούν τα παιδιά με ΔΑΦ καλύτερα με τον κόσμο γύρω τους. Μια ενδεδειγμένη τεχνική είναι η ενίσχυση της θετικής συμπεριφοράς και η άμεση επιβράβευση της οποιασδήποτε προκοινωνικής και κοινωνικής τους συμπεριφοράς. Ο ενισχυτής μπορεί να είναι λεκτικός έπαινος ή απτός όπως μια δραστηριότητα που αρέσει στο παιδί. Όσο πιο πολύ εναλλάσσονται οι ενισχυτές, τόσο το παιδί αποκτά ενδιαφέρον και είναι πιο αφοσιωμένο. Όταν η συμπεριφορά εδραιωθεί, δεν χρειάζεται να χρησιμοποιούνται πλέον ενισχυτές (Yakubchuk, 2020). Ακόμη, επειδή τα παιδιά μαθαίνουν συμπεριφορές από τους άλλους, τις μιμούνται, οι γονείς είναι αυτοί που μπορούν να διδάξουν στα παιδιά με ΔΑΦ πώς να συμπεριφέρονται σε κοινωνικές καταστάσεις. Η κατανόηση γίνεται καλύτερη αν συνοδεύεται από αναλυτική εξήγηση του τι έπραξαν. Μπορούν ακόμη να διδάξουν μια κοινωνική συμπεριφορά με το παιχνίδι ρόλων. Τα παιδιά με αυτισμό εκτιμούν τις ρουτίνες, για αυτό ακόμη και η διδαχή μιας κοινωνικής συμπεριφοράς

πρέπει να είναι σταθερή και δομημένη. Η προετοιμασία ενός παιδιού με ΔΑΦ για κοινωνικές καταστάσεις μπορεί να γίνει με τον διάλογο ή με οπτικές αναπαραστάσεις όπως μια εικόνα ή ένα βίντεο (Yakubchuk, 2020).

3. Η αξιοποίηση της τέχνης και τα θετικά της αποτελέσματα στα παιδιά με ΔΑΦ

Οι δημιουργικές τέχνες είναι οποιεσδήποτε δραστηριότητες βασισμένες στις τέχνες οι οποίες μπορούν να προκαλέσουν και αυξήσουν τη δημιουργικότητα σε ένα άτομο, όπως ζωγραφική, σχέδιο, δημιουργική γραφή, μουσική και χειροτεχνίες. Οι δημιουργικές τέχνες έχουν θετικό αντίκτυπο σε παιδιά με ΔΑΦ. Οι δημιουργικές τέχνες επιτρέπουν στα παιδιά με ΔΑΦ να εκφράζονται μέσα από διαφορετικά μέσα και τους παρέχουν έναν ασφαλή χώρο επικοινωνίας (Bharathi, Venugopal, & Vellingiri, 2019). Η χρήση της τέχνης μέσω των αισθητηριακών εμπειριών που προσφέρει μπορεί να οδηγήσει τα παιδιά με ΔΑΦ σε συναισθηματική ρύθμιση και διευκολύνει κατά πολύ τις αλλαγές συμπεριφοράς (Schweizer et al., 2019).

Οι Bernier et al. (2022) διερεύνησαν πως οι παρεμβάσεις δημιουργικών τεχνών μπορούν να χρησιμοποιηθούν αποτελεσματικά από τους εργοθεραπευτές για να βοηθήσουν τα παιδιά με ΔΑΦ. Η αξιοποίηση του σχεδίου και της ζωγραφικής, της μουσικής και του θεάτρου υποστηρίζουν την αποτελεσματικότητα. Μάλιστα, καμία συγκεκριμένη μορφή τέχνης δεν φάνηκε να έχει μεγαλύτερη επίδραση από τις άλλες. Οι τέχνες επιτρέπουν στα παιδιά με ΔΑΦ να εκφραστούν, να αποκτήσουν μια διαφορετική οπτική για τον εαυτό τους και τους άλλους, ενώ διευκολύνουν την κοινωνική μάθηση. Η ζωγραφική και το σχέδιο ιδίως μπορούν να βελτιώσουν τις κοινωνικές δεξιότητες σε παιδιά με ΔΑΦ μέσω της αυτοέκφρασης. Η μουσική ενεργοποιεί συγκεκριμένα μέρη του εγκεφάλου, που διεγείρουν τις μαθησιακές διαδικασίες σε παιδιά με ΔΑΦ, ενώ τα βοηθά να εκφράζονται μη λεκτικά διευκολύνοντας την ανάπτυξη των κοινωνικών δεξιοτήτων. Ακόμη και μια μόνο συνεδρία με μουσική δραστηριότητα έχει σημαντική επίδραση στη μείωση του άγχους. Οι θεατρικές παρεμβάσεις βελτιώνουν ιδιαίτερα την προσοχή και τη ρύθμιση των συναισθημάτων.

Η θεραπεία μέσω της τέχνης μπορεί να κάνει τα παιδιά με ΔΑΦ να αποκτήσουν μια καλύτερη εικόνα του εαυτού τους και οδηγεί σε βελτιωμένες επικοινωνιακές και μαθησιακές δεξιότητες. Συμβάλει σημαντικά στον μετριασμό δύο προβληματικών τομέων: στα κοινωνικά/επικοινωνιακά προβλήματα και στα επαναλαμβανόμενα πρότυπα συμπεριφοράς (Schweizer, Knorth & Spreen, 2014).

Η θεραπεία μέσω της τέχνης βοηθά τα παιδιά με ΔΑΦ να μάθουν τρόπους αντιμετώπισης δύσκολων καταστάσεων, ενώ αποκτούν αυτοεκτίμηση, γίνονται πιο ευέλικτα και αποκτούν δεξιότητες σχεδιασμού. Το εκφραστικό σχέδιο είναι ένα άλλο παράδειγμα θεραπείας τέχνης για παιδιά με αυτισμό, κατά τους Jolley et al. (2013), επειδή τα αυτιστικά παιδιά στερούνται συναισθήματος στη δημιουργική τους έκφραση. Μελέτησαν εξήντα παιδιά στα οποία ζητούνταν να σχεδιάσουν μια χαρούμενη και μια λυπημένη εικόνα. Τα παιδιά παράγαγαν συναισθηματικά εκφραστικά σχέδια και βελτιωνόταν η επικοινωνία τους με άλλους.

Οι καθηγητές τέχνης που ειδικεύονται στην ειδική αγωγή παρατήρησαν μια μείωση στις δυσπροσαρμοστικές συμπεριφορές και στο άγχος μετά την αξιοποίηση των τεχνών σε παιδιά με ΔΑΦ. Ιδίως η χρήση των εικαστικών τεχνών μπορεί να μειώσει κατά πολύ τα βίαια ξεσπάσματα και άλλα πιο ελαφριά, όπως το χτύπημα του χεριού. Καλός τρόπος κατεύνασης είναι να ζωγραφίζουν τα παιδιά με ΔΑΦ ένα άτομο αφού πρώτα το παρατηρήσουν καλά και μιλήσουν για αυτό με τον εκπαιδευτικό. Βοηθά επίσης όσο το παιδί ζωγραφίζει, να περιγράφει τι κάνει. Το θέατρο ως παρέμβαση θεραπείας περιλαμβάνει πολλές πτυχές της κοινωνικοποίησης όπως παρατήρηση, αντίληψη, ερμηνεία σκέψεων, έκφραση σκέψεων, συναισθημάτων και ιδεών. Προκαλείται και κατευθύνεται σε ανθρώπους και αυξάνει ιδιαίτερα την κοινωνική αλληλεπίδραση, όπως και το παιχνίδι ρόλων. Η ομιλία των παιδιών με ΔΑΦ βελτιώνεται κατά πολύ με το θέατρο (Lexie, 2022). Ανάλογα, για την ενίσχυση της συναισθηματικής ενσυναίσθησης ο Malhotra (2019) δημιούργησε τρεις μαριονέτες: «χαρούμενο κορίτσι, λυπημένο αγόρι και ουδέτερος ηλικιωμένος». Άφηνε τα παιδιά να παίζουν με τις μαριονέτες χωρίς κανέναν περιορισμό και στη συνέχεια ενθαρρύνθηκαν να ζωγραφίσουν πρόσωπα με διαφορετικά συναισθήματα. Μέσα από το κουκλοθέατρο μαζί με τη ζωγραφική κατάφερε να αυξήσει την ενσυναίσθηση των παιδιών και έτσι βελτιώθηκε η κοινωνική αλληλεπίδραση των παιδιών, ενώ επίσης εκφράζονταν τα ίδια καλύτερα με λεκτικές και σωματικές αντιδράσεις (π.χ. να δακρύζουν τα μάτια όταν ένιωθαν άγχος). Ο μελετητής προκειμένου για συναισθήματα όπως η μοναξιά έβαζε τις μαριονέτες να εκφράσουν για λογαριασμό του παιδιού την απώλεια ορισμένων ατόμων και έτσι μπόρεσαν και τα παιδιά να εκφράσουν τα συναισθήματα τους.

Οι D'Amico και Lalonde (2017) πραγματοποίησαν μια μελέτη στον Καναδά με έξι παιδιά ηλικίας 10 έως 12 ετών που είχαν διαγνωστεί με ΔΑΦ. Μετά τις συνεδρίες με τον θεραπευτή τέχνης που καθοδηγούσε τα παιδιά με βάση τις κοινωνικές δεξιότητες που χρειάζονται βελτίωση, παρατηρήθηκε αύξηση στην αναγνώριση συναισθημάτων, στην ενσυναίσθηση και βελτιώθηκε η υπερκινητικότητα και η αυτοπεποίθησή τους.

Σε μια θεατρική παρέμβαση με την ονομασία SENSE που εφαρμόστηκε σε παιδιά με ΔΑΦ, διαπιστώθηκε μέτρια βελτίωση στην αναγνώριση του προσώπου και στις δεξιότητες θεωρίας του νου, αλλά σημαντική βελτίωση στις προσαρμοστικές δεξιότητες (σύστημα αξιολόγησης προσαρμοστικής συμπεριφοράς ABAS και μείωση του στρες. Ακόμη, υπήρξε βελτίωση στη συνολική κοινωνική ανταπόκριση, στην κοινωνική γνώση, στη μνήμη και τη συμπεριφορά. Ως εκ τούτου, η αξιοποίηση των θεατρικών τεχνικών και ο συνδυασμός τους συστήνεται ανεπιφύλακτα γιατί μπορεί να προωθήσει την ανάπτυξη, τη διατήρηση και τη γενίκευση των κοινωνικών δεξιοτήτων. Προς αυτό το σκοπό διαπιστώθηκε ότι είναι πολύ σημαντικό το υποστηρικτικό περιβάλλον που βασίζεται στην κοινότητα (Corbett et al., 2014).

Τα θεραπευτικά αποτελέσματα της αξιοποίησης των τεχνών μελέτησαν επίσης οι Wypyszyńska, Zaboklicka, Stachura et al. (2021). Χρησιμοποίησαν ως δείγμα τους γονείς παιδιών και εφήβων με διαταραχή του φάσματος του αυτισμού. Οι περισσότεροι ερωτηθέντες στους οποίους διένειμαν το διαδικτυακό τους ερωτηματολόγιο, δυστυχώς δεν είχαν ακούσει για τη θεραπευτική χρήση της τέχνης (περίπου 60%) και για αυτό συστήνουν ότι πρέπει να υπάρξει εντατική πληροφόρηση. Όσοι πάλι συμμετείχαν σε θεραπεία με καλλιτεχνικές δραστηριότητες έδειχναν προτίμηση στη μουσικοθεραπεία και στη θεατροθεραπεία, γιατί θεωρούσαν ότι αυτές οι μορφές βελτίωσαν αποτελεσματικά τις κοινωνικές ελλείψεις των παιδιών τους, την ομιλία και την άτυπη συμπεριφορά. Οι δραστηριότητες των εικαστικών τεχνών φαίνεται να επηρεάζουν θετικά τις διαταραχές των κοινωνικών σχέσεων, ενώ οι θεατρικές δραστηριότητες επηρεάζουν περισσότερο θετικά τις διαταραχές της ομιλίας. Σημαντικό εύρημα ήταν ότι ο συνδυασμός πολλών τεχνών είναι πιο ωφέλιμος από τη χρήση μιας μόνο τέχνης.

Σύνοψη κεφαλαίου

Τα παιδιά με Ειδικές Εκπαιδευτικές Ανάγκες (ΕΕΑ) είναι μια μεγάλη κατηγορία παιδιών με μαθησιακές δυσκολίες, αισθητηριακές ελλείψεις, κινητικά προβλήματα, αναπτυξιακές διαταραχές, όπως ο αυτισμός κ.α. Η Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος χαρακτηρίζεται για το ότι το παιδί εμφανίζει επαναλαμβανόμενες συμπεριφορές και δυσκολία στην κοινωνική αλληλεπίδραση. Μερικά από τα συμπτώματα είναι η ασυνήθιστη κίνηση των χεριών, η φτωχή σύνθεση φράσεων, η μη βλεμματική επαφή, το λίκνισμα του σώματος, το ζύσιμο, το χτύπημα του κεφαλιού, η εμμονή με τη ρουτίνα και την τάξη.

Η μειωμένη κοινωνική αλληλεπίδραση των παιδιών με ΔΑΦ μπορεί να οδηγήσει στην απομόνωση και σε σοβαρές ψυχικές νόσους, όπως η κατάθλιψη και η αγχώδης

διαταραχή. Για αυτό η κοινωνικοποίηση των παιδιών με ΔΑΦ είναι καίριας σημασίας για την καλύτερευση της ζωής του παιδιού. Η κοινωνική παρέμβαση, ιδίως όταν λαμβάνει χώρα από τη νεαρή ηλικία, θέτει τις βάσεις για τη σωματική, γνωστική και κοινωνικό-συναίσθηματική ανάπτυξη του παιδιού και τις βάσεις για μια υγιή, ανεξάρτητη, και ευτυχισμένη ζωή ως ενήλικας.

Η αξιοποίηση της τέχνης σε όλες τις μορφές επιτρέπει στα παιδιά με ΔΑΦ να εκφράζονται, να ρυθμίζουν το συναίσθημα τους, να επικοινωνούν με άλλους, να αποκτούν καλύτερη εικόνα για τον εαυτό τους, να είναι πιο ευέλικτα και προσαρμοστικά, να μετριάζουν το άγχος τους κ.α. Για το λόγο αυτό στο επόμενο κεφάλαιο αναλύεται ο κοινωνικό-εκπαιδευτικός ρόλος των μουσείων και πώς η αξιοποίηση της τέχνης και δη της εικαστικής αγωγής μπορεί να ωφελήσει τα παιδιά με ΔΑΦ.

Κεφάλαιο 2

2.1. Πολιτιστική πολιτική και μουσειακή εκπαίδευση στο σύγχρονο γίνεσθαι

Δεδομένου ότι ο πολιτισμός δομεί τα αξιακά συστήματα των κοινωνιών, αναπτύσσει την κριτική σκέψη των πολιτών, παιδεύει και συνέχει τις κοινωνίες, θεωρείται καίριας σημασίας η χάραξη πολιτικών για την διατήρηση και τη διάδοση του πολιτισμού. Ως πολιτιστική πολιτική νοείται *«ένα σύστημα σκοπών, μέσων και φορέων που συνδυάζονται σε ένα πρόγραμμα για να επιτευχθεί η ενίσχυση και η διάδοση του πολιτιστικού φαινομένου μιας κοινότητας για μια δεδομένη χρονική περίοδο»* (Κόνσολα, 2006: 28).

Η πολιτιστική πολιτική εκ μέρους των ηγεσιών ενός κράτους εκκινείται από το ότι ο πολιτισμός είναι ένα μέσο διαμόρφωσης των αξιών και της στάσης ζωής των πολιτών μιας κοινωνίας. Οι κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες διαδραματίζουν κυρίαρχο ρόλο στη χάραξη των πολιτικών, για αυτό ιστορικά διαπιστώνονται διαφορετικές προσεγγίσεις. Επί της Αναγέννησης τα μουσεία απευθύνονταν στην άρχουσα τάξη και στην απόκτηση γνώσης εκ

μέρους της. Υπήρχε δηλαδή μια εκπαιδευτική συνιστώσα, αλλά αφορούσε μόνο την κυρίαρχη τάξη. Επί της φεουδαρχικής περιόδου η πολιτιστική πολιτική προήγε την ιπποσύνη, την ευλάβεια και τα ζητήματα τιμής, ενώ επί καπιταλισμού, προήγε διαφορετικές αξίες όπως του ανταγωνισμού της ελεύθερης αγοράς, της κερδοφορίας και της ατομικότητας, όπως και του εθνοκεντρισμού λόγω της διαμόρφωσης των εθνών – κρατών (Miller & Yudice, 2002 · Ζορμπά, 2014). Τα «εθνικά» μουσεία ως εκ τούτου προέβαλαν τα ιδιαίτερα ειδοποιά χαρακτηριστικά ενός κράτους, που το διαφοροποιούσαν από ένα άλλο κράτος και παράλληλα ενίσχυαν την εθνική υπερηφάνεια (Νάκου, 2001).

Με τη λήξη του Β΄ Παγκόσμιου Πόλεμου οι πολιτικές χαράσσονταν στη βάση της πολιτιστικής δημοκρατίας, στην συμμετοχή όλων των πολιτών, στην αποδοχή του διαφορετικού και την ισότητα μεταξύ όλων των ανθρώπων. Τα πολιτιστικά προϊόντα διαδίδονταν με κάθε τρόπο για να παιδεύσουν το κοινό, προκειμένου οι κοινωνίες να προοδεύσουν (Νικονάνου και συν., 2015). Οι σύγχρονοι πολιτισμικοί οργανισμοί σε συνθήκες ανάπτυξης της βιομηχανίας και της τεχνολογίας, έχουν παιδαγωγικό και ψυχαγωγικό ρόλο, κάτι που συνδέεται με το ότι αυξήθηκε ο ελεύθερος χρόνος του ατόμου (Πικοπούλου- Τσολάκη, 2002). Στη σημερινή εποχή προωθείται η ιδέα της ψηφιακής τεχνολογίας, της κοινωνίας της αγοράς και της παγκοσμιοποίησης (Miller & Yudice, 2002 · Ζορμπά, 2014)

Διάφοροι θεωρητικοί ασχολήθηκαν με το ζήτημα της χάραξης της πολιτιστικής πολιτικής, όπως ο Gramsci που θεώρησε ότι η εκάστοτε χάραξη πραγματοποιείται έτσι ώστε να υπάρχει συναίνεση μεταξύ των διαφόρων τάξεων, να μην υπερτερούν τα συμφέροντα της μίας έναντι της άλλης, και να υπάρχει συναίνεση μεταξύ των διαφόρων πολιτιστικών ταυτοτήτων. Οι δε Adorno, Horkheimer και Marcuse θεώρησαν πως οι πολιτικές και η χάραξή τους έχει ως στόχο τον έλεγχο των μαζών (Durham & Kellner, 2006). Μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο οι μελετητές παρατήρησαν ότι οι πολιτικές εστίασαν στα ανθρώπινα δικαιώματα, ενώ από το '70 και μετά τα τεχνολογικά μέσα παρείχαν τη δυνατότητα της χειραγώγησης της κοινής γνώμης (Ζορμπά, 2014).

Κατόπιν αυτής της εξελικτικής πορείας, το ICOM, το 1974 δίνει ένα νέο ορισμό για το μουσείο. Θεωρείται μη κερδοσκοπικός οργανισμός, ανοικτός στο κοινό, που στοχεύει να υπηρετεί και να αναπτύσσει την κοινωνία μέσα από την εκπαίδευση και ψυχαγωγία του κοινού (Desvallées & Mairesse, 2009). Για αυτό οι εκθέσεις είναι ανθρωποκεντρικές, κοινωνικό-εκπαιδευτικές και συμμετοχικές, με σκοπό την οικοδόμηση μιας ποιοτικής σχέσης με το κοινό, ώστε αφενός να ικανοποιεί τις ανάγκες του και αφετέρου να προσελκύει νέο κοινό, ώστε να δημιουργούνται προϋποθέσεις βιωσιμότητας (Γλύτση, 2002).

Οι αρχές αυτές αποτυπώνονται στην πολιτική που έχει χαράξει για τον πολιτισμό το Υπουργείο Πολιτισμού:

«όραμα είναι η αξιοποίηση των πολιτιστικών πόρων της χώρας, η ενεργός και χωρίς αποκλεισμούς συμμετοχή των πολιτών στην πολιτιστική ζωή, η ανάπτυξη της δημιουργικότητας, η αύξηση της συμμετοχής της πολιτιστικής παραγωγής στη συνολική οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της χώρας, και η ένταξη της χώρας, των θεσμών και των δημιουργών της στον παγκόσμιο πολιτιστικό χάρτη» (Γιαννόπουλος και συν., 2012: 16).

Διευκρινίζεται ότι η οικονομική ανάπτυξη, δεν νοείται μονοσήμαντα, με την έννοια του κέρδους, αλλά σε συνδυασμό με την κοινωνική ανάπτυξη και πρόοδο που βασίζεται στην αναβάθμιση του πνευματικού επιπέδου των πολιτών, στην παιδεία/ επιμόρφωση τους. Οπότε πρωτίστως οι οργανισμοί πολιτισμού έχουν κοινωνικό-εκπαιδευτικό ρόλο (Μπιτσάνη, 2004). Δεν είναι τυχαίο, άλλωστε, ότι οι πολιτιστικοί οργανισμοί εντάσσονται στους φορείς μη τυπικής μάθησης (Νικονάνου και συν., 2015).

Τα μουσεία στο πλαίσιο της εκπαίδευσης όλων είναι χώροι μη τυπικής εκπαίδευσης, αφού δημιουργούν εκπαιδευτικές δραστηριότητες οι οποίες δεν εντάσσονται στο πλαίσιο της τυπικής εκπαίδευσης, και χώρος άτυπης εκπαίδευσης αφού η επίσκεψη στο χώρο ενός μουσείου μπορεί να διδάξει χωρίς να υπάρχει συγκεκριμένος σχεδιασμός, όπως γίνεται με τα εκπαιδευτικά προγράμματα (Νικονάνου και συν., 2015). Από την άλλη, η μουσειοπαιδαγωγική δεδομένου του ελεύθερου χρόνου του σύγχρονου ανθρώπου άρχισε να αναδεικνύει τη σημασία της εμπειρίας και της δημιουργίας νοήματος (Taylor, Neill & Banz, 2008). Οι δραστηριότητες εκπαίδευσης, μη τυπικές και άτυπες, σχετίστηκαν με τη ψυχαγωγία, για αυτό και η εμπειρία ήρθε σε πρώτη μοίρα. Σε αυτό το πλαίσιο, η εμπειρία βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με τα ενδιαφέροντα του επισκέπτη (Νικονάνου και συν., 2015), για αυτό δίνεται προτεραιότητα σε έρευνα που αφορούν τη στάση και συμπεριφορά του κοινού. Στη σύγχρονη εποχή έχει διαμορφωθεί το μοντέλο της διαδραστικής εμπειρίας, όπου εμπειρία και μάθηση αναπτύσσονται στα εξής πλαίσια: *προσωπικό*, που αφορά τις προηγούμενες αποκτημένες γνώσεις, τις προσδοκίες και τα ενδιαφέροντα, *φυσικό* που αφορά την επαφή με τα εκθέματα ενός οργανισμού πολιτισμού και το μουσειακό περιβάλλον, και το *κοινωνικό*, που έχει να κάνει με την αλληλεπίδραση με τους γονείς, τους μουσειοπαιδαγωγούς και τους εκπαιδευτικούς. Τα τρία πλαίσια βρίσκονται σε αλληλεπίδραση μεταξύ τους (Νικονάνου και συν., 2015).

Τα εκπαιδευτικά προγράμματα των μουσείων σε αυτό το πλαίσιο, αποτελούν μη τυπική εκπαίδευση, η οποία όμως χαρακτηρίζεται από την ιδιαιτερότητα ότι η μάθηση γίνεται

με ενεργό και συμμετοχικό τρόπο, είναι εκδημοκρατισμένη, προσβάσιμη από όλους, εστιασμένη στον επισκέπτη/εκπαιδευόμενο. Πρόκειται ακόμη για μια μάθηση που προωθεί την καινοτομία, έχοντας ως συμπαραστάτη την τεχνολογία και άτομα, κοινότητες και δίκτυα, τα οποία διακρίνονται για την υψηλή τεχνογνωσία τους (Koutsika, 2016).

Υπάρχουν μη εθελοντικού τύπου οργανωμένες επισκέψεις από τα σχολεία, που είτε προσαρμόζονται στους σχολικούς διδακτικούς στόχους είτε στην παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου, οι οποίες μάλιστα θεωρούνται μεγαλύτερης σημασίας, αφού κάθε μουσειακή επίσκεψη έχει άρρηκτη σύνδεση με τον ελεύθερο χρόνο του σύγχρονου ανθρώπου. Έτσι, τα εκπαιδευτικά προγράμματα δεν διδάσκουν μόνο με τη στενή έννοια του όρου, αλλά εμπνέουν τη δημιουργικότητα, ενεργοποιούν στη συμμετοχή και δράση, διαμορφώνουν αξίες και είναι προσανατολισμένα στην απόκτηση δεξιοτήτων, αλλά και στη ψυχαγωγία (Νικονάνου και συν., 2015).

Σήμερα, στις εκπαιδευτικές δραστηριότητες των οργανισμών πολιτισμού και των μουσείων αξιοποιούνται οι εκπαιδευτικές προσεγγίσεις: κonstrουκτιβιστική μάθηση, ανακαλυπτική μάθηση, εκπαίδευση ερεθίσματος-απόκρισης της συμπεριφορικής θεωρίας μάθησης και διδακτική εκπαίδευση. Η τελευταία έχει επικριθεί γιατί δεν θεωρεί τον επισκέπτη ενεργητικό, αλλά παθητικό δέκτη και ως εκ τούτου οργανώνει προγράμματα και εκθέσεις ως μια αφήγηση με παροχή πληροφοριών. Στη δε συμπεριφοριστική προσέγγιση δεν λαμβάνεται υπόψη το κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο (Taylor, Neill & Banz, 2008).

Δεδομένου ότι στη σημερινή μουσειοπαιδαγωγική το κοινό είναι ενεργητικός δέκτης καταλληλότερη κρίνεται η κonstrουκτιβιστική και η ανακαλυπτική μέθοδος μάθησης. Με βάση την ανακαλυπτική μέθοδο, ο επισκέπτης αποκτά γνώση μέσα από τον πειραματισμό και προκαλείται στο να ανακαλύψει τις αφηγήσεις του παρελθόντος. Ο επισκέπτης πρέπει να διαμορφώνει υποθέσεις, να ελέγχει αν αυτές επιβεβαιώνονται και να συνάγει συμπεράσματα. Για αυτό τα προγράμματα εκπαίδευσης προσιδιάζουν με κάποιο παιχνίδι εξερεύνησης ή με κάποιο διαδραστικό εργαστήριο (Νικονάνου και συν., 2015). Η κonstrουκτιβιστική εκπαιδευτική βασισμένη στα στάδια του Πιαζέ για τις δομές αντίληψης, βασίζεται στο ότι η νέα γνώση που θα αποκτηθεί σχετίζεται με την προηγούμενη από το δέκτη μέσα από μια ενεργητική διαδικασία πειραματισμού, αξιοποίησης της κρίσης και αλληλεπίδρασης. Ο εκπρόσωπος αυτής της προσέγγισης Heijn θεωρεί πως έτσι μπορεί να επιτευχθεί η δημιουργία νοήματος μέσω της εμπειρίας, για αυτό και προκρίνει αυτήν την εκπαιδευτική προσέγγιση. Ο Heijn πιστεύει ότι οι προϋπάρχουσες γνώσεις και απόψεις του ατόμου επιδρούν στο τι παρατηρεί στον κόσμο γύρω του και πώς το ερμηνεύει. Το κοινό του μουσείου δρώντας ενεργητικά ψάχνει πώς η νέα εμπειρία ταιριάζει με αυτό που ήδη γνωρίζει. Με την

κονστρουκτιβιστική προσέγγιση συνάδουν προγράμματα εκπαίδευσης τύπου project, γιατί προάγουν την ανακάλυψη και είναι διαθεματικά (Νικονάνου και συν., 2015).

2.2.Μουσεία χωρίς αποκλεισμούς

Τα σύγχρονα μουσεία, όπως είδαμε, θεωρούνται ανοικτά και προσβάσιμα σε όλες τις κατηγορίες και ομάδες κοινού (Γλύτση, 2002). Η κοινωνική συνιστώσα των μουσείων, ο κοινωνικός τους δηλαδή ρόλος, δεν μπορεί σήμερα να ιδωθεί χωρίς την άρση του αποκλεισμού οποιασδήποτε ομάδας πληθυσμού. Τα μουσεία σε αυτό το πλαίσιο της ισότητας όλων και του εκδημοκρατισμού οργανώνουν δραστηριότητες για ομάδες πληθυσμού οι οποίες στο παρελθόν είτε δεν εκπροσωπούνταν καθόλου είτε υποεκπροσωπούνταν (Νικονάνου και συν., 2015).

Έτσι, τα μουσεία δεν στερούν την εμπειρία από οποιαδήποτε ομάδα πληθυσμού, με την οποία μάλιστα αναπτύσσουν μια πραγματική συνομιλία, καθώς κάθε υπο-ομάδα θεωρείται συνδιαμορφωτής του πολιτισμού (Brown et al., 2017). Σε αυτό το πλαίσιο, όλες οι ομάδες πληθυσμού για τη σύγχρονη μουσειολογία έχουν φωνή και ανάγκες οι οποίες χρήζουν ικανοποίησης. Αν οι ανάγκες κάποιων δεν ικανοποιούνται, υπάρχουν στερεότυπα και αποκλεισμοί και αυτό αντιβαίνει στις αρχές του δημοκρατικού και συμπεριληπτικού μουσείου (Bodo, 2012 ·Brown et al., 2017).

Ο μη αποκλεισμός και η συμπερίληψη όλων των πληθυσμιακών ομάδων βασίζεται στο ότι η διαφορετικότητα χρησιμοποιείται πλέον ως μέσο δια του οποίου μπορεί να αναχαιτιστεί η περιθωριοποίηση και η απομόνωση κάποιων ομάδων πληθυσμού. Μπορεί να υπάρξει αποκλεισμός διαφορετικών τύπων ομάδων, όπως σε άτομα που είναι οικονομικά άνισα από άλλα, σε άτομα που ~~έχουν~~ είναι διαφορετικά λόγω εθνότητας, φυλής και θρησκείας ή σε άτομα που έχουν αναπηρίες και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Η εκπροσώπηση και η συνομιλία με όλες αυτές τις ομάδες πληθυσμού αφενός αίρει τον οποιονδήποτε ρατσισμό και αφετέρου συμβαδίζει με το σεβασμό στα δικαιώματα όλων των ανθρώπων. Παράλληλα, η συμπερίληψη όλων των πληθυσμιακών ομάδων σημαίνει και προσέλκυση/διεύρυνση του κοινού, πράγμα που λειτουργεί θετικά στη βιωσιμότητα των πολιτιστικών οργανισμών (Νικονάνου και συν., 2015).

Για αυτό σήμερα το μουσείο αποκαλείται συμπεριληπτικό. Ταυτόχρονα όμως είναι και συμμετοχικό (participatory museum), αφού διαμορφώνει δράσεις, όπου όλοι μπορούν να εμπλακούν. Πρόκειται για τις λεγόμενες πολυσυλλεκτικές δράσεις, που έχουν ένα εναλλακτικό περιεχόμενο και προωθούν την έκφραση όλων και τη συνδημιουργία, κατά τη

Simon (2010). Εφόσον δε καταστατική αρχή των σημερινών μουσείων και όλων των πολιτιστικών οργανισμών εν γένει είναι η πρόοδος της κοινωνίας και η συνοχή της, αυτή δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί αν δεν έχουν όλοι πρόσβαση στον πολιτισμό και στη γνώση (Φιλιππουπολίτη, 2018).

Σε αυτό το πλαίσιο, οι πολιτικές για τον πολιτισμό χαράσσονται στη βάση ότι πρέπει να κατανοείται τόσο ο εαυτός όσο και ο «άλλος», ο διαφορετικός (Μούλιου, 2019). Στον Άλλον ανήκουν ομάδες με υψηλότερο κίνδυνο για αποκλεισμό, όπως οι εθνοτικές μειονότητες, τα άτομα με αναπηρία, οι άστεγοι κ.λπ. Πολλοί θεωρητικοί υποστηρίζουν ότι η ευπάθεια που διακρίνει τέτοιου είδους ομάδες πληθυσμού οφείλεται στο ότι από αιώνες υφίσταται εις βάρος τους μια κατασκευή για την έννοια Άλλος (Škafar, 2018). Οι πολιτιστικοί οργανισμοί οφείλουν να διασκεδάσουν τέτοιου είδους απειλητικές για τη συνοχή της κοινωνίας και τη δημοκρατία κατασκευές. Διαφορετικά δεν μπορεί να ικανοποιήσει το σύγχρονο ρόλο του, που είναι να μετασχηματίσει τις κοινωνίες με τις δράσεις του, οι οποίες πρέπει να προωθούν την απόκτηση δεξιοτήτων από όλες τις ομάδες (Scarpati, 2018).

Η συμπερίληψη εκ μέρους των μουσείων και δη ο μετασχηματισμός των κοινωνιών τονίζεται στη Σύμβαση του ΟΗΕ του 2009 για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία. Σε αυτή αναφέρεται ρητά πως δεν αρκεί μόνο να καταργηθούν τα εμπόδια, αλλά πρέπει επίσης να υπάρξει μια αλλαγή στη στάση της κοινωνίας. Το άρθρο 30 που αναφέρεται στον πολιτισμό απαιτεί από τα Κράτη Μέλη να επιτρέπουν την ισότιμη συμμετοχή για άτομα με αναπηρία. Οι οργανισμοί πρέπει να υποστηρίζουν την αποδοχή, την εκτίμηση και να έχουν θετική αντίληψη για τα άτομα με αναπηρία, ξεπερνώντας προκαταλήψεις και διακρίσεις. Η αντίδραση των μουσείων μπορεί να στοιχειοθετηθεί μέσα από πολλά παραδείγματα. Ένα παράδειγμα είναι το Deutsches Hygiene Museum Dresden, που οργάνωσε την έκθεση: «*Ο (α-)τέλειος άνθρωπος. Το δικαίωμα του στην ατέλεια*». Η πρόσοψη του μουσείου έχει μια ράμπα στη δεξιά πλευρά η οποία έχει εγκατασταθεί κατόπιν σύστασης σωματείων με ειδικές ανάγκες για να διευκολύνει την πρόσβαση σε αυτά τα άτομα, ενώ στο Κρατικό Αρχαιολογικό Μουσείο το δάπεδο έχει απτικές οδηγίες για άτομα με προβλήματα όρασης (Berding & Gather, 2017).

Ένα μουσείο χωρίς αποκλεισμούς πρέπει να κάνει χρήση και της ανάλογης γλώσσας. Οι λέξεις που θα επιλεγούν έχουν ιδιαίτερη σημασία, γιατί μπορεί να δηλώνουν ή υποδηλώνουν αποκλεισμό μιας ομάδας. Με την υιοθέτηση της συμπεριληπτικής γλώσσας έχουν ασχοληθεί ειδικοί επαγγελματίες, όπως η Μίντλετον, που σχεδίασε έναν πλήρη οδηγό χρήσης γλώσσας για τους επιμελητές και τους μουσειοπαιδαγωγούς. Μάλιστα, τους παρακινεί να είναι ενεργοποιημένοι έναντι της προκατάληψης, που μπορεί να φέρει το κείμενο μιας έκθεσης ή μια διαπροσωπική αλληλεπίδραση. Ειδική αναφορά γίνεται στην κατηγορία των

γονέων φροντιστών μικρών παιδιών που επισκέπτονται το μουσείο όπου πρέπει να γίνεται χρήση μιας ουδέτερης γλώσσας και στην κατηγορία των LGBTQ+ ατόμων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της αποδοχής αυτής της ομάδας είναι το Strawberry Banke Museum που δημιούργησε χαρακτήρες non-binary στα εκπαιδευτικά προγράμματα και παρείχε την επιλογή της ένδυσης με ανδρικά και γυναικεία ρούχα στους συμμετέχοντες, προκειμένου να παρουσιάσουν τα ιστορικά τεκμήρια (Μοσχόβου, 2022).

Πρέπει να σημειωθεί πως η πρόσβαση που παρέχεται από τα σημερινά μουσεία στον Άλλο υποστηρίζεται σε σημαντικό βαθμό από την τεχνολογία. Χωρίς αυτή δεν θα μπορούσαν οι πολιτιστικοί οργανισμοί να επικοινωνήσουν για παράδειγμα με άτομα που φέρουν φυσικά εμπόδια, όπως τους κωφούς, εμπόδιο που η τεχνολογία μπορεί να αντιπαρέλθει με τη νοηματική γλώσσα LIS (Scarpati, 2018). Χαρακτηριστικό είναι και το παράδειγμα της Πινακοθήκης της Πράγας η οποία αξιοποίησε μια τελευταίας τεχνολογίας εξελιγμένη εφαρμογή απτικής ανατροφοδότησης για τυφλούς. Μέσω της χρήσης ειδικών γαντιών, τα άτομα αυτά μπορούν να «δουν» τα εκτιθέμενα γλυπτά και αντικείμενα του οργανισμού¹.

Κάτωθι εξετάζεται πώς οι οργανισμοί πολιτισμού μπορούν να ελκύσουν, παιδεύσουν και δώσουν βήμα σε άτομα που ανήκουν στην κατηγορία των ειδικών εκπαιδευτικών αναγκών, όπως τα άτομα που βρίσκονται στη Διαταραχή του Φάσματος του Αυτισμού της περίπτωσης μας, μέσω της εικαστικής τέχνης.

2.3. Εικαστικές δραστηριότητες των μουσείων

Προλογικά, τα εκπαιδευτικά προγράμματα των μουσείων πρέπει να συμβαδίζουν με την ηλικία των ομάδων στις οποίες απευθύνονται και να χρησιμοποιούν εργαλεία που προάγουν την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών. Σε παιδιά μέχρι δώδεκα ετών οι συναισθηματικές προσεγγίσεις και ο ψυχαγωγικός χαρακτήρας είναι σημαντικό να προτάσσονται από τις κριτικού τύπου και γλωσσικές ασκήσεις. Καλό είναι να ενθαρρύνουν τα παιδιά στην παρατηρητικότητα, στη δημιουργία και στην έκφραση. Κατάλληλες για αυτό είναι οι εικαστικές τέχνες (Δάλκος 2000). Οι εικαστικές δραστηριότητες που πραγματοποιούν οι οργανισμοί πολιτισμού οδηγούν σε αυτό ακριβώς: στην καλλιτεχνική έκφραση και δημιουργία (Ζορμπά, 2015).

Παράλληλα τέτοιες δημιουργικές εικαστικές δράσεις συνδέονται με την καλλιτεχνική διεύρυνση. Σήμερα πληθαίνουν οι φωνές όσων αμφισβητούν την ποιότητα του πολιτισμού και

¹<https://thenextweb.com/virtual-reality/2018/03/30/vr-exhibit-allows-blind-see-art-thanks-special-gloves/>

των τεχνών από «επαγγελματίες» καλλιτέχνες. Καθένας μπορεί να αυτό-θεωρηθεί ως δημιουργός, σύμφωνα με την έννοια της Πολιτιστικής Δημοκρατίας. Καθένας δηλαδή, από οποιαδήποτε ομάδα πληθυσμού και αν προέρχεται μπορεί να εκφραστεί δημιουργικά και όλες οι ομάδες πρέπει να ενθαρρύνονται στην καλλιτεχνική δημιουργία (Hadley, 2018).

Η λεγόμενη πολιτιστική αγωγή έχει εκσυγχρονιστεί μέσω των εικαστικών δράσεων που παρέχουν σήμερα τα μουσεία στα παιδιά. Οι εικαστικές τέχνες αποτελούν ένα σημαντικό κομμάτι του διαμορφούμενου πολιτισμού σε όλες τις ιστορικές περιόδους. Η ενασχόληση των παιδιών με αυτές προάγει τις αισθητικές, αλλά και τις ηθικές αξίες των ατόμων νεαρής ηλικίας. Οι εικαστικές τέχνες έχει βρεθεί ότι έχουν καθοριστική θετική επίδραση στον τρόπο σκέψης και στη στάση ζωής που υιοθετούν τα παιδιά (Σταθοπούλου & Πολυχρονάτου, 2009).

Η ενασχόληση με τις εικαστικές τέχνες και δραστηριότητες έχει θετική επίδραση στην ανάπτυξη της κρίσης και του προβληματισμού των παιδιών, ενώ έχει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της ποιότητας ζωής. Για παράδειγμα εικαστικές δράσεις όπως να κατασκευάσουν τα παιδιά ένα αντικείμενο ή ένα σκηνικό από ανακυκλώσιμα υλικά τους καλλιεργεί την περιβαλλοντική συνείδηση, ενώ παράλληλα αυξάνει τη δημιουργικότητα τους. Επιπρόσθετα, τα παιδιά μαθαίνουν να συνεργάζονται και να λειτουργούν με αμοιβαιότητα. Οι δραστηριότητες με τις εικαστικές τέχνες είναι μέσο έκφρασης των παιδιών και καλλιεργεί το συναίσθημα τους και τις αισθήσεις, ενώ είναι καίριας σημασίας ότι μέσα από τέτοιου είδους δραστηριότητες αίρονται οι κοινωνικές ανισότητες και τα στερεότυπα (Πουρκός, 2009).

Τα μουσεία μπορούν να παράσχουν ένα ολοκληρωμένο πλέγμα προκειμένου να αναπτυχθούν οι εικαστικές δραστηριότητες και να γίνουν τα παιδιά, ιδίως αυτά της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, ενεργοί συμμετέχοι. Η δε τεχνολογία και τα ψηφιακά μέσα βοηθούν σημαντικά στην ανάπτυξη των εικαστικών δραστηριοτήτων και μπορούν να καταργήσουν τα χωρικά εμπόδια (Ζορμπά, 2015).

Αναφορικά με τις εικαστικές δραστηριότητες έχουν γίνει σημαντικές κινήσεις. Ενδεικτικά αναφέρονται τα εξής παραδείγματα. Καταρχάς, το «Πρόγραμμα «ΜΕΛΙΝΑ», που επιλέχθηκε γιατί είναι το πρώτο πρόγραμμα συστηματικής συνεργασίας σχολείου-μουσείου. Ουσιαστικά συνδέει την Εκπαίδευση με τον Πολιτισμό. Το πρόγραμμα ΜΕΛΙΝΑ αποτελεί ένα πολυεπίπεδο πρόγραμμα επιμόρφωσης εκπαιδευτικών, απόρροια συνεργασίας του Υπουργείου Παιδείας και του Υπουργείου Πολιτισμού, στο πλαίσιο του οποίου αναπτύχθηκε πλούσιο εκπαιδευτικό υλικό και προγράμματα για τα μικρά παιδιά. Το πρόγραμμα προάγει την επικοινωνία και έκφραση. Ουσιαστικά αξιοποιεί τις καλές τις τέχνες, είτε αυτές είναι το θέατρο, είτε η μουσική και η ζωγραφική ως μέσα για να διερευνήσει το παιδί το χώρο κι το χρόνο, προκειμένου να κατακτήσει τη γνώση (Υπουργείο Πολιτισμού, χ.χ.).

Το πρόγραμμα Μελίνα εφαρμόστηκε σε διάφορους χώρους, όπως στον αρχαιολογικό χώρο της Ολυμπίας. Απευθυνόταν σε μαθητές της τρίτης και τετάρτης τάξης του Δημοτικού. Στόχος είναι ήταν να διερευνηθεί ανακαλυπτικά το παρελθόν και να συλλεχθεί από τα παιδιά υλικό για ένα διαθεματικό πρότζεκτ. Μέσα από το πρόγραμμα τα παιδιά προτρέπονταν να κινηθούν και να γνωρίσουν τα αρχαία μνημεία, μπορούσαν να περιγράψουν το Ιερό του Διός, να συλλέξουν στοιχεία για την Εκεχειρία στον χώρο του Ηραίου και τη διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων. Είχε ενδιαφέρον η δραστηριότητα ζωγραφικής που αφορούσε την αναπαράσταση της κάτοψης του Ιερού και την αποκατάσταση των αρχιτεκτονικών μελών (Υπουργείο Πολιτισμού, χ.χ.).

Ο πολιτιστικός οργανισμός MOMus-MΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞ ΜΥΛΩΝΑ το 2021 ανέπτυξε το πρόγραμμα «Η Αφροδίτη και ο Μινώταυρος συνομιλούν με τον γεωμετρικό κόσμο της Άλεξ Μυλωνά». Επρόκειτο για ένα εικαστικό εργαστήριο βιωματικής μάθησης, που πραγματοποιήθηκε στον πολιτιστικό οργανισμό με τους νέους ψηφιακούς τρόπους εικαστικής προσέγγισης και επιλέχθηκε λόγω του ότι προωθεί την αυτόνομη δράση των παιδιών².

Ανάλογα, το Παιδικό μουσείο οργάνωσε το πρόγραμμα «Ημερολόγια καραντίνας: Τα εκθέματα του Μουσείου μιλούν με τα καθημερινά μας αντικείμενα», όπου παρουσιάστηκε ως έκθεμα η ζωή των παιδιών στην καραντίνα, τα αγαπημένα αντικείμενα της καθημερινότητάς τους σε εικονογραφημένη ψηφιακή μορφή. Έτσι, τα παιδιά μπόρεσαν να αναπτύξουν μεταξύ τους διάλογο και να μοιραστούν τις σκέψεις τους για το πώς οραματίζονται το αύριο³.

Το μουσείο του ΟΤΕ οργάνωσε ένα εικαστικό εργαστήριο για παιδιά το οποίο πραγματοποιήθηκε στον ψηφιακό χώρο με τίτλο: «Από το '21 στο '21: Φλάμπουρα και μπαϊράκια! Σηκώσαμε μπαϊράκι!». Τα φλάμπουρα και τα μπαϊράκια ήταν λάβαρα που τα συνθήματα τους παρέπεμπαν στην Επανάσταση του 1821. Τα προσωπικά μπαϊράκια και το μήνυμα του κάθε παιδιού δημιουργήθηκε με περισσή φαντασία και ήταν βασισμένο στο ρεύμα

²<https://icom-greece.mini.icom.museum/%CE%B4%CE%B9%CE%B5%CE%B8%CE%BD%CE%AE%CF%82-%CE%B7%CE%BC%CE%AD%CF%81%CE%B1-%CE%BC%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B5%CE%AF%CF%89%CE%BD-2021-%CF%80%CF%81%CF%8C%CE%B3%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%BC%CE%B1/>

³<https://icom-greece.mini.icom.museum/%CE%B4%CE%B9%CE%B5%CE%B8%CE%BD%CE%AE%CF%82-%CE%B7%CE%BC%CE%AD%CF%81%CE%B1-%CE%BC%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B5%CE%AF%CF%89%CE%BD-2021-%CF%80%CF%81%CF%8C%CE%B3%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%BC%CE%B1/>

της αφηρημένης τέχνης. Με το πρόγραμμα αυτό τα παιδιά επικοινωνήσαν το δικό τους μήνυμα⁴.

Άξιο αναφοράς είναι και το πρόγραμμα για παιδιά Προσχολικής Αγωγής στην Κύπρο με το όνομα *Χρωματίζω*, βασισμένο στη συμμετοχική έρευνα παιδαγωγών και ερευνητών, που περιείχε πολλαπλές εικαστικές δραστηριότητες άτυπης εκπαίδευσης, αλλά και το εργαστήρι του χρωματοποιού και εικαστικές δραστηριότητες σε φύλλα εργασίας. Προκειμένου να γίνει κατανοητή η γλώσσα των άλλων, θεωρήθηκε σημαντικό να κατανοηθεί πρώτα η σκέψη τους. Έτσι, η κεντρική ιδέα ήταν *η ιδέα του είμαι* κι η ταυτότητα του καλλιτέχνη ως χρωματοποιού και ως παιδαγωγού. Το εργαστήρι του χρωματοποιού περιείχε τη διαμόρφωση ειδικού χώρου που θα έκανε επιτρεπτή την εμπλοκή των παιδιών στο εικαστικό παιχνίδι. Οι μουσειοπαιδαγωγοί λειτούργησαν ως σύνδεσμοι μεταξύ του σχολείου, των εκπαιδευτικών και του κέντρου τεχνών και μερίμνησαν για τις επισκέψεις και την όλη οργάνωση στο Δημοτικό κέντρο τεχνών Λευκωσίας. Αποδείχτηκε ότι η συνεργασία παιδιών, γονέων και εκπαιδευτικών είναι εφικτή και σημαντική και ότι τα εικαστικά παιχνίδια είναι δημιουργία αλλά ταυτόχρονα και σχέση με τον ίδιο τον εαυτό. Οι εικαστικές έννοιες χρώμα, σώμα, κίνηση γίνονται τρόποι μάθησης και χαρακτηρίζουν τις ταυτότητες των παιδιών (Σάββα και συν., 2018).

Έχει ενδιαφέρον η διερεύνηση του κατά πόσο τα μουσεία και οι πολιτιστικοί οργανισμοί αναπτύσσουν προγράμματα με εικαστικές δραστηριότητες, οι οποίες δεν απευθύνονται σε όλα τα παιδιά, αλλά σε αυτά που βρίσκονται στο φάσμα του αυτισμού. Κάτωθι παρουσιάζονται ενδεικτικά παραδείγματα από την ανάπτυξη τέτοιων προγραμμάτων σε χώρες του εξωτερικού και στην Ελλάδα.

2.3.1. Παραδείγματα εικαστικών δραστηριοτήτων για παιδιά με ΔΑΦ από μουσεία του εξωτερικού

Πολλά μουσεία κατανοώντας τη θετική επίδραση των εικαστικών τεχνών σε παιδιά με Διαταραχή του Φάσματος Αυτισμού έχουν αναπτύξει ανάλογα προγράμματα. Ένα από αυτά είναι το "Create Ability" του Μουσείου Μοντέρνας Τέχνης της Νέας Υόρκης (MoMA). Το Create Ability είναι ένα μηνιαίο πρόγραμμα για άτομα με διανοητικές και αναπτυξιακές αναπηρίες, στο οποίο εξερευνούν έργα τέχνης, αλλά και δημιουργούν τα δικά τους. Κάθε

⁴<https://icom-greece.mini.icom.museum/%CE%B4%CE%B9%CE%B5%CE%B8%CE%BD%CE%AE%CF%82-%CE%B7%CE%BC%CE%AD%CF%81%CE%B1-%CE%BC%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B5%CE%AF%CF%89%CE%BD-2021-%CF%80%CF%81%CF%8C%CE%B3%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%BC%CE%B1/>

συνεδρία συνοδεύεται από διαδραστικές δραστηριότητες στις αίθουσες διδασκαλίας του μουσείου. Το πρόγραμμα απευθύνεται σε διαφορετικές ηλικίες ατόμων με διανοητικά και αναπτυξιακά προβλήματα⁵.

Το Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης έχει αναπτύξει το πρόγραμμα "Discoveries" για άτομα με μαθησιακές και αναπτυξιακές δυσκολίες και άτομα στο φάσμα του αυτισμού. Πρόκειται για εικαστικά εργαστήρια που με πολυαισθητηριακούς τρόπους βοηθούν τα παιδιά να εξερευνούν την τέχνη με ένα θέμα σε κάθε συνάντηση και παράλληλα δημιουργούν τη δική τους τέχνη. Στην ηλικία που μας απασχολεί (4 ως 14 ετών) το πρόγραμμα περιλαμβάνει εικαστικές δραστηριότητες που βασίζονται στην τέχνη του Ματίς και Ντεραίν⁶.

Το Παιδικό Μουσείο Τέχνης της Νέας Υόρκης έχει αναπτύξει το πρόγραμμα Arts' Saturday Morning Stripes για παιδιά με Διαταραχές του Φάσματος του Αυτισμού και τις οικογένειές τους. Με αυτό το πρόγραμμα δίνεται στα παιδιά η ευκαιρία να ασχοληθούν με τη δημιουργία εικαστικών αντικειμένων, ενώ οι δημιουργικές παραστατικές εμπειρίες που τους παρέχονται βοηθούν αυτά τα παιδιά στην ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων και αλληλεπίδρασης και στην αυτοέκφραση και έκφραση των συναισθημάτων τους μέσω της δημιουργίας τέχνης. Τα παιδιά εργάζονται δίπλα-δίπλα πάνω σε έργα τέχνης και αναπτύσσουν νέες φιλίες και τρόπους επικοινωνία⁷.

Το Παιδικό Μουσείο του Σικάγο έχει από το 2009 αναπτύξει το πρόγραμμα Play For All για άτομα με νοητικές και αναπτυξιακές δυσκολίες. Στην πληθώρα των πολυαισθητηριακών δραστηριοτήτων που παρέχει περιλαμβάνεται η ενασχόληση με τις εικαστικές τέχνες. Σε ένα εργαστηριακό χώρο δημιουργήθηκε ένα χωριστό δωμάτιο, υψηλής αισθητικής, με χαμηλό φωτισμό, βιβλία, αισθητηριακές μπάλες και παιχνίδια. Οι εικαστικές δραστηριότητες στο στούντιο τέχνης παρέχουν μια μοναδική αισθητηριακή εμπειρία στα παιδιά. Η ομάδα Play For All απέκτησε ένα μεγάλο συρτάρι κιμωλίας που επιτρέπει σε όλα τα παιδιά να δημιουργήσουν γιγάντια σχέδια με κιμωλία. Άλλες προσφιλείς για τα παιδιά δραστηριότητες ήταν η ζωγραφική με τα δάχτυλα (Golden & Walsh, 2013).

⁵ <https://www.moma.org/calendar/programs/34>

⁶ https://engage.metmuseum.org/events/education/met-creates/visitors-with-disabilities/discoveries/fy24/5-13/discoveries-ages-5-13-colorful-celebrations/?_gl=1*x4jqwv*_ga*MjE0NjQ3NjMxNy4xNjk4Mzg2NTc1*_ga_Y0W8DGNBTB*MTY5ODM4NjU3NC4xLjEuMTY5ODM4NjY2My4wLjAuMA..

⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=ZSoOOW65E6s>

Το Παιδικό Μουσείο του New Hampshire έχει αναπτύξει ένα πρόγραμμα για παιδιά με διαταραχές του φάσματος του αυτισμού που ονομάζεται The Exploring Our Way: Sensory Friendly. Περιλαμβάνονται διάφορες αισθητηριακές δραστηριότητες για να γνωρίσουν τα παιδιά το μουσείο, συμπεριλαμβανομένων των εικαστικών δραστηριοτήτων⁸.

The Jordan Schnitzer Museum of Art έχει αναπτύξει το πρόγραμμα ArtAccess όπου χάρη στην εφαρμογή VSA για τις Παραστατικές Τέχνες έχει δημιουργήσει μια σειρά από βίντεο που παραδίδουν μαθήματα τέχνης σε παιδιά με αναπηρίες και ΔΑΦ. Παρέχει ακόμη Εικαστικά εργαστήρια με επικεφαλής καλλιτέχνες σε μια μοναδική δημιουργική ατμόσφαιρα⁹.

Οι μουσειοπαιδαγωγοί στο Μουσείο Andy Warhol ανέπτυξαν ένα πρόγραμμα για να διδάξουν στοιχεία εκφράσεων προσώπου σε μαθητές που βρίσκονται στο φάσμα του αυτισμού και έχουν συνήθως έλλειμμα στην αναγνώριση των συναισθηματικών εκφράσεων. Το πρόγραμμα είχε ως στόχο να βοηθήσει τα παιδιά με ΔΑΦ να ερμηνεύσουν και να αναδημιουργήσουν τα ίδια πέντε συναισθήματα, του θυμού, της χαράς, της λύπης, της έκπληξης και του φόβου, όπως αυτά αποτυπώνονται στα πορτρέτα του Warhol¹⁰.

Το μουσείο Museum of Fine Arts διαθέτει ένα ειδικά σχεδιασμένο πρόγραμμα για παιδιά και εφήβους που βρίσκονται στο φάσμα του αυτισμού, το οποίο ονομάζει *Beyond the Spectrum*. Οργανώνονται συνεδρίες οι οποίες συνίστανται στην περιήγηση στην Πινακοθήκη, η οποία εστιάζει σε συγκεκριμένα έργα τέχνης και στη συζήτηση με ειδικό μουσειοπαιδαγωγό για αυτά και ακολουθεί η δημιουργία από τα παιδιά της δικής τους τέχνης¹¹.

Το Μουσείο Αμερικανικής Τέχνης με την ονομασία Whitney ασχολείται ιδιαίτερα με τα παιδιά με Αυτισμό. Τα παιδιά και οι οικογένειες τους ξεναγούνται με την καθοδήγηση ενός μουσειοπαιδαγωγού, παρατηρούν και συζητούν και μετά την ξενάγηση οδηγούνται σε μια τάξη όπου δημιουργούν μόνα τους ένα έργο τέχνης¹².

Το Μουσείο Τέχνης του Ντένβερ προωθώντας τη συμπερίληψη για άτομα και οικογένειες με παιδιά στο φάσμα του αυτισμού έχει αναπτύξει το πρόγραμμα Explorations in Art για παιδιά ηλικίας 7-11 ετών στο φάσμα του αυτισμού, όπου ένα έργο τέχνης έχει χαθεί

⁸ <https://childrens-museum.org/things-to-do/programs/autism>

⁹ <https://jsma.uoregon.edu/classes-children>

¹⁰ <https://aamd.org/our-members/from-the-field/art-museum-autism-programs>

¹¹ <https://www.mfa.org/programs/community-programs/beyond-the-spectrum>

¹² <https://www.explorableplaces.com/blog/fantastic-museum-programs-that-serve-students-with-autism-in-new-york-city>

και ζητά τη βοήθεια των παιδιών για να βρει το δρόμο του. Τα παιδιά με ΔΑΦ μπορούν επίσης να δημιουργήσουν τα δικά τους έργα τέχνης¹³.

Η Εθνική Πινακοθήκη της Βοσνίας Ερζεγοβίνης ανέπτυξε το πρόγραμμα Blue artism για παιδιά εντός του αυτιστικού φάσματος. Το πρόγραμμα περιλαμβάνει διάφορες πτυχές όπως «Η ιστορία μας» για παιδιά προσχολικής ηλικίας και τους γονείς τους, όπου τα παιδιά φτιάχνουν μια ιστορία για ένα έργο τέχνης, ξενάγηση για τους συμμετέχοντες με επιλεγμένα έργα τέχνης που αναφέρονταν στο Ανθρώπινο σώμα, το τοπίο, τα Γεωμετρικά σχήματα κ.λπ., συζήτηση βασισμένη στις αρχές των Στρατηγικών Οπτικής σκέψης και ερωτήσεις όπως «Τι βλέπετε στην εικόνα; Τι είναι ζωγραφισμένο στην εικόνα», ασκήσεις αφήψ, π.χ. σε φρούτα και λαχανικά και δημιουργική εργασία, όπου τα παιδιά έφτιαχναν σχέδια με κάρβουνο με το θέμα του ανθρώπινου σώματος, παστέλ νεκρής φύσης σε ένα πραγματικό σκηνικό, έργα με συνδυασμένες τεχνικές με κόλλα άμμου και χρώματα, κολλάζ, κατασκευές με κινέζικο χαρτί, αντικείμενα με πηλό, ζωγραφική σε ξύλινα κυβικά σχήματα κ.λπ.¹⁴.

Όπως διακρίνεται από τα ως άνω παραδείγματα προγραμμάτων εικαστικής αγωγής για παιδιά με αυτισμό, άλλα προγράμματα αφορούν στην παρατήρηση έργων τέχνης και άλλα στην δημιουργική έκφραση των παιδιών μέσω της ζωγραφικής.

2.3.2. Παραδείγματα εικαστικών δραστηριοτήτων για παιδιά με ΔΑΦ από μουσεία του εσωτερικού

Το Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης οργανώνει προγράμματα για παιδιά, τα οποία τους παράσχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν δεξιότητες όπως η οργάνωση, η παρατήρηση, η αναζήτηση, η ανακάλυψη πληροφοριών μέσα από τα έργα τέχνης της σύγχρονης εποχής. Τα παιδιά γνωρίζονται με τα έργα τέχνης και δημιουργούν τα δικά τους, απελευθερώνοντας τη δημιουργικότητα και την έκφραση τους¹⁵. Το πρόγραμμα ονομάζεται «Εκφράζομαι με τέχνη» και έχει δημιουργηθεί σε συνεργασία με τον Οργανισμό TheHappyAct. Με τον ίδιο οργανισμό έχει συνδιοργανώσει το πρόγραμμα «Ψηφιακοί θησαυροί», με τη χρήση ψηφιακών μέσων, στο οποίο μπορούν να συμμετέχουν έφηβοι και νεαροί ενήλικες ηλικίας 12-22 ετών που βρίσκονται στο φάσμα του αυτισμού¹⁶.

¹³ <https://www.denverartmuseum.org/en/blog/new-summer-class-and-other-programs-children-autism>

¹⁴ <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/-/blue-artism-museum-educational-methodology-for-children-within-autistic-spectrum>

¹⁵ <https://www.emst.gr/learning/eidikes-omades/emst-kai-aytismos>

¹⁶ <https://www.emst.gr/events/pagkosmia-imera-eyaiasthitopoiisis-gia-ton-aytismo>

Το Ίδρυμα Β. & Ε. Γουλανδρή έχει αναπτύξει ένα πρόγραμμα για παιδιά που βρίσκονται στο φάσμα του αυτισμού και είναι ηλικίας 7-12 ετών. Τα παιδιά εισάγονται στο πρόγραμμα μέσα από μια ξενάγηση στα εικαστικά έργα που διαθέτει το μουσείο στις συλλογές του. Εκτός του ότι ανακαλύπτουν με ένα μοναδικό τρόπο τους σημαντικούς καλλιτέχνες, τα παιδιά με ΔΑΦ πειραματίζονται στη συνέχεια στο εικαστικό εργαστήριο με διάφορες τεχνικές και με μια πληθώρα από υλικά. Οι εξειδικευμένοι για παιδιά με ΔΑΦ μουσειοπαιδαγωγοί καθοδηγούν τα παιδιά να ζωγραφίσουν με πινέλα, να φτιάξουν τα δικά τους κολλάζ, να τυπώσουν εικόνες σε ύφασμα και να κατασκευάσουν αντικείμενα από πηλό. Τα παιδιά εργάζονται μαζί, κοινωνικοποιούνται, εκφράζονται και αισθάνονται χαρούμενα για τα έργα που δημιούργησαν, τα οποία μπορούν να τα μεταφέρουν στο σπίτι τους¹⁷.

Το Μουσείο Αργυροτεχνίας στην πόλη των Ιωαννίνων έχει οργανώσει μια σειρά εργαστηρίων για άτομα με αυτισμό. Τα εργαστήρια περιλαμβάνουν τα εξής: Α. «Γνωριμία με την τεχνική του στένσιλ» έναν δημοφιλή τρόπο ζωγραφικής όπου τα παιδιά με ΔΑΦ θα χρησιμοποιήσουν τα ειδικά υλικά ζωγραφικής για να δημιουργήσουν τα δικά τους έργα. Β. «Γλυπτά με την τεχνική του παπιέ μασέ» όπου τα παιδιά με ΔΑΦ πειραματίζονται στην κατασκευή γλυπτών από πεπιεσμένο χαρτί. Γ. «Τύπωμα σε χειροποίητο χαρτί» όπου τα παιδιά με ΔΑΦ μαθαίνουν τα μυστικά κατασκευής χαρτιού και δημιουργούν τα δικά τους χαρτιά. Δ. «Κολλάζ και μεικτές τεχνικές» όπου τα παιδιά με ΔΑΦ μέσα από δέκα έργα κολλάζ με θέμα το χειμώνα θα συζητήσουν για την ιδιαιτερότητα της εποχής του χειμώνα, τα λαχανικά εποχής, τα καιρικά φαινόμενα κ.α.¹⁸.

Η Εθνική Γλυπτοθήκη Αθηνών έχει φιλοξενήσει προγράμματα που ανέπτυξε το Ελληνικό Παιδικό Μουσείο, όπως το πρόγραμμα «Παίζουμε τα αγάλματα;» για παιδιά που βρίσκονται στο φάσμα του αυτισμού. Στην αρχή τα παιδιά ανακαλύπτουν τα αντικείμενα και εκθέματα, εξοικειώνονται με την έννοια του γλυπτού και του γλύπτη, όπως και των υλικών και δημιουργούν με ασφαλή υλικά όπως ξύλινα τουβλάκια και πηλό το δικό τους γλυπτό¹⁹.

Βάσει των παρατιθέμενων παραδειγμάτων φαίνεται ότι τα ελληνικά μουσεία έχουν αρχίσει να ευαισθητοποιούνται και να προσφέρουν στοχευμένες εκπαιδευτικές υπηρεσίες και δραστηριότητες για παιδιά που βρίσκονται στο φάσμα του αυτισμού.

¹⁷https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/306355_idryma-goylandri-tehni-kai-aytismos-mia-shesi-epikoinonias

¹⁸https://www.especial.gr/kuklos-ergasthriwn-gia-atoma-me-autismo-sto-mouseio-argurotexnias-iwanninwn/#google_vignette

¹⁹<https://www.hcm.gr/%ce%b5%ce%ba%cf%80%ce%b1%ce%b9%ce%b4%ce%b5%cf%85%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ac-%cf%80%cf%81%ce%bf%ce%b3%cf%81%ce%ac%ce%bc%ce%bc%ce%b1%cf%84%ce%b1-%ce%b3%ce%b9%ce%b1-%ce%ac%cf%84%ce%bf%ce%bc%ce%b1-%ce%bc/>

2.4. Έρευνες για τα θετικά αποτελέσματα της χρήσης των εικαστικών δραστηριοτήτων και της εικαστικής αγωγής σε παιδιά με ΔΑΦ

Πολλοί μελετητές ασχολήθηκαν στις έρευνες τους με τα αποτελέσματα που έχει η εφαρμογή των εικαστικών δραστηριοτήτων στα παιδιά με ΔΑΦ. Ενδεικτικά, μερικές από αυτές υποστηρίζουν τα εξής:

Οι Round, Baker και Rayner (2017) επέλεξαν με σκόπιμη δειγματοληψία δύο αγόρια, τον Ryan, επτά ετών και τον James, δέκα ετών, που βρίσκονταν στο φάσμα του αυτισμού. Ξεκίνησαν με τα παιδιά συνεδρίες δημιουργίας Τέχνης και μερικές με συν-δημιουργία Τέχνης των παιδιών με κάποιον από τους μελετητές. Η συλλογή δεδομένων έγινε με παρατήρηση και συνεντεύξεις. Διαπιστώθηκε ότι τα παιδιά με ΔΑΦ λόγω του ότι έχουν αναπτυγμένη την οπτική επεξεργασία αρέσκονται στις διαδικασίες της καλλιτεχνικής δημιουργίας. Οι τελευταίες διαπιστώθηκε ότι μπορούν να βελτιώσουν σημαντικά τις δυσκολίες των παιδιών με ΔΑΦ στη λεκτική επικοινωνία, τις δυσκολίες τη συμπεριφορά και τις αισθητηριακές ευαισθησίες, ενώ βοηθούν σημαντικά στη διαμόρφωση θετικών σχέσεων. Έτσι, οι εικαστικές δραστηριότητες και δη η διαδικασία δημιουργίας Τέχνης συνδέθηκε με τη βελτιωμένη ομιλία που απέκτησαν τα παιδιά, με την καλύτερη επικοινωνία και με την κοινωνική αλληλεπίδραση. Διαπιστώθηκαν καλύτερα επίπεδα αυτοεκτίμησης, αυξημένη συγκέντρωση, ρύθμιση συναισθημάτων και μεγαλύτερη ευελιξία των παιδιών στις αλλαγές. Τα παιδιά μπόρεσαν να εκφράσουν συναισθήματα όπως τη λύπη και να ζωγραφίσουν τρόπους με τους οποίους θα μπορούσαν να αισθάνονται καλύτερα. Μειώθηκε το άγχος που αισθάνονταν, κοιμόνταν καλύτερα και ανέφεραν μια πιο θετική στάση απέναντι στον τρόπο που ένιωθαν για τον εαυτό τους. Καθώς οι συνεδρίες δημιουργίας τέχνης προχωρούσαν οι δύο συμμετέχοντες παρουσίασαν αύξηση στη συγκέντρωση και μείωση των στερεοτυπικών επαναλαμβανόμενων συμπεριφορών. Με τη διαδικασία δημιουργίας τέχνης τα παιδιά απέκτησαν καλύτερη αυτοέκφραση στο σχολείο και βελτίωσαν την ποιότητα ζωής για τα ίδια καθώς και για τις οικογένειες και τους δασκάλους τους. Προτάθηκε η αξιοποίηση των εικαστικών δραστηριοτήτων τόσο από θεραπευτές όσο και από τους δασκάλους της τάξης, αλλά και τους γονείς με παιδιά στο φάσμα του Αυτισμού που αισθάνονται συχνά ότι δεν μπορούν να αλληλεπιδράσουν ουσιαστικά με το παιδί τους.

Ανάλογα, οι Çevirgen, Aktaş & Kot (2018) μελέτησαν τις επιπτώσεις των εικαστικών τεχνών σε μια μελέτη περίπτωση, ένα 13χρονο παιδί με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος. Η έρευνα περιελάμβανε τους γονείς του μαθητή και τον καθηγητή των εικαστικών. Για τη

συλλογή των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε επίσης η παρατήρηση και η ημιδομημένη συνέντευξη. Διαπιστώθηκαν οι πολύ θετικές επιπτώσεις των εικαστικών δραστηριοτήτων στα παιδιά με ΔΑΦ. Το περιβάλλον μάθησης τέτοιων δραστηριοτήτων είναι χαλαρό και ευχάριστο, συμβάλλοντας σημαντικά στην μείωση του άγχους και έτσι διευκολύνει την έκφραση των συναισθημάτων και των σκέψεων του ατόμου. Εκτός του ότι βελτιώνεται η αυτοέκφραση των παιδιών με ΔΑΦ, σημαντική βελτίωση διαπιστώθηκε και στις κοινωνικές τους δεξιότητες. Από τη σκοπιά των γονέων και των δασκάλων, στάθηκαν περισσότερο στις κοινωνικές δεξιότητες που αποκτά το παιδί. Ως μαθητής το παιδί έγινε πιο αρμονικό και ήρεμο, ενίσχυσε τις αλληλεπιδράσεις του με τους γύρω του, ενώ αυξήθηκε το ενδιαφέρον για τα μαθήματα και την επιτυχία σε αυτά.

Σε μια έρευνα που διεξήγαγε για το Τμήμα Εικαστικών Τεχνών του Πανεπιστημίου του Λάγος της Νιγηρίας ο Quadri (2017) σε παιδιά που φοιτούσαν στο σχολείο ειδικής φροντίδας και θεραπείας Modupe Cole Memorial, σε 20 συμμετέχοντες που επιλέχθηκαν με τυχαία δειγματοληψία και έξι δασκάλους, διαπιστώθηκαν επίσης τα θετικά αποτελέσματα της χρήσης εικαστικών δραστηριοτήτων. Καταρχάς, βελτιώθηκε σημαντικά η αυτοέκφραση των παιδιών με ΔΑΦ. Τα παιδιά αυτά αντιμετωπίζουν διάφορους φραγμούς στην επικοινωνία τους με άλλους και με την παρέμβαση των εικαστικών δραστηριοτήτων μπορούσαν να πουν αυτό που θα ήθελαν και παρατηρήθηκε αυξημένη κοινωνικοποίηση των παιδιών με ΔΑΦ ως αποτέλεσμα των εικαστικών εργασιών. Οι μαθητές παρουσίασαν στοιχεία κατανόησης των συναισθημάτων τους και συνέδεσαν τα χρώματα με τα συναισθήματα τους. Ειδικότερα για τη ζωγραφική και το σχέδιο αυξήθηκε η λεπτή και αδρή κινητική λειτουργία, ο συντονισμός χεριού-ματιού, η εννοιολόγηση, η κοινωνικοποίηση με τους συνομηλίκους.

Οι Broupi et al. (2023) διερεύνησαν την επίδραση ενός συνδυασμένου προγράμματος εικαστικών τεχνών στις δεξιότητες επικοινωνίας και στην κοινωνική συμπεριφορά των ατόμων που βρίσκονται στο φάσμα του αυτισμού. Η έρευνα διεξήχθη σε ένα Κέντρο Δημιουργικής Απασχόλησης. Το δείγμα αποτελούνταν από 18 συμμετέχοντες με ΔΑΦ και ως εργαλείο συλλογής δεδομένων χρησιμοποιήθηκε το Ερωτηματολόγιο Κοινωνικής Επικοινωνίας (SCQ). Μετά την εφαρμογή του προγράμματος εικαστικών τεχνών διαπιστώθηκε ότι τα παιδιά με ΔΑΦ σημείωσαν σημαντική βελτίωση στις επικοινωνιακές δεξιότητες και στην κοινωνική τους συμπεριφορά. Οι συμμετέχοντες με σύνδρομο Asperger εμφάνισαν πιο υψηλό ποσοστό βελτίωσης σε σχέση με τους υπόλοιπους συμμετέχοντες στο φάσμα του αυτισμού.

Μερικές από τις έρευνες για την αποτελεσματικότητα της εικαστικής αγωγής και των εικαστικών δραστηριοτήτων για τα παιδιά που βρίσκονται στο φάσμα του αυτισμού, όταν αυτές χρησιμοποιούνται από τα μουσεία είναι οι εξής.

Οι Schleien et al. (1995) μελέτησαν δυο ομάδες παιδιών με ΔΑΦ, μία μικρότερη και μία μεγαλύτερη, που συμμετείχαν σε μηνιαίες καλλιτεχνικές δραστηριότητες ενός παιδικού μουσείου με συνομηλικούς τους που δεν είχαν κάποιο έλλειμμα ή υστέρηση. Το συνεργατικά δομημένο μάθημα καλλιτεχνικής εκπαίδευσης για μαθητές με αυτισμό και μαθητές χωρίς κάποια στέρηση είχε ως σκοπό να αναδείξει την επίδραση της κοινής συμμετοχής και των αλληλεπιδράσεων μεταξύ των μαθητών. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα παιδιά με ΔΑΦ αποκόμισαν τα θετικά οφέλη της κοινωνικής αλληλεπίδρασης με τους συνομηλικούς τους και αυτοεκφράστηκαν μέσα από την αλληλεπίδραση με τους συνομηλικούς τους που δεν είχαν κάποια στέρηση.

Οι Mulligan et al. (2013) διερεύνησαν την αποτελεσματικότητα ενός προγράμματος που διαμορφώθηκε από ειδικούς για την υποστήριξη παιδιών 5 ως 12 ετών με διαταραχές του φάσματος του αυτισμού. Το πρόγραμμα πρόσφερε εξειδικευμένο εικαστικό υλικό, αποκλειστικό χρόνο διεξαγωγής με εκπαιδευμένους μουσειοπαιδαγωγούς ώστε να αυξήσουν το επίπεδο άνεσης, την απόλαυση και την ψυχαγωγία των παιδιών. Τα αποτελέσματα που προέκυψαν ήταν απόρροια μικτών μεθόδων, παρατήρησης δια φυσικής παρουσίας, ερωτηματολόγιο και συνεντεύξεις. Τα ευρήματα καταδεικνύουν ότι τα παιδιά απέκτησαν αυτοπεποίθηση, έμαθαν ανακαλυπτικά και αλληλεπίδρασαν με άλλους.

Ο Woodruff (2019) έθεσε ως σκοπό της έρευνας του να βρει τις ανησυχίες που έχουν οι οικογένειες παιδιών με ΔΑΦ όταν επισκέπτονται ένα μουσείο, όπως και αν υπάρχουν υλικά παρέμβασης που προτιμούνται και ποιες είναι οι συμπεριφορές των παιδιών με ΔΑΦ μετά από μια δραστηριότητα δημιουργίας τέχνης. Συμμετείχαν 15 παιδιά, επτά με διάγνωση ΔΑΦ, τρία νευροτυπικά αδέρφια και πέντε γονείς. Οι συμμετέχοντες με ΔΑΦ είχαν ηλικία 3 ως 14 ετών. Χρησιμοποιήθηκαν τα εργαλεία ερωτηματολόγιο, συνεντεύξεις και η μέθοδος της παρατήρησης. Βρέθηκε ότι οι γονείς εξακολουθούν να έχουν μια ανησυχία όταν επισκέπτονται τα μουσεία με τα παιδιά τους και θα ήθελαν ένα πιο ήσυχο χώρο με περισσότερες δραστηριότητες για τα παιδιά. Μετά την επίσκεψη βρέθηκε ότι τα μεγαλύτερα παιδιά σύνδεσαν την τέχνη με την εμπειρία του μουσείου, ζωγραφίζοντας τα αγαπημένα τους μουσειακά αντικείμενα. Οι νεότεροι επισκέπτες είτε έγραφαν λέξεις είτε χρησιμοποιούσαν μαρκαδόρους για να κάνουν σκαριφήματα. Όταν ρωτήθηκαν για αυτά, αποδείχτηκε ότι στην πλειοψηφία τους αυτά τα έργα τέχνης θα μπορούσαν να συνδεθούν απευθείας με την επίσκεψη τους στο μουσείο. Αναδείχτηκε, ακόμη, ότι η ένταξη πρακτικών ειδικής αγωγής μπορεί να

έχει μια σειρά από οφέλη για το μουσείο, όπως μαθησιακές εμπειρίες υψηλής ποιότητας, ευκαιρίες για στοχασμό και ευκαιρίες για δημιουργία τέχνης με νέους τρόπους. Επιβεβαιώθηκε, επίσης, ότι οι δραστηριότητες δημιουργίας τέχνης βοηθούν τα παιδιά που βρίσκονται στο φάσμα του αυτισμού στους εξής τομείς: ανάπτυξη φαντασίας, συναισθηματική αυτοέκφραση, οπτικο-χωρικές δεξιότητες, ανακάλυψη τρόπων επικοινωνίας

Ανάλογα, οι Langa et al. (2013), όπως και ο Woodruff (2019) ασχολήθηκαν με τις ανησυχίες που έχουν οι οικογένειες παιδιών με ΔΑΦ όταν επισκέπτονται ένα μουσείο. Κινητοποιούνται όχι τόσο από το κίνητρο της χαλάρωσης και κοινωνικοποίησης του παιδιού με ΔΑΦ. Τα απρόβλεπτα και υπερβολικά αισθητηριακά ερεθίσματα στο μουσειακό περιβάλλον θεωρούνται εμπόδια από τους γονείς που παρακωλύουν τα παιδιά τους να εστιάσουν την προσοχή τους στο μουσείο, για αυτό και αποφεύγουν τα ερεθίσματα που τους προκαλούν απρόβλεπτες συμπεριφορές. Κατά τη μουσειακή εμπειρία των παιδιών τους θεωρούν ότι ιδιαίτερα βοηθητικά είναι τα διαδραστικά στοιχεία, ένα ήσυχο, φιλικό δωμάτιο και η προετοιμασία της επίσκεψης στο μουσείο με υλικά προ-επίσκεψης. Ιδιαίτερα θετική κρίνουν την οργάνωση προγραμμάτων στον ψηφιακό χώρο, όπως το Ίδρυμα Smithsonian, που καθιέρωσε το *All Access*, ένα ψηφιακό καλλιτεχνικό campus.

Οι Kulik & Fletcher (2016) ασχολήθηκαν με τα εμπόδια που παρακωλύουν τη συμμετοχή παιδιών με ΔΑΦ, όταν επισκέπτονται ένα μουσείο. Οι γονείς δήλωσαν πολύ ικανοποιημένοι με τις Οικογενειακές Γιορτές Ευαισθητοποίησης για τον Αυτισμό, αλλά έθιξαν το πρόβλημα της ασφάλειας και των τρόπων με τους οποίους θα μπορεί να γνωρίσει το παιδί τους καλύτερα το μουσείο. Θα ήθελαν να δημιουργηθεί ένα μουσειακό περιβάλλον που να προωθεί την ένταξη των παιδιών τους και να ενσωματώνει μια ποικιλία εκδηλώσεων. Το προσωπικό και οι εθελοντές του μουσείου υποστήριζαν τα προγράμματα που αποσκοπούν στην προώθηση μιας φιλόξενης και θετικής εμπειρίας για τα παιδιά με ΔΑΦ και θεωρούν ότι η εμπειρία της τέχνης και της δημιουργικότητας είναι επωφελής για τα παιδιά με ΔΑΦ. Έθιξαν, όμως, ότι χρειάζονται παραπάνω επιμόρφωση σε αυτόν τον τομέα.

Ο αριθμός των ερευνών που ασχολήθηκαν με την αποτελεσματικότητα της εφαρμογής της εικαστικής αγωγής και των εικαστικών δραστηριοτήτων όταν αυτές χρησιμοποιούνται από τα μουσεία για τα παιδιά με ΔΑΦ είναι αισθητά μικρότερος. Αυτό το ερευνητικό κενό ενισχύει τη σημασία της παρούσας έρευνας.

Σύνοψη κεφαλαίου

Ο πολιτισμός δομεί τα αξιακά συστήματα της κοινωνίας, είναι μέσο διαμόρφωσης της στάσης ζωής των πολιτών και η πολιτική που χαράσσεται για αυτόν εξαρτάται από τις κοινωνικό-ιστορικές συνθήκες, όπως αυτό αποδεικνύεται ιστορικά. Με τη λήξη του Β΄ Παγκόσμιου Πόλεμου οι πολιτικές χαράσσονταν στη βάση της δημοκρατίας, της συμμετοχή των πολιτών και της αποδοχής του διαφορετικού. Για αυτό οι εκθέσεις των μουσείων σήμερα είναι ανθρωποκεντρικές, κοινωνικό-εκπαιδευτικές και συμμετοχικές.

Τα μουσεία στο πλαίσιο της εκπαίδευσης όλων προσπαθούν να παράσχουν μια μοναδική εμπειρία σε κάθε επισκέπτη και να αναπτύξουν εκπαιδευτικά προγράμματα, βασισμένα στις θεωρίες μάθησης, όπου το κοινό είναι ενεργητικός δέκτης. Σήμερα τα μουσεία είναι ανοικτά και προσβάσιμα σε όλες τις κατηγορίες κοινού, καθώς κάθε υπο-ομάδα θεωρείται συνδιαμορφωτής του πολιτισμού. Έτσι, ο μη αποκλεισμός και η συμπερίληψη όλων των πληθυσμιακών ομάδων είναι προτεραιότητα των σύγχρονων πολιτιστικών οργανισμών, που για αυτό το λόγο θεωρούνται συμπεριληπτικοί και συμμετοχικοί. Σε αυτό το πλαίσιο μεριμνούν για την ένταξη ατόμων με Ειδικές Εκπαιδευτικές Ανάγκες, στις οποίες συμπεριλαμβάνεται η κατηγορία των ατόμων που βρίσκονται στο φάσμα του αυτισμού, που αποτελεί το αντικείμενο της παρούσας εργασίας.

Προκειμένου οι πολιτιστικοί οργανισμοί πολιτισμού να ελκύσουν, παιδεύσουν και δώσουν βήμα σε άτομα που έχουν Διαταραχή Φάσματος του Αυτισμού χρησιμοποιούν διάφορα μέσα, όπως η χρήση της εικαστικής αγωγής και των εικαστικών δραστηριοτήτων. Οι εικαστικές τέχνες και δραστηριότητες οδηγούν στην έκφραση και δημιουργία των παιδιών με ΔΑΦ. Προάγουν τις αισθητικές και ηθικές αξίες, επιδρούν στον τρόπο σκέψης και στη στάση ζωής που υιοθετούν τα παιδιά, προάγουν τη συνεργασία, την επικοινωνία και αίρουν τις ανισότητες και προκαταλήψεις.

Τα παραδείγματα της χρήσης εικαστικών δραστηριοτήτων για παιδιά με ΔΑΦ από τα μουσεία του εξωτερικού είναι περισσότερα από αυτά της Ελλάδας. Κοινό σημείο και στις δυο περιπτώσεις είναι γίνεται χρήση της δημιουργίας τέχνης από τα ίδια τα παιδιά με ΔΑΦ. Οι δημιουργικές εμπειρίες που τους παρέχονται βοηθούν σημαντικά στην αυτοέκφραση των παιδιών με ΔΑΦ, στην ανάπτυξη των κοινωνικών δεξιοτήτων και της αλληλεπίδρασης. Σε αυτά τα θετικά αποτελέσματα καταλήγουν και τα εμπειρικά δεδομένα των ερευνών που ασχολήθηκαν με τα θετικά αποτελέσματα της χρήσης των εικαστικών δραστηριοτήτων σε παιδιά με ΔΑΦ. Διαπιστώνεται βελτίωση στη λεκτική επικοινωνία, καλύτερη επικοινωνία και κοινωνική αλληλεπίδραση, καλύτερη ευελιξία και προσαρμογή των παιδιών στις αλλαγές,

μείωση του άγχους, αύξηση αυτοεκτίμησης, έκφραση των συναισθημάτων και των σκέψεων, βελτίωση της λεπτής και αδρής κινητικότητας, καλύτερος συντονισμός χεριού-ματιού κ.α.

Αξίζει να σημειωθεί ότι οι έρευνες που βρέθηκαν για την αποτελεσματικότητα της εικαστικής αγωγής και των εικαστικών δραστηριοτήτων για τα παιδιά που βρίσκονται στο φάσμα του αυτισμού, όταν αυτές χρησιμοποιούνται από τα μουσεία είναι λιγότερες. Αυτό το ερευνητικό κενό ενισχύει την σημασία της παρούσας έρευνας.

Κεφάλαιο 3: Μεθοδολογία

3.1. Σκοπός, στόχοι και ερευνητικά ερωτήματα

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η ανάδειξη των θετικών αποτελεσμάτων που έχει η αξιοποίηση από τα μουσεία της εικαστικής αγωγής στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών τους προγραμμάτων σε μαθητές με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος, μέσα από τις απόψεις των εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και των μουσειοπαιδαγωγών μουσείων με προγράμματα ειδικής αγωγής.

Βάσει του προαναφερθέντος σκοπού τίθενται τα εξής ερευνητικά ερωτήματα:

1. Πως νοηματοδοτούν οι εκπαιδευτικοί και οι μουσειοπαιδαγωγοί το σύγχρονο συμπεριληπτικό και συμμετοχικό ρόλο των μουσείων σε παιδιά με ΔΑΦ;

2. Τι πιστεύουν οι εκπαιδευτικοί και οι μουσειοπαιδαγωγοί για τα αποτελέσματα που έχει στους μαθητές με ΔΑΦ η αξιοποίηση από τα μουσεία της εικαστικής αγωγής στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών τους προγραμμάτων;

3. Ποια η άποψη των εκπαιδευτικών και των μουσειοπαιδαγωγών για τυχόν ελλείψεις που διαπιστώνονται στην αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής από τα μουσεία και τι προτείνουν για την υπέρβασή τους;

Στόχοι της παρούσας έρευνας είναι: να αναδυθούν (α) οι αντιλήψεις των εκπαιδευτικών για τον σύγχρονο συμπεριληπτικό και συμμετοχικό ρόλο των μουσείων ως προς τα παιδιά με ΔΑΦ (β) οι αντιλήψεις των εκπαιδευτικών για τα αποτελέσματα που έχει στους μαθητές με ΔΑΦ η αξιοποίηση από τα μουσεία της εικαστικής αγωγής στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών τους προγραμμάτων (γ) οι αντιλήψεις των εκπαιδευτικών για τυχόν ελλείψεις που διαπιστώνονται στην αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής από τα μουσεία και τι προτείνουν για την υπέρβασή τους (δ) οι αντιλήψεις των μουσειοπαιδαγωγών για το σύγχρονο συμπεριληπτικό και συμμετοχικό ρόλο των μουσείων ως προς τα παιδιά με ΔΑΦ (ε) οι αντιλήψεις των μουσειοπαιδαγωγών για τα αποτελέσματα που έχει στους μαθητές με ΔΑΦ η αξιοποίηση από τα μουσεία της εικαστικής αγωγής στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών τους

προγραμμάτων (δ) οι αντιλήψεις των μουσειοπαιδαγωγών για τυχόν ελλείψεις που διαπιστώνονται στην αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής από τα μουσεία και τι προτείνουν για την υπέρβαση τους.

3.2. Επιλογή μεθόδου

Ο μεθοδολογικός σχεδιασμός της παρούσας έρευνας για την ανάδειξη των θετικών αποτελεσμάτων που έχει η αξιοποίηση από τα μουσεία της εικαστικής αγωγής στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών τους προγραμμάτων σε μαθητές με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος, μέσα από τις απόψεις των εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και των μουσειοπαιδαγωγών μουσείων με προγράμματα ειδικής αγωγής, ακολούθησε τα εξής βήματα.

Πρώτο βήμα ήταν να επιλεγεί η μεθοδολογία για την προσέγγιση του ερευνητικού σκοπού και των ερωτημάτων. Η ερευνήτρια έλαβε υπόψη της για αυτή την επιλογή τον τρόπο θεώρησης του κόσμου, τα *παραδείγματα έρευνας*. Αυτά θέτουν ερωτήματα αναφορικά με τη φύση της πραγματικότητας (οντολογία), τον τρόπο διερεύνησης της, τη φύση της γνώσης και τις αξίες που θα ακολουθηθούν για το υπό διερεύνηση πρόβλημα (Σαλβαράς, 2013). Τα *παραδείγματα έρευνας* έχουν να κάνουν ουσιαστικά με το μεθοδολογικό παράδειγμα. Υπάρχει το ερμηνευτικό παράδειγμα, που θέτει ως αρχικό του στόχο να αποκρυπτογραφήσει τα νοήματα προβαίνοντας σε μια ενδοσκοπική ανάλυση. Από την άλλη, το θετικιστικό παράδειγμα εξηγεί την πραγματικότητα με νόμους και κανονικότητες. Στο ερμηνευτικό παράδειγμα ανήκει η ποιοτική μεθοδολογία, που ενδιαφέρεται για το νόημα που αποδίδουν στην βιωμένη τους πραγματικότητα οι συμμετέχοντες στην έρευνα, για το πώς εξηγούν εκείνοι την πραγματικότητα τους και ποιες είναι οι βαθύτερες απόψεις τους για το υπό διερεύνηση ζήτημα (Τσιώλης, χ.χ.).

Η ποιοτική μέθοδος χρησιμοποιείται συχνά από τις ανθρωπιστικές και τις κοινωνιολογικές επιστήμες. Αποτελείται από διάφορα είδη ερευνών, όπως η έρευνα δράσης, η εθνογραφική έρευνα κ.α. Πρωταρχικό στοιχείο στο οποίο εστιάζουν όλα αυτά τα είδη της ποιοτικής έρευνας είναι να αναδειχτεί η εμπειρία του ατόμου/συμμετέχοντα στην έρευνα, το πώς βλέπει αυτός την πραγματικότητα του και τι πιστεύει για αυτή. Δεν ενδιαφέρεται δηλαδή για τη σταθερή πραγματικότητα με την οποία ασχολείται το θετικιστικό παράδειγμα, αλλά με την βιωμένη πραγματικότητα και το νόημα που αποδίδει σε αυτή το άτομο (Ισαρη & Πουρκός, 2015). Η σταθερή πραγματικότητα είναι αντικείμενο μελέτης των ποσοτικών μεθοδολογιών, που θεωρούν την πραγματικότητα μία, συγκεκριμένη και αντικειμενική (Τσιώλης, 2014). Δεν αναγνωρίζεται ότι η πραγματικότητα είναι πολύπλοκη και για αυτό το λόγο «διαφορετική»,

καθώς αλλάζει αναλόγως της οπτικής των συμμετεχόντων. Εφόσον, η ποιοτική μεθοδολογία μελετά τη διαφορετική πραγματικότητα όπως την νιώθουν τα υποκείμενα της έρευνας, μέσα από τη δική του οπτική το καθένα, και εφόσον εστιάζει στη βιωμένη πραγματικότητα και την εκ βάθέων άποψη των υποκειμένων της έρευνας για ένα ζήτημα, ώστε να αποκτηθεί μια βαθιά γνώση για αυτό (Ισαρη & Πουρκός, 2015), επιλέχθηκε η ποιοτική μεθοδολογία για την διερεύνηση των απόψεων των εκπαιδευτικών και μουσειοπαιδαγωγών για τα θετικά αποτελέσματα που έχει η αξιοποίηση από τα μουσεία της εικαστικής αγωγής στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών τους προγραμμάτων σε μαθητές με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος.

Η ποιοτική μεθοδολογία επιλέχθηκε ως προσέγγιση στην παρούσα έρευνα γιατί θα παράσχει στην ερευνήτρια την ευκαιρία της εμβάθυνσης στο υπό διερεύνηση ζήτημα (Παρασκευοπούλου - Κόλια, 2008) και γιατί έχει ανοικτό σχεδιασμό και άρα μπορεί να ενταχθεί κάποιο τυχόν νέο στοιχείο, αν αυτό προκύψει κατά τη διαδικασία της συνέντευξης. Επομένως, τα κριτήρια επιλογής της ποιοτικής μεθοδολογικής προσέγγισης για την παρούσα έρευνα ήταν α) Η επιδίωξη της σε βάθος μελέτης των αντιλήψεων των συμμετεχόντων στην έρευνα εκπαιδευτικών και μουσειοπαιδαγωγών για τα θετικά αποτελέσματα που έχουν τα ενταξιακά προγράμματα των μουσείων, όπως η αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής για μαθητές με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος. β) Η επιδίωξη να αναδειχτούν οι πρακτικές που ακολουθούν τα μουσεία σε αυτά τους τα ενταξιακά προγράμματα. γ) Η επιδίωξη να επιτευχθεί μια ολιστική προσέγγιση του διερευνώμενου φαινομένου (Ισαρη & Πουρκός, 2015) και δ) η επιδίωξη να αναδειχτούν νέοι τρόποι προσέγγισης, συμπερίληψης και συμμετοχής των παιδιών με ΔΑΦ στο μουσειακό περιβάλλον.

3.3. Μέθοδος και εργαλείο συλλογής δεδομένων

Η επιλογή του ερευνητικού εργαλείου με το οποίο θα συλλεχτούν τα ερευνητικά δεδομένα, προκειμένου αυτά να επεξεργαστούν και να καταλήξει ένας ερευνητής σε συμπεράσματα είναι καθοριστικής σημασίας. Η επιλογή του εργαλείου είναι καθοριστικής σημασίας στο να ικανοποιηθεί ο σκοπός της έρευνας. Επιλέχθηκε ως εργαλείο συλλογής δεδομένων η συνέντευξη, γιατί μπορεί να αναδείξει τη γνώση, τα πιστεύω και τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων για το φαινόμενο που διερευνάται (Παρασκευοπούλου-Κόλια, 2008), εν προκειμένω τα θετικά αποτελέσματα που έχει η αξιοποίηση από τα μουσεία της εικαστικής αγωγής στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών τους προγραμμάτων σε μαθητές με ΔΑΦ.

Η συνέντευξη προτιμήθηκε γιατί οι άνθρωποι προτιμούν να μιλούν από το να γράφουν. Επίσης, με τη συνέντευξη μπορούν να αναπτύξουν τις σκέψεις και τις αντιλήψεις τους,

προσφέροντας ένα πλούσιο υλικό. Ακόμη, το εργαλείο της συνέντευξης είναι απολύτως συμβατό με την επιλογή της μεθοδολογικής προσέγγισης της ποιοτικής έρευνας και με το ερμηνευτικό παράδειγμα που αυτή αντιπροσωπεύει (Ισαρη & Πουρκός, 2015). Η συνέντευξη μπορεί να φέρει στην επιφάνεια νέες σκέψεις και γνώσεις, προάγει την αλληλεπίδραση μεταξύ των υποκειμένων της έρευνας και του ερευνητή/συνεντευκτή, δημιουργεί ένα κλίμα εμπιστοσύνης και οικειότητας μεταξύ τους με το κύριο εργαλείο της, που είναι ο διάλογος (Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2008). Ο ερευνητής/συνεντευκτής για να επιτύχει αυτά τα θετικά αποτελέσματα που χαρακτηρίζουν τη συνέντευξη ως ερευνητικό εργαλείο, πρέπει να είναι γνώστης της έρευνας, να είναι επικοινωνιακός, να φέρεται με σεβασμό στους συμμετέχοντες, να είναι καλός ακροατής, να είναι ευέλικτος (Ιωσηφίδης, 2008) και να μην καθοδηγεί τους συμμετέχοντες στις απαντήσεις που θα δώσουν (Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2008).

Εφόσον, η ερευνήτρια της παρούσας έρευνας κατέληξε στο ότι θα χρησιμοποιήσει ως εργαλείο συλλογής δεδομένων τη συνέντευξη, έπρεπε να αποφασίσει ποια μορφή της θα χρησιμοποιήσει. Υπάρχουν διάφοροι τύποι συνέντευξης, όπως η μη δομημένη συνέντευξη, η οποία έχει ως χαρακτηριστικό της γνώρισμα ότι δεν έχει προκαθορισμένες ερωτήσεις. Ένας άλλος τύπος είναι η πλήρως δομημένη συνέντευξη, η οποία εν αντιθέσει με τον πρώτο τύπο έχει αυστηρά προκαθορισμένες ερωτήσεις. Υπάρχει, τέλος, ο τύπος της ημιδομημένης συνέντευξης, η οποία είναι ευέλικτη, γιατί έχει μια χαλαρή δόμηση. Αυτό σημαίνει ότι έχει κάποια βασικά σημεία ή ερωτήσεις που έχουν προκαθοριστεί και πρέπει να απαντηθούν από τους συμμετέχοντες στην έρευνα, τα οποία είναι αποτυπωμένα στον Οδηγό Συνέντευξης, αλλά αυτές οι ερωτήσεις από την άλλη μπορούν να τροποποιηθούν, να αλλάξει η σειρά τους, να προστεθεί μια ή περισσότερες διευκρινιστικές ερωτήσεις, να αφαιρεθεί μια ερώτηση αν ο συνεντευκτής πιστεύει ότι έχει ήδη απαντηθεί κτλ. Επομένως, ο συνεντευκτής έχει τη δυνατότητα να προσαρμόσει τις ερωτήσεις του, ανάλογα με τον συνεντευξιαζόμενο που έχει μπροστά του και το κυριότερο να προσθέσει ερωτήσεις εφόσον βλέπει ότι ανακλύπει ένα νέο στοιχείο που αρχικά δεν είχε σκεφτεί και έτσι να διερευνήσει περαιτέρω την θέση/άποψη του συμμετέχοντα στην έρευνα (Ισαρη & Πουρκός, 2015).

Η ευελιξία της ημι-δομημένης συνέντευξης έγκειται στο ότι μπορεί να επιλύσει απορίες του ερωτώμενου, ακόμη και αν αυτές προκύψουν κατά τη διεξαγωγή της συνέντευξης, ή να δώσει επιπρόσθετες επεξηγήσεις και έτσι με αυτό τον τρόπο διευκολύνεται η παραγωγή ενός πλούσιου ερευνητικού υλικού (Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2008). Η επιλογή αυτού του τύπου συνέντευξης αποφασίστηκε και γιατί προάγει την αλληλεπιδραστική σχέση συνεντευκτή-συνεντευξιαζόμενου και το περιεχόμενο της αντιστοιχεί στα τιθέμενα

ερευνητικά ερωτήματα (Edwards & Holland, 2013), τα οποία στην συνέντευξη αποδίδονται ως οι επί μέρους άξονες της.

Η ημιδομημένη συνέντευξη χρησιμοποιεί ανοικτές, ερωτήσεις γνώμης όπως «ποια είναι η άποψη σας» ή «πώς θεωρείτε ότι» (Bryman, 2017). Αυτό που έλαβε υπόψη της η ερευνήτρια της παρούσας μελέτης είναι να διατυπώσει τις ερωτήσεις της με τρόπο σαφή και κατανοητό, που δεν αφήνει περιθώρια παρερμηνεύσεων. Ακόμη, έδωσε έμφαση στο να έχουν οι ερωτήσεις μια λογική σειρά ανάπτυξης, να είναι συνοπτικές για να μην κουράζουν τους ερωτώμενους, και να μην είναι καθοδηγητικές, να μην κατευθύνουν επ ουδενί την άποψη του ερωτώμενου και τις απαντήσεις του (Ισαρη & Πουρκός, 2015).

Ο παρών οδηγός συνέντευξης

Ο παρών οδηγός συνέντευξης αποτελείται από δύο διακριτά μέρη (βλ. Παράρτημα Α). Το πρώτο μέρος, συγκεντρώνει κάποια δημογραφικά στοιχεία των συμμετεχόντων στην έρευνα, όπως τι ηλικία έχουν, πόσο χρόνια εργάζονται στο αντικείμενο τους, τι μόρφωση έχουν κ.α. Το δεύτερο μέρος διαρθρώνεται στη βάση τεσσάρων αξόνων.

Ο πρώτος άξονας διερευνά την εμπειρία των εκπαιδευτικών ειδικών σχολείων από τα μουσεία, μέσα από ερωτήσεις που αφορούν το αν έχουν επισκεφθεί μουσεία με την τάξη τους και τι είδους και γιατί επισκέπτονται τέτοιους χώρους (Ερωτήσεις 1-2). Ο δεύτερος άξονας διερευνά το πώς αντιλαμβάνονται οι εκπαιδευτικοί το σύγχρονο συμπεριληπτικό και συμμετοχικό ρόλο των μουσείων με εστίαση στα παιδιά με ΔΑΦ, με ερωτήσεις όπως τις πτυχές του εκπαιδευτικού και του κοινωνικού ρόλου των μουσείων, τη συμβολή των μουσείων στην συμπερίληψη των διαφορετικών ομάδων πληθυσμού, τη συμμετοχή που πρέπει να προωθούν τα μουσεία στα παιδιά με ΔΑΦ (Ερωτήσεις 3-5). Ο τρίτος άξονας διερευνά την άποψη των εκπαιδευτικών ειδικής αγωγής για τα αποτελέσματα που έχει στους μαθητές με ΔΑΦ η αξιοποίηση από τα μουσεία της εικαστικής αγωγής, με ερωτήσεις όπως αν ακολουθούν τα μουσεία την αξιοποίηση των τεχνών και με ποιους τρόπους, αν με αυτούς τους τρόπους προωθούν τη συμπερίληψη των παιδιών με ΔΑΦ, αν αξιοποιούν την εικαστική τέχνη και ποια τα θετικά της αποτελέσματα (Ερωτήσεις 6-9). Ο τέταρτος άξονας διερευνά την άποψη των εκπαιδευτικών για τυχόν ελλείψεις που διαπιστώνουν στην αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής από τα μουσεία και τι προτείνουν, με ερωτήσεις όπως αν η αξιοποίηση μέσων όπως της εικαστικής αγωγής συναντά δυσκολίες και ποιες, αν τα μουσεία σήμερα αντιμετωπίζουν προκλήσεις στη διαμόρφωση των προγραμμάτων ενταξιακής εκπαίδευσης, τι αλλαγές προτείνουν (Ερωτήσεις 9-11).

Η παρούσα έρευνα εκτός από τις απόψεις των εκπαιδευτικών μελετά και τις απόψεις

των μουσειοπαιδαγωγών, για τους οποίους υπάρχει χωριστός οδηγός συνέντευξης, επίσης δυο μερών και τεσσάρων αξόνων. Το πρώτο μέρος αφορά σε δημογραφικά χαρακτηριστικά. Το δεύτερο μέρος και ο πρώτος άξονας διερευνά την εμπειρία των μουσειοπαιδαγωγών από τις επισκέψεις των σχολείων στο μουσείο τους, με ερωτήσεις όπως αν το επισκέπτονται ειδικά σχολεία και πόσο συχνά, αν έχουν εξειδικευμένα προγράμματα για παιδιά με ειδικές ανάγκες και ποια (Ερωτήσεις 1-2). Ο δεύτερος άξονας αφορά το πώς νοηματοδοτούν οι μουσειοπαιδαγωγοί το σύγχρονο συμπεριληπτικό και συμμετοχικό ρόλο των μουσείων ως προς τα παιδιά με ΔΑΦ, μέσω ερωτήσεων όπως οι πτυχές που περιέχει ο εκπαιδευτικός και κοινωνικός ρόλος των μουσείων, η συμβολή των μουσείων στην συμπερίληψη των διαφορετικών ομάδων πληθυσμού και πώς προσεγγίζουν ένα παιδί με ΔΑΦ (Ερωτήσεις 3-5). Ο τρίτος άξονας αφορά την άποψη των μουσειοπαιδαγωγών για τα αποτελέσματα που έχει στους μαθητές με ΔΑΦ η αξιοποίηση από τα μουσεία της εικαστικής αγωγής, με ερωτήσεις όπως η αξιοποίηση των τεχνών από το μουσείο και με ποιους τρόπους, όπως και αν αυτοί προωθούν τη συμπερίληψη των παιδιών με ΔΑΦ και ποια τα θετικά αποτελέσματα της αξιοποίησης της εικαστικής τέχνης (Ερωτήσεις 6-9). Ο τέταρτος άξονας αφορά την άποψη των μουσειοπαιδαγωγών για τυχόν ελλείψεις που διαπιστώνονται στην αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής και τι προτείνουν, με ερωτήσεις όπως αν η αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής συναντά κάποιες δυσκολίες, ποιες προκλήσεις αντιμετωπίζει το μουσείο στη διαμόρφωση προγραμμάτων αξιοποίησης της εικαστικής αγωγής, τι αλλαγές θα μπορούσε να κάνει το μουσείο για να ξεπεραστούν τα εμπόδια, τι δυσκολίες και τι αλλαγές προτείνουν να κάνει το μουσείο για τα παιδιά με ΔΑΦ (Ερωτήσεις 10-13).

Η πιλοτική εφαρμογή του οδηγού συνέντευξης

Προκειμένου να διαπιστωθεί αν υπάρχει κάποιο πρόβλημα από τους συμμετέχοντες στην έρευνα ως προς την κατανόηση του οδηγού συνέντευξης, διεξήχθη πιλοτική έρευνα, μια δοκιμή δηλαδή του οδηγού, σε ένα άτομο (Connolly, 2008). Έλαβε χώρα κανονικά η συνέντευξη, που δεν ξεπέρασε τα 40 λεπτά της ώρας, και στη συνέχεια τέθηκαν στον ερωτώμενο ερωτήσεις σχετικές με το αν ήταν όλες οι ερωτήσεις κατανοητές ή κάποιες τον δυσκόλεψαν, όπως και αν θεωρεί ότι δεν ήταν περιεκτικές και συνοπτικές με αποτέλεσμα να τον κουράσουν. Ακόμη, ρωτήθηκε για το αν οι οδηγίες που του δόθηκαν ήταν επαρκείς και κατανοητές και αν θα ήθελε να προστεθεί κάτι ή να αποσαφηνιστεί περαιτέρω (Sincero, 2012).

Ο λόγος διεξαγωγής της πιλοτικής έρευνας είναι για να εντοπιστούν προβλήματα και να γίνουν, αν χρειάζεται, διορθώσεις. Στην προκειμένη δεν χρειάστηκε να γίνουν διορθώσεις. Ένας ακόμη λόγος είναι για να εξοικειωθεί η συνεντεύκτρια και να εξασκήσει τις δεξιότητες

της, όπως να είναι ανοικτή, επικοινωνιακή, να καλλιεργεί την αλληλεπίδραση και κλίμα εμπιστοσύνης, να είναι καλή ακροάτρια, να είναι παρατηρητική κ.ά. (Ισαρη & Πουρκός, 2015).

3.4. Συμμετέχοντες στην έρευνα

Καμιά έρευνα δεν είναι εφικτό να μελετήσει ολόκληρο τον πληθυσμό στον οποίο στόχευσε (Bryman, 2017). Για αυτό το λόγο πάντα επιλέγεται ένα μέρος του υπό διερεύνηση πληθυσμού, που ονομάζεται δείγμα. Το δείγμα ήταν μη πιθανοτικό και η επιλογή του έγινε με την τεχνική της σκόπιμης δειγματοληψίας (Bryman, 2017), δηλαδή η ερευνήτρια επέλεξε σκοπίμως τους συνεντευξιζόμενους γιατί ήξερε ότι αυτοί είναι οι πλέον κατάλληλοι να απαντήσουν στο διερευνώμενο από εκείνη ζήτημα της χρήσης και αξιοποίησης από τα μουσεία της εικαστικής αγωγής στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών τους προγραμμάτων σε μαθητές με ΔΑΦ και ποια τα θετικά αποτελέσματα τους, κατά την άποψη των εκπαιδευτικών και των μουσειοπαιδαγωγών.

Λόγω της μικρής κλίμακας της έρευνας που ήταν εφικτή για την ολοκλήρωση της διπλωματικής εργασίας, η ερευνήτρια επέλεξε να εστιάσει σε μια γεωγραφική περιοχή της Κρήτης, και συγκεκριμένα στον Νομό Λασιθίου. Η ερευνήτρια επέλεξε σκοπίμως εκπαιδευτικούς οι οποίοι εργάζονται σε σχολεία ειδικής αγωγής και συγκεκριμένα στο Εργαστήριο ειδικής επαγγελματικής εκπαίδευσης Αγίου Νικολάου Λασιθίου. Ερωτήθηκε το σύνολο των εκπαιδευτικών που υπηρετούσαν στο σχολείο και αυτοί δήλωσαν αυτόβουλα συμμετοχή.

Ακόμη, η ερευνήτρια επέλεξε ως συμμετέχοντες στην έρευνα και μουσειοπαιδαγωγούς από μουσεία της Κρήτης, τα οποία οργανώνουν ειδικά ενταξιακά προγράμματα για παιδιά με ειδικές ανάγκες και ΔΑΦ. Τα κοντινότερα μουσεία που είναι επαρκώς στελεχωμένα με μουσειοπαιδαγωγούς και διεξάγουν συστηματικά εκπαιδευτικά προγράμματα είναι στον Νομό Ηρακλείου, όπως προέκυψε με βάση τις δηλώσεις των εκπαιδευτικών ειδικής αγωγής που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις. Αυτοί αναφέρθηκαν στα μουσεία που επισκέπτονται πιο συχνά γιατί οργανώνουν ενταξιακά εκπαιδευτικά προγράμματα. Έτσι, προέκυψαν ως καταλληλότερα το Ιστορικό Μουσείο Ηρακλείου, το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Ηρακλείου, το Λαογραφικό Μουσείο Νεάπολης και το μουσείο Λυχνοστάτης Χερσονήσου. Το δείγμα αυτό ήταν κατάλληλο να παράσχει ένα πλούτο πληροφοριών για το ζήτημα της χρήσης από τα μουσεία της εικαστικής αγωγής σε μαθητές με ΔΑΦ και τα θετικά αποτελέσματα τους (Ισαρη & Πουρκός, 2015).

Σύμφωνα με τους Ando, Cousins & Young (2014) και τον Boddy (2016) στην ποιοτική έρευνα μπορούμε να έχουμε κορεσμό δεδομένων σε ένα δείγμα από 8 ως 12 άτομα. Αυτός δηλαδή ο αριθμός συνεντευξιαζόμενων θεωρείται επαρκής. Στην περίπτωση της παρούσας έρευνας συμμετέχοντες ήταν έξι εκπαιδευτικοί και επτά μουσειοπαιδαγωγοί.

3.5. Ερευνητική διαδικασία/ διαδικασία διεξαγωγής συνεντεύξεων

Εφόσον, όπως είδαμε τέθηκε το ερευνητικό πρόβλημα, ο σκοπός και τα ερευνητικά ερωτήματα και αποφασίστηκε με ποια μέθοδο θα προσεγγιστούν, το επόμενο βήμα ήταν η διεξαγωγή των συνεντεύξεων για να συλλεχτούν τα δεδομένα της έρευνας. Η ερευνήτρια κατά αυτή τη διαδικασία έλαβε υπόψη της ότι σε μια έρευνα προέχει να αποφασίζει ελεύθερα ο ερωτώμενος να συμμετάσχει σε αυτή. Για αυτό το λόγο προσέγγισε τους υποψήφιους εκπαιδευτικούς και μουσειοπαιδαγωγούς και δεν άσκησε καμία πίεση σε αυτούς να συμμετάσχουν (Ίσαρη & Πουρκός, 2015). Κατά την επαφή μαζί τους είχε ένα έντυπο που είχε προετοιμάσει από πριν, το οποίο ενημέρωνε τους υποψηφίους για το σκοπό της έρευνας, το φορέα για τον οποίο υλοποιείται, στην προκειμένη περίπτωση το Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής, για λογαριασμό του οποίου διεξάγει την έρευνα, στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού προγράμματος που παρακολουθεί σε αυτό. Το έντυπο αυτό ενημέρωνε επίσης τους συμμετέχοντες για το ότι τα ευρήματα που θα προκύψουν θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για τις ανάγκες των σπουδών της (β. Παράρτημα Β.). Επιπρόσθετα, το έντυπο ενημέρωνε ότι κανένα προσωπικό στοιχείο των συμμετεχόντων δεν θα διαρρεύσει, καθώς η έρευνα ακολουθεί την δεοντολογική αρχή της ανωνυμίας των συμμετεχόντων. Για αυτό το λόγο άλλωστε δεν αναφέρθηκε πουθενά το όνομα τους κι η θέση τους, παρά δόθηκε ένα κωδικός για κάθε έναν (από το 1 ως το 12). Τέλος, οι συμμετέχοντες στην παρούσα έρευνα ενημερώθηκαν για το ότι αν θελήσουν να αποχωρήσουν από την έρευνα, μπορούν να το κάνουν σε οποιοδήποτε σημείο και αν αυτή βρίσκεται. Όσοι εκπαιδευτικοί και μουσειοπαιδαγωγοί αποφάσισαν να συμμετέχουν υπέγραψαν αυτό το έντυπο που ονομάζεται «Έντυπο συγκατάθεσης» (Bryman, 2017· Ίσαρη & Πουρκός, 2015).

Σε επόμενη φάση, η ερευνήτρια της παρούσας μελέτης καθόρισε με τον καθένα χωριστά ένα διαδικτυακό ραντεβού, καθώς η διεξαγωγή των συνεντεύξεων έγινε μέσω τηλεδιάσκεψης. Βασικό κριτήριο για αυτό το ραντεβού ήταν να είναι βολικό για τους ερωτώμενους, με την έννοια να μη διαταράξει το πρόγραμμά τους και τις υποχρεώσεις τους, εργασιακές και κοινωνικές. Μερίμνησε επίσης να μην υπάρξουν αναβολές εκ μέρους και να

τηρηθεί ο χρόνος διάρκειας των 45 λεπτών της συνέντευξης, όπως είχε ενημερώσει (Παρασκευοπούλου-Κόλλια 2008).

Οι συνεντεύξεις ήταν ατομικές και πραγματοποιήθηκαν τον Ιανουάριο του 2024. Η διάρκεια τους δεν ξεπέρασε τα 45 λεπτά. Η ερευνήτρια έδειξε τον απαιτούμενο σεβασμό στους συμμετέχοντες, ανάπτυξε μαζί τους αλληλεπίδραση και εμπιστοσύνη και δεν τους κατηύθυνε στις απαντήσεις (Ισαρη & Πουρκός, 2015). Κατά τη διεξαγωγή, η ερευνήτρια αρχικά έλαβε την άδεια από τους ερωτώμενους εκπαιδευτικούς και μουσειοπαιδαγωγούς να μαγνητοφωνήσει τη συνέντευξή τους. Στη συνέχεια, απομαγνητοφώνησε κάθε μια συνέντευξη σε κείμενο Word και την αρχειοθέτησε με το διακριτικό συνέντευξη 1, συνέντευξη 2 κτλ (Μαντζούκας, 2007). Έτσι είχε στη διάθεση της τα αρχεία κειμένου για να μελετήσει σε βάθος, να βρει σε τι ομοιάζουν και σε τι διαφέρουν οι απόψεις των εκπαιδευτικών και μουσειοπαιδαγωγών και τέλος να τα επεξεργαστεί με τη μέθοδο της θεματικής ανάλυσης, με αντικειμενική ματιά και με επαγωγική σκέψη και λογική ακολουθία (Μαντζούκας, 2007).

3.6. Ζητήματα αξιοπιστίας και εγκυρότητας

Αναλόγως το παράδειγμα έρευνας και την μεθοδολογική προσέγγιση, τίθενται διαφορετικά κριτήρια για την αξιοπιστία και την εγκυρότητα μιας έρευνας. Έτσι, ενώ στην ποσοτική μεθοδολογία τίθενται στατιστικά κριτήρια και δίνεται έμφαση στην αλήθεια των συγκεκριμένων ευρημάτων, στην ποιοτική έρευνα, ο ερευνητής είναι αυτός από τον οποίο εξαρτάται πώς θα προσεγγίσει και πώς θα προσλάβει την έρευνα ο κάθε αναγνώστης, αν θα είναι απολύτως κατανοητή, χωρίς κενά, ακριβής (Ισαρη & Πουρκός, 2015) και αν τα δεδομένα είναι αληθή (*εσωτερική εγκυρότητα ή βασιμότητα* στην ποιοτική μεθοδολογία), με την έννοια του αν ο ερευνητικός σχεδιασμός αναπαριστά την πραγματικότητα, όπως και αν τα δεδομένα είναι πραγματικά (Συμεού, 2007).

Προκειμένου αυτό να επιτευχθεί όλα τα στάδια του ερευνητικού σχεδιασμού διακρίνονται για τη μεταξύ τους συμφωνία και συμβατότητα. Η ερευνήτρια εφόσον διερευνούσε αντιλήψεις σε βάθος, δεν θα μπορούσε παρά να κάνει χρήση της ποιοτικής έρευνας και της συνέντευξης που είναι συμβατή με αυτή τη μεθοδολογία. Δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στο να συνδέεται ο ερευνητικός σκοπός με τα ερευνητικά ερωτήματα και αυτά με τη σειρά τους να απαντούν στο σκοπό της έρευνας. Ακόμη, για αυτό το σκοπό το εργαλείο συλλογής δεδομένων ήταν διαμορφωμένο βάσει των ερευνητικών ερωτημάτων. Συμβατός με

την επιλεγείσα μεθοδολογία ήταν και ο αριθμός του δείγματος (Bryman, 2017· Τσιώλης, 2014).

Η βασιμότητα επιτυγχάνεται και με το ότι η ερευνήτρια της παρούσας μελέτης κατέγραψε αναλυτικά όλα τα στάδια στα οποία προέβη και όλες τις διαδικασίες, οι οποίες ακολουθούν τα ενδεδειγμένα βήματα μιας ποιοτικής έρευνας και τεκμηριώθηκαν με έγκριτες πηγές (Χασσάνδρα & Γούδας, 2003). Το να καταγράφεται με κάθε λεπτομέρεια κάθε ερευνητικό βήμα συνδέεται με το πώς ο αναγνώστης θα προσεγγίσει την έρευνα και θα του είναι κατανοητή, στοιχείο που όπως είδαμε προέχει στην ποιοτική μεθοδολογική προσέγγιση (Ισαρη & Πουρκός, 2015). Αν υπάρχει αυτή η λεπτομερής καταγραφή, ο αναγνώστης θα μπορεί εκτός του να κατανοήσει τις διαδικασίες να συνάγει και τα δικά του συμπεράσματα από τα παρουσιαζόμενα σε αυτόν στοιχεία (*μεταβιβασιμότητα*) (Χασσάνδρα & Γούδας, 2003).

Τα δεδομένα που συλλέχθηκαν από τους συμμετέχοντες χωρίστηκαν σε θεματικές κατηγορίες, αποδόθηκαν κωδικοί στα λεγόμενα τους και για κάθε στοιχείο παρατέθηκαν τα αντίστοιχα αποσπάσματα από αυτά που είπαν οι συμμετέχοντες κατά τη συνέντευξη. Έτσι, αυξάνεται η αξιοπιστία της έρευνας και ο καθένας μπορεί να ελέγξει αν όντως ειπώθηκαν όσα παρατίθενται ή ακόμη και αν παρερμηνεύτηκαν (*επιβεβαιωσιμότητα*) (Χασσάνδρα & Γούδας, 2003).

Τέλος, αξιοπιστία προσδίδει το ότι τηρήθηκαν οι δεοντολογικοί κανόνες, καλλιεργήθηκε κλίμα εμπιστοσύνης μεταξύ συμμετεχόντων και συνεντεύκτριας και δεν επιλέχθηκαν από εκείνη μόνο όσα δεδομένα θα οδηγούσαν στο επιθυμητό για εκείνη συμπέρασμα. Όλα τα δεδομένα προσεγγίστηκαν με αμεροληψία και αντικειμενικότητα και τέλος όλα τα ευρήματα διασταυρώθηκαν με τα ευρήματα ελληνικών και ξένων εμπειρικών ερευνών (Golafshani, 2003).

4. Ανάλυση δεδομένων/αποτελέσματα έρευνας

Προκειμένου να αναλυθεί ο όγκος των λεγομένων από τις συνεντεύξεις ακολουθήθηκε η θεματική ανάλυση, που βασίστηκε στην λογική ακολουθία και την κατηγοριοποίηση σε θεματικές κατηγορίες ώστε να είναι δυνατή η επεξεργασία των δεδομένων και η ανάδειξη ομοιοτήτων και διαφορών. Κάθε άξονας εμπεριέχει θεματικές κατηγορίες αντιστοιχούν στους άξονες ή τα ερευνητικά ερωτήματα . Αυτές χωρίζονται σε υποκατηγορίες λαμβάνοντας επιμέρους κωδικούς. Παρατίθενται αυτούσια αποσπάσματα για κάθε υποκατηγορία και κωδικό και γίνεται παρουσίαση των συχνοτήτων εμφάνισης των λεγομένων. Ο κωδικός συνέντευξης E1 μέχρι E6 αντιστοιχεί στους συμμετέχοντες εκπαιδευτικούς στην έρευνα και

ο κωδικός συνέντευξης M1 ως M7 στους συμμετέχοντες μουσειοπαιδαγωγούς στην έρευνα. Οι συνεντεύξεις όλων των συμμετεχόντων παρατίθενται αυτούσια στο Παράρτημα Γ.

Από την ομάδα των εκπαιδευτικών που συμμετείχαν στην έρευνα οι τρεις είναι γυναίκες και οι άλλοι τρεις άνδρες. Το επίπεδο της προϋπηρεσίας τους είναι άνω των 10 ετών, πλην ενός που ανήκει στην κατηγορία 5-10 έτη προϋπηρεσίας. Όλοι οι εκπαιδευτικοί είναι απόφοιτοι ανώτατου πανεπιστημιακού ιδρύματος και είναι κάτοχοι μεταπτυχιακού τίτλου, πλην ενός που κατέχει τίτλο σεμιναρίου ειδικής αγωγής.

Από την ομάδα των μουσειοπαιδαγωγών που συμμετείχαν στην έρευνα οι τέσσερις είναι γυναίκες και οι άλλοι τρεις άνδρες. Το επίπεδο της προϋπηρεσίας τους ανήκει στην κατηγορία 5-10 έτη προϋπηρεσίας, πλην δυο μουσειοπαιδαγωγών, με προϋπηρεσία άνω των δέκα ετών. Όλοι οι μουσειοπαιδαγωγοί είναι απόφοιτοι ανώτατου πανεπιστημιακού ιδρύματος. Τρεις από τους επτά είναι κάτοχοι και μεταπτυχιακού τίτλου.

4.1.Νοηματοδότηση των εκπαιδευτικών και μουσειοπαιδαγωγών για το σύγχρονο συμπεριληπτικό και συμμετοχικό ρόλο των μουσείων σε παιδιά με ΔΑΦ,

Αναφορικά με την πρώτη θεματική κατηγορία για τη νοηματοδότηση εκ μέρους των εκπαιδευτικών και μουσειοπαιδαγωγών ως προς το σύγχρονο συμπεριληπτικό και συμμετοχικό ρόλο των μουσείων σε παιδιά με ΔΑΦ, διαπιστώθηκαν τα εξής αναφορικά με:

1. Την επίσκεψη των παιδιών με ειδικές ανάγκες στο μουσείο

A. Συχνότητα επίσκεψης. Οι εκπαιδευτικοί δεν αναφέρουν τη συχνότητα. Ωστόσο, όλοι οι μουσειοπαιδαγωγοί (M1 ως M7) συμφωνούν ότι οι επισκέψεις από όλα τα ειδικά σχολεία που δέχονται στο μουσείο τους δεν υπερβαίνει τις έξι φορές ετησίως.

Παραδειγματικά, ο M5 αναφέρει:

«Φυσικά δεχόμαστε. Το ανώτερο που έχουμε φτάσει είναι οι έξι επισκέψεις κατά τη διάρκεια του έτους».

B. Είδος μουσείου. Όλοι οι εκπαιδευτικοί (E1 ως E6) δηλώνουν ότι οι επισκέψεις τους αφορούν σε λαογραφικά, ιστορικά και μουσεία φυσικής ιστορίας.

Παραδειγματικά ο E 3 αναφέρει:

«...από τα πιο κοντινά μας το Λαογραφικό Μουσείο Νεάπολης...ενδιαμέσως του Ηρακλείου είναι επίσης το Μουσείο Λυχνοστάτης με περίπου το ίδιο θέμα, της λαογραφίας...της παράδοσης της κρητικής ζωής. Στο Ηράκλειο έχουμε επισκεφτεί συχνά το Ιστορικό Μουσείο, με διαφορετικά αντικείμενα όπλα, νομίσματα, βυζαντινή τέχνη...εε ποιο άλλο; το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας στο Ηράκλειο και πάλι...με αρκετά διαφορετικό περιεχόμενο, φυτά και ζώα από την παλαιοντολογική περίοδο ως σήμερα».

Γ. Εξειδίκευση προγραμμάτων εκπαίδευσης για ειδικές ανάγκες.

Εκτός από το Λαογραφικό μουσείο Νεάπολης και το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Ηρακλείου, τα υπόλοιπα μουσεία δεν έχουν εξειδικευμένα προγράμματα για μαθητές με ειδικές ανάγκες, απλώς προσαρμόζουν τα υπάρχοντα προγράμματα της γενικής εκπαίδευσης στις ανάγκες των παιδιών με ειδικές ανάγκες.

Σύμφωνα με τον Μ3 :

«Τα προγράμματα της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης είναι το «ψηλαφίζω το παρελθόν» Φτιάχνουμε ενότητες προγραμμάτων τα οποία έχουν παραλλαγές και για την ειδική αγωγή».

Το Λαογραφικό μουσείο Νεάπολης και το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας έχουν βιωματικό πρόγραμμα για τα παιδιά με ειδικές ανάγκες, που συνίσταται στο να πιάσουν και επεξεργαστούν τα εκθέματα.

Παραδειγματικά ο Μ7 δηλώνει:

«για να μπορούν να κατανοήσουν τα εκθέματα ...η ξενάγηση γίνεται βιωματικά... μαθητές έρχονται σε επαφή με τα εκθέματα, μπορούν να τα αγγίζουν όσο είναι δυνατόν κ να τα επεξεργαστούν. το αποτέλεσμα είναι ότι όλα αυτά έχουν βοηθήσει τους μαθητές να ...να δουν και να συγκρίνουν την παλιότερη ζωή όσον αφορά στη λαογραφική συλλογή των ανθρώπων με τη σημερινή».

2. Κοινωνικός και εκπαιδευτικός ρόλος των μουσείων

A. Μετάδοση γνώσης. Όλοι οι εκπαιδευτικοί (E1-E6) και όλοι οι μουσειοπαιδαγωγοί (M1-M7) θεωρούν ότι το μουσείο ως άτυπος οργανισμός εκπαίδευσης είναι μεταδότης γνώσεων. Ο Μ7 θίγει ότι αυτό στην πράξη για τα παιδιά με ειδικές ανάγκες δεν μπορεί να γίνει με μια στείρα παράθεση των πληροφοριών, αλλά με διαβάθμιση γνώσης:

«τα πάντα είναι διαβαθμισμένα: διαβαθμισμένες ερωτήσεις δυσκολίας, διαβαθμισμένες απαντήσεις πάντα όμως όλα έχουν τον ίδιο άξονα στην κατανόηση και επίτευξη του στόχου που έχουμε θέσει στο εκπαιδευτικό μας πρόγραμμα ... ο τρόπος εκπαίδευσης με την μορφή easy to read δηλαδή μιας απλοποιημένης εκπαίδευσης».

B. Διαμόρφωση προσωπικότητας. Οι εκπαιδευτικοί E2, E3, E4, E6 θεωρούν ότι καίριος ρόλος των μουσείων είναι να διαμορφώνουν την προσωπικότητα των επισκεπτών. Ο τελευταίος αναφέρει:

«οι πολίτες εκπολιτίζονται, αποκτούν αξίες και ήθη τα οποία θα οδηγήσουν στη δημιουργία καλύτερων κοινωνιών» (E4).

Αντίστοιχα οι Μ2, Μ4, Μ5 θεωρούν καίριας σημασίας το ρόλο του μουσείου στη διαμόρφωση της προσωπικότητας των επισκεπτών. Ο πρώτος αναφέρει:

«Στόχος είναι η ευαισθητοποίηση για την προστασία και την φροντίδα των ζώων αλλά και του φυσικού περιβάλλοντος. Στόχος επίσης είναι και η μουσειακή αγωγή, ο σεβασμός του μουσειακού χώρου σαν ένα άλλο κομμάτι της εκπαιδευτικής διαδικασίας και της κοινωνίας».

Γ. Διαμόρφωση ταυτότητας. Θίγεται από τους εκπαιδευτικούς E2, E3, E6, με τον τελευταίο να δηλώνει *«αναφέρεται συνήθως σε εποχές που έχουν περάσει, αλλά ήταν σημαντικές για τη διαμόρφωση του εθνικού χαρακτήρα»*

Δ. Κοινωνικοποίηση. Οι εκπαιδευτικοί E2, E3, E5, E6 θεωρούν ότι είναι σημαντική η κοινωνικοποίηση που παρέχει το μουσείο (*«να νιώθουν άνετα και οικεία και να διαμορφώνουν σχέσεις με άλλους...άρα είναι μια κοινωνική δραστηριότητα η επίσκεψη στο μουσείο»*, E2), άποψη με την οποία συμφωνούν και οι M3, M4, M6.

Ε. Συμπερίληψη. Η ιδέα της συμπερίληψης που προωθεί το μουσείο θίγεται από τους E2, E4, E5 αλλά και από τους μουσειοπαιδαγωγούς M2, M3, M4, M5, M6, M7. Παραδειγματικά ο M3 αναφέρει:

«βασικός στόχος δεν είναι απαραίτητα ο γνωστικός αλλά κυρίως ο ψυχοκοινωνικός ρόλος του μουσείου. Το να δημιουργήσουμε, δηλαδή, κοινωνία συμπερίληψης».

Η συμπερίληψη κατά τους εκπαιδευτικούς οδηγεί στην συνοχή της κοινωνίας

Στ. Ενότητα- συνοχή κοινωνίας. Κατά τους εκπαιδευτικούς E1, E2, E3, E5, E6 είναι σημαντικό ότι το μουσείο μπορεί να διαμορφώσει κοινωνίες συνοχής και ενότητας. Παραδειγματικά ο E1 αναφέρει:

«εκεί, ενώνουν, συσπειρώνουν, διδάσκουν και δίνουν έμπνευση για δημιουργία ομαλότερων κοινωνικών σχέσεων».

3. Συμβολή των μουσείων στην συνύπαρξη και συμπερίληψη των διαφορετικών ομάδων πληθυσμού

Α. Ερμηνεία εκθεμάτων /προσβασιμότητα Οι εκπαιδευτικοί E1, E2, E5 θεωρούν ότι ο τρόπος που εκτίθενται τα αντικείμενα του μουσείου προάγουν ή όχι τη συμπερίληψη και τη συμμετοχή των επισκεπτών του μουσείου. Παραδειγματικά ο E2 αναφέρει:

«Τα μουσειακά εκθέματα και οι συλλογές όπως και όλες οι δράσεις που αναλαμβάνουν τα μουσεία πρέπει να είναι προσβάσιμες σε όλους. Τα σύγχρονα μουσεία θεωρώ ότι είναι προσανατολισμένα στο να απευθύνονται σε όλες τις κατηγορίες κοινού γιατί οι κοινωνίες γίνεται αγώνας να είναι δημοκρατικές και ισότιμες».

Την ίδια άποψη διατυπώνουν και οι μουσειοπαιδαγωγοί M2, M3, M4, M6. Συγκεκριμένα ο M4 αναφέρει

«Προκειμένου λοιπόν τα άτομα με ειδικές ανάγκες να μετέλθουν αυτού του πολιτισμού, το μουσείο μας προσαρμόζει τα εκθέματα... ώστε όλα τα παιδιά να συμπεριληφθούν».

B. Υποδομές για ΑμΕΑ. Το στοιχείο της φυσικής πρόσβασης θίγεται από τους εκπαιδευτικούς Ε3,Ε4 με τον πρώτο να αναφέρει:

«αυτό σημαίνει ότι έχουν ειδικές κατασκευαστικές υποδομές όπως ανελκυστήρες για ΑΜΕΑ, ειδικά πάσο για να μη καθυστερούν στην υποδοχή»

Η φυσική πρόσβαση θίγεται και από τους μουσειοπαιδαγωγούς Μ4, Μ6 με τον πρώτο να αναφέρει:

«Για τον ίδιο λόγο τηρούνται οι προδιαγραφές πρόσβασης για ΑμΕΑ, υπάρχουν ειδικοί χώροι για άτομα με προβλήματα όρασης και ακοής»

Γ. Ειδικά ενταξιακά προγράμματα. Στη σημαντικότητα που έχουν για τη συμπερίληψη τα ειδικά προγράμματα ένταξης κάνουν αναφορά οι εκπαιδευτικοί Ε3, Ε4, Ε6. Παραδειγματικά ο Ε3 αναφέρει:

« νομίζω το ότι οργανώνουν ειδικά προγράμματα και δράσεις για να εντάξουν τα άτομα με αναπηρία...βέβαια δεν εντάσσουν μόνο τέτοιες ομάδες αλλά και ρομά, μετανάστες, ανέργους. Βάσει αυτών λοιπόν πιστεύω ότι μπορούμε πια να πούμε ότι τα σημερινά μουσεία είναι ενταξιακά, δεν αποκλείουν κανέναν από τον πολιτισμό»

Στη σημαντικότητα που έχουν για τη συμπερίληψη τα ειδικά προγράμματα ένταξης κάνουν αναφορά όλοι οι μουσειοπαιδαγωγοί με τον Μ6 και Μ7 να εστιάζουν στη σημασία συνεργασίας του γενικού με το ειδικό κοινό.

Παραδειγματικά, ο Μ7 αναφέρει και πώς έμπρακτα ένα πρόγραμμα συνδιαλλαγής ατόμων με αυτισμό και ατόμων χωρίς αυτισμό, προωθεί τη συμπερίληψη:

«θα σας μιλήσω για ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα συνεργασίας παιδιών με αυτισμό με άτομα χωρίς αυτισμό: έχουμε τις λεγόμενες πατητές, τις μεγάλες κουβέρτες, οι οποίες σήμερα δεν χρησιμοποιούνται.... αυτές τις πατητές τις απλώνουμε κάτω, τοποθετούμε εκθέματα στις 4 γωνίες και σε κάθε κουβέρτα ξαπλώνει ένα παιδί με αυτισμό κι ένας επισκέπτης χωρίς αναπηρία. Έτσι εκπονείται το πρόγραμμα ταυτόχρονα κι έπειτα εξάγονται αποτελέσματα σε μια κοινή προσπάθεια του να εξηγήσουν όλοι μαζί τι είναι αυτό το έκθεμα που έχουν δει, πως έχουν συνομιλήσει μαζί με αυτό το έκθεμα και τι εμπειρίες έχουν αποκομίσει από την αλληλεπίδραση και θεωρώ ότι είναι ένα απόλυτα συμπεριληπτικό πρόγραμμα».

4. Πώς πρέπει να προωθείται η συμμετοχή των παιδιών με ΔΑΦ κατά τους εκπαιδευτικούς

A. Απόλαυση. Οι εκπαιδευτικοί E1, E3 E5 συμφωνούν ότι το μουσείο πρέπει να είναι ένας χώρος την επίσκεψη στο οποίο απολαμβάνουν τα παιδιά με ΔΑΦ, αν τους παρέχει μια εμπειρία μοναδική

B. Παιχνίδι. Η απόλαυση και ψυχαγωγία για τους εκπαιδευτικούς E1, E2, E 3, E5 συνδέεται με τον παιγνιώδη τρόπο παρουσίασης των εκθεμάτων. Παραδειγματικά ο E3 αναφέρει:

«Για όλα τα παιδιά που ανήκουν στο αυτιστικό φάσμα θεωρώ ότι γίνονται φιλότιμες προσπάθειες να μην είναι απλά θεατές των εκθεμάτων του μουσείου.... μέσα από παιγνιώδεις τρόπους να κατανοήσουν την αξία και το νόημα που έχουν τα αντικείμενα και έτσι να τους μείνει βέβαια και η γνώση».

Γ. Αισθητηριακό ερέθισμα. Οι εκπαιδευτικοί θεωρούν καίριας σημασίας την παρουσίαση κάποιου αισθητηριακού ερεθίσματος για τα παιδιά με ΔΑΦ γιατί ανταποκρίνονται καλύτερα σε αυτό. Την άποψη αυτή ενστερνίζονται οι E1, E 2, E4, με τον πρώτο να δηλώνει *«σε παιδιά με ΔΑΦ είναι απαραίτητη η αισθητηριακή ολοκλήρωση».*

Δ. Συναίσθημα. Ο εκπαιδευτικός E1 θίγει τη δυσκολία που αντιμετωπίζουν τα παιδιά με ΔΑΦ στην κατανόηση και έκφραση των συναισθημάτων. Θεωρεί μάλιστα πως καταλληλότερη για την υπέρβαση αυτής της δυσκολίας είναι η εικαστική τέχνη. Αναλύει τη σκέψη τους ως εξής:

«Τα παιδιά με ΔΑΦ δυσκολεύονται να κατανοήσουν συναισθήματα. Θέλουμε προετοιμασία πριν την επίσκεψη και δράσεις που στοχεύουν σε εντυπώσεις, σε εικόνες, σε συναισθήματα κάτι στο οποίο το πιο χρήσιμο εργαλείο είναι οι εικαστικές τέχνες».

E. Συνεργατική δραστηριότητα. Με αυτή την ιδέα συμφωνούν οι εκπαιδευτικοί E3, E4, E5, E6. Ο E4 θίγει τη συνεργασία σε μια εικαστική δραστηριότητα (*«για τα παιδιά με αυτισμό αυτό που μπορώ να σκεφτώ αυτή τη στιγμή είναι η εικαστική αγωγή που οργανώνουν και η δημιουργία των παιδιών από κοινού...στο σχολείο μας έχουμε μάθημα εικαστικής αγωγής και διαπιστώνουμε πόσο τους αρέσει αυτού του είδους η δημιουργία και πόσο καλύτερα συλλαμβάνουν και κατανοούν τον κόσμο μέσω αυτής»*).

Ο E5 προτείνει συνεργατικά παιχνίδια τύπου κυνήγι θησαυρού, που είχαν οργανώσει με ένα όμορο σχολείο και είχε μεγάλη ανταπόκριση

Ο E6 προτείνει τη συνεργασία των παιδιών με ΔΑΦ σε ένα ηλεκτρονικό παιχνίδι και μια ευρύτερη συνεργασία με την κοινότητα για ζητήματα όπως η προστασία του περιβάλλοντος (*«με κάποια δράση στην κοινότητα όπως μια περιβαλλοντική κίνηση, με κάποιο πρόγραμμα όπου ζητείται η πραγματοποίηση ενός έργου που δεν μπορεί να γίνει από ένα άτομο μόνο, αλλά από μια ομάδα»*).

5. Πως τα μουσεία προσεγγίζουν τα παιδιά με ΔΑΦ κατά τους μουσειοπαιδαγωγούς.

Α. Συνεννόηση με εκπαιδευτικό/προσαρμοσμένο πρόγραμμα. Οι μουσειοπαιδαγωγοί Μ1, Μ2, Μ3, Μ4, Μ6 θεωρούν βασική για την ανίχνευση των ιδιαιτεροτήτων και των αναγκών των παιδιών με ΔΑΦ την επαφή και συνεννόηση με τον εκπαιδευτικό.

Παραδειγματικά ο Μ3 αναφέρει:

«Αρχικά σε συνεννόηση με τους εκπαιδευτικούς...Συζητάμε από πριν μαζί τους και φροντίζουμε να καλυφθούν οι ανάγκες των παιδιών αυτών με τον καλύτερο δυνατό τρόπο που παρέχει το μουσείο. Ανταλλάσσουμε ιδέες και ..και προσαρμόζουμε ανάλογα τα προγράμματά μας. Αποτέλεσμα τούτου είναι τα προγράμματα μας να βρίσκονται σε μια κατάσταση διαρκούς προσαρμογής».

Β. Επαφή με περιβάλλοντα χώρο μουσείου. Σε αυτή την άποψη συγκλίνουν οι Μ1 και Μ7 με τον πρώτο να δηλώνει: *«το μουσείο μας είναι κοντά στη φύση, τα χρώματα και οι φυσικοί ήχοι είναι στοιχεία που επηρεάζουν θετικά ένα παιδί με ΔΑΦ»*

Γ. Ομαδικότητα-Συνεργατικότητα. Είναι καθοριστικό για τους μουσειοπαιδαγωγούς Μ2 και Μ5 να εντάσσουν το παιδί με ΔΑΦ σε μια ομάδα και να συνεργάζεται με άλλους.

Παραδειγματικά ο Μ2 δηλώνει:

«Το ίδιο το παιδί με ΔΑΦ δύσκολα κοινωνικοποιείται και δύσκολα γίνεται κομμάτι της ομάδας.... Οπότε το κύριο μέλημά μας είναι να αντιμετωπίσουμε αυτή τη συμπεριφορά, να δημιουργήσουμε μια ομάδα και το παιδί αυτό να γίνει κομμάτι της ομάδας όχι βεβιασμένα».

Δ. Αισθητηριακό ερέθισμα. Σχεδόν όλοι οι συμμετέχοντες στην έρευνα μουσειοπαιδαγωγοί, πλην του Μ7, θεωρούν ότι πρέπει να παρέχουν στα παιδιά με ΔΑΦ αισθητηριακά ερεθίσματα, με τον Μ1 και Μ4 να συγκεκριμενοποιούν αυτό το ερέθισμα στο χρώμα (*«με το να δίνουμε βάση σε διάφορα αισθητηριακά ερεθίσματα που εκλύουν αυτά τα παιδιά όπως με τα χρώματα»*, Μ4).

Ε. Προσαρμογή χώρου. Οι μουσειοπαιδαγωγοί θεωρούν σημαντικό στοιχείο να προσαρμόζουν το χώρο για να μπορεί το παιδί με ΔΑΦ να συμμετάσχει και απολαύσει την επίσκεψη τους. Συγκεκριμένα ο Μ2 και ο Μ7 θεωρούν ότι η ευερεθιστότητα των παιδιών με ΔΑΦ καλμάρει αν κρατούν κάποιο αντικείμενο του μουσείου.

Ο Μ2 δηλώνει ότι προσαρμόζουν τους ήχους, το φωτισμό και έχουν αίθουσα απομόνωσης (*«μπορούμε να προσαρμόσουμε τον φωτισμό αν ενοχλεί και να το ενημερώσουμε*

για κάποιο ακουστικό ερέθισμα πχ. ο ήχος του γρύλλου ή της νυχτερίδας, ...μπορεί να φορέσει γάντια αν θέλει να πιάσει ένα ταριχευμένο ζώο. ...τους δίνουμε την αίθουσα διαλειμμάτων για απομόνωση, ...επιστρέφει αφού ηρεμήσει και αυτορυθμιστεί».

Ο Μ7 εντοπίζει την προσαρμογή του χώρου και στη διαμόρφωση των βιτρινών για να είναι ορατά τα αντικείμενα («οι βιτρίνες είναι φτιαγμένες με τέτοιο τρόπο ώστε όλα τα άτομα ανεξαρτήτως ύψους να μπορούν να δουν όλα τα εκθέματα. ...ένα έκθεμα για να γίνει κατανοητό από παιδιά με αυτισμό θα πρέπει να είναι τρισδιάστατο και περίοπτο για να μπορεί το παιδί να δει το έκθεμα σφαιρικά, να κατανοήσει διαστάσεις»).

Ο Μ7 προσθέτει επίσης τις Μουσειοσκευές. Τις πηγαίνουν σε καλοκαιρινές κατασκηνώσεις και σε σχολεία ειδικής αγωγής («έχουμε τις λεγόμενες βαλίτσες του ταξιδιώτη ...κάθε καλοκαίρι επισκεπτόμαστε και κατασκηνώσεις... αντίστοιχα οι βαλίτσες αυτές πηγαίνουν σε σχολεία γενικής και ειδικής αγωγής, ερχόμαστε σε επικοινωνία με το δάσκαλο, του εξηγούμε τι είναι η βαλίτσα, το περιεχόμενο, τους στόχους...»).

Ζ. Απασχόληση με πάζλ. Κατά τον Μ7 απασχολούν το παιδί με ΔΑΦ με την κατασκευή πάζλ, μια αγαπητή για αυτό δραστηριότητα («δημιουργούμε πάζλ. το παιδί καλείται να συμπληρώσει το πάζλ από λίγα κομμάτια το οποίο ενδείκνυται για παιδιά με ΔΑΦ ή με πολλά κομμάτια και να κάτσει να ασχολείται ώρες.»).

4.2. Άποψη των εκπαιδευτικών και των μουσειοπαιδαγωγών για τα αποτελέσματα που έχει στους μαθητές με ΔΑΦ η αξιοποίηση από τα μουσεία της εικαστικής αγωγής

Αναφορικά με τη δεύτερη θεματική κατηγορία για την άποψη των εκπαιδευτικών ειδικής αγωγής και των μουσειοπαιδαγωγών για τα αποτελέσματα που έχει στους μαθητές με ΔΑΦ η αξιοποίηση από τα μουσεία της εικαστικής αγωγής, διαπιστώθηκαν τα εξής για:

1. Βαθμός και τρόπος αξιοποίησης των τεχνών

Α.Βιωματική επίσκεψη. Κατά τον εκπαιδευτικό Ε1 και το μουσειοπαιδαγωγό Μ7 η βιωματικότητα είναι μια μορφή τέχνης. Για τον τελευταίο μπορεί να γίνει ως δραματοποίηση («Το πρόγραμμα απόψε ονειρεύτηκα για παράδειγμα: Στις 4 γωνίες κάθε κουβέρτας πατητής κάθεται κι από ένα παιδί, ...το παιδί να ονειρευτεί με το έκθεμα που έχει τοποθετηθεί στη μέση. Στη συνέχεια το παιδί περιγράφει το "όνειρο" στα άλλα παιδιά της ομάδας του»).

Β. Εικαστική τέχνη. Για όλους τους εκπαιδευτικούς και για όλους τους μουσειοπαιδαγωγούς η τέχνη που χρησιμοποιείται πρωτίστως από τα μουσεία είναι η εικαστική.

Παραδειγματικά ο Ε3 αναφέρει:

«ένας άλλος τρόπος που θυμάμαι αυτή τη στιγμή είναι να αποτυπώνουν τα παιδιά σε καμβά ένα έργο, το οποίο δημιουργούν κατά την ώρα της επίσκεψης».

Ο Μ1 κάνει αναφορά σε ένα συγκεκριμένο πρόγραμμα εικαστικών, το *χρώματα καμώματα*

«Ιδιαίτερα στο πρόγραμμα «Χρώματα-Καμώματα», τα παιδιά έχουν εικαστική δραστηριότητα, όπως ο χρωματισμός με φυσικά χρώματα ενός θέματος της αρεσκείας τους ή ενός συγκεκριμένου θέματος που επιλέγει ο μουσειοπαιδαγωγός. Αφού τους έχουμε πάει στο εργαστήριο των φυτικών βαφών και τους έχουμε εξηγήσει ότι μπορούμε να παράγουμε χρώμα από τα φυτά ...τα παιδιά μαζεύουν άνθη ή φύλλα από το περιβάλλον του μουσείου...τα οποία χρησιμοποιούν για τον χρωματισμό».

Ο Μ7 αναφέρει το εξής παράδειγμα:

«Όλα τα παιδιά ειδικής αγωγής σχεδιάζουν ένα έκθεμα, το ζωγραφίζουν και μετά κάνουμε παιδικό οδηγό εκθεμάτων με κείμενα γραμμένα από τα ίδια τα παιδιά. Το καλοκαίρι ζητούσαμε από παιδιά να αποτυπώσουν σκηνές από τα έργα της Άλκης Ζέη. Ζωγραφίζουν με ξυλομπογιές, μαρκαδόρους, ακρυλικά χρώματα και ακουαρέλλες, με πινέλα, και κάρβουνα».

Δ. Λογοτεχνία. Μια άλλη τέχνη που αξιοποιούν συχνά τα μουσεία είναι η λογοτεχνία σε διάφορες μορφές ως ποίησης, παραμυθία, μαντινάδες κτλ κατά τους εκπαιδευτικούς Ε2, Ε3, Ε4 και κατά τον μουσειοπαιδαγωγό Μ7.

Παράδειγμα εφαρμογής του Ε2 είναι οι μαντινάδες:

«θυμάμαι συγκεκριμένα το μουσείο Λυχνοστάτης το οποίο χρησιμοποίησε την κρητική λογοτεχνία και τις μαντινάδες για την πρόσληψη από τα παιδιά της μεγάλης κρητικής παράδοσης...»

Ο Μ7 χρησιμοποιεί την εφαρμογή των γρίφων

«ζητάμε από το παιδί να λύσει το γρίφο, να δει σε ποιο έκθεμα αφορά ο γρίφος και στη συνέχεια ...να περιγράψει στους συμμαθητές το έκθεμα και οι συμμαθητές να προσπαθήσουν να το βρουν»

Ε. Θέατρο. Κατά τον εκπαιδευτικό Ε6 και τους μουσειοπαιδαγωγούς Μ2, Μ5 και Μ7 χρησιμοποιείται το θέατρο για την προσέγγιση των παιδιών με ειδικές ανάγκες.

Στ. Μουσική-Τραγούδι. Κατά τους μουσειοπαιδαγωγούς Μ2, Μ5 γίνεται χρήση της μουσικής και του τραγουδιού.

2. Τρόποι αξιοποίησης της τέχνης που προάγουν τη συμπερίληψη των παιδιών με ΔΑΦ.

A. Ομαδικό εικαστικό έργο. Η συμπερίληψη προωθείται καλύτερα σύμφωνα με όλους τους εκπαιδευτικούς και με όλους τους μουσειοπαιδαγωγούς με την εικαστική τέχνη, ιδίως όταν είναι μια ομαδική-συλλογική διαδικασία.

Παραδειγματικά ο E2 αναφέρει:

«Μια και αναφέρθηκα στην εικαστική τέχνη νομίζω όταν το μουσείο οργανώνει ένα πρόγραμμα όπου τα παιδιά δεν ζωγραφίζουν κατά μόνας, αλλά όλα μαζί ...οπότε έτσι υπάρχει συνεργασία και κοινωνικοποίηση»

Παραδειγματικά ο M2 αναφέρει:

«Το σχέδιο και η ζωγραφική, ιδίως όταν μοιράζονται ρόλοι. Άλλοι σχεδιάζουν, άλλοι διαλέγουν χρώματα, αποφασίζουν θέματα και όλοι μαζί σε κοινό καμβά ζωγραφίζουν, εκθέτουν το έργο τους, λένε τα ονόματα όλων των συμμετεχόντων και το παρουσιάζουν»

Ο M7 αναφέρει το πρόγραμμα που οργανώνουν:

«Σε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα βάφουμε μαλλιά, παράγουμε χρώμα τη άνοιξη με λουλούδια και φύλλα και βάφουμε κλωστές».

Αξιίζει να σημειωθεί ότι ο M1, όπως και ο M2 αιτιολογούν την προτίμηση τους στην εικαστική τέχνη με το ότι τα παιδιά ΔΑΦ δεν νιώθουν άνετα με τις λεκτικές δραστηριότητες και την έκθεση του σώματος τους.

Συγκεκριμένα, ο M1 αναφέρει:

«Η λεκτική προσέγγιση μέσω των προγραμμάτων, όπως το θέατρο και η αφήγηση παραμυθιών είναι πιο δύσκολη διαδικασία για τα παιδιά με ΔΑΦ αλλά και σημείο προστριβής με τα άλλα παιδιά».

Ο M2 αναφέρει:

«Δεν αγαπούν τόσο πολύ δραστηριότητες που θα εκθέσουν το σώμα τους ή τη φωνή τους».

B. Δημιουργία βίντεο . Μόνο ο εκπαιδευτικός E1 αναφέρει ότι θεωρεί πως η συμπερίληψη των παιδιών με ΔΑΦ προάγεται μέσω της δημιουργίας βίντεο.

Συγκεκριμένα δηλώνει *«η δημιουργία βίντεο έχει υπάρξει πολύ δημιουργική επίσης».*

3. Θετικά αποτελέσματα της αξιοποίησης της εικαστικής τέχνης για τους μαθητές με ΔΑΦ

A. Έκφραση. Σχεδόν όλοι οι εκπαιδευτικοί πλην του E4 και οι μουσειοπαιδαγωγοί M2, M3, M5, M6 θεωρούν σημαντικό όφελος για τα παιδιά με ΔΑΦ ότι μέσω της εικαστικής τέχνης μπορούν να εκφραστούν.

Συγκεκριμένα ο Μ3 αναφέρει:

«Στην ζωγραφική στον καμβά για παράδειγμα, παιδιά που δεν μπορούσαν να εκφραστούν με διαφορετικούς τρόπους εκφράζονταν μέσω της ζωγραφικής».

Β. Ρύθμιση συναισθημάτων. Με την εικαστική τέχνη τα παιδιά με ΔΑΦ ρυθμίζουν τα αρνητικά τους συναισθήματα κατά τους εκπαιδευτικούς Ε1, Ε2, Ε6 και τον μουσειοπαιδαγωγό Μ5.

Συγκεκριμένα ο Ε6 αναφέρει:

«ότι ρυθμίζει καλύτερα τα αρνητικά συναισθήματα»

Γ. Ηρεμία. Η ενασχόληση με την εικαστική τέχνη δεν διώχνει απλά την ευερεθιστικότητα αλλά οδηγεί το παιδί με ΔΑΦ στη γαλήνη και ηρεμία, κατά τους εκπαιδευτικούς Ε1, Ε2, Ε3, με τον πρώτο να δηλώνει: *«και να είναι ψυχικά πιο ήρεμο θα έλεγα...».*

Δ. Συγκέντρωση. Κατά τον εκπαιδευτικό Ε2 και τον μουσειοπαιδαγωγό Μ5 σημαντικό όφελος για τα παιδιά με ΔΑΦ από την ενασχόληση με την εικαστική τέχνη είναι ο καλύτερος βαθμός συγκέντρωσης/προσοχής. Κατά των πρώτο:

«συγκεντρώνει καλύτερα το μυαλό του σε μια ευχάριστη δραστηριότητα όπως η ζωγραφική»

Ε Κοινωνικοποίηση. Πλην ενός εκπαιδευτικού, του Ε1, όλοι οι υπόλοιποι όπως και οι μουσειοπαιδαγωγοί Μ2, Μ4, Μ5, Μ6, Μ7 θεωρούν ως σημαντικό όφελος της ενασχόλησης με την εικαστική τέχνη ότι τα παιδιά με ΔΑΦ κοινωνικοποιούνται.

Συγκεκριμένα, ο Ε3 δηλώνει:

«θεωρώ ότι τα παιδιά με αυτισμό ενισχύουν τις διαπροσωπικές τους σχέσεις και αυτό είναι πολύ μεγάλο όφελος για αυτά για να απομακρυνθούν από το αίσθημα της μοναξιάς».

Αντίστοιχα, ο μουσειοπαιδαγωγός Μ7 δηλώνει:

« Προσέγγισαν το θέμα με άλλες αισθήσεις και η απόλαυση επέδρασε στο έπακρο. Τεράστια η αλλαγή των παιδιών με δαφ.... Δεν ήταν αποξενωμένα και χάρηκαν»

Στ Φαντασία/ δημιουργικότητα. Κατά τους εκπαιδευτικούς Ε4, Ε5, Ε6 και τον μουσειοπαιδαγωγό Μ2 ενισχύεται η δημιουργικότητα και η φαντασία των παιδιών με ΔΑΦ όταν ασχολούνται με την εικαστική τέχνη.

Παραδειγματικά, ο Ε4 αναφέρει:

« ο εμπλουτισμός της φαντασίας και του ψυχικού τους κόσμου».

Ζ. Αποδοχή/βελτίωση αυτό-εικόνας. Ένα άλλο όφελος από την ενασχόληση με την εικαστική τέχνη είναι ότι τα παιδιά με ΔΑΦ αποκτούν καλύτερη εικόνα για τον εαυτό τους, κατά τους Εκπαιδευτικούς Ε4 και Ε5, με τον τελευταίο να αναφέρει: *«ακόμη όσο*

συνεργάζονται απομακρύνονται και από το αίσθημα της απόρριψης και έτσι αποκτούν το θάρρος να βγάλουν...». Η άποψη αυτή βρίσκει σύμφωνους και τους μουσειοπαιδαγωγούς M4 και M5

Η. Αντίληψη χώρου. Κατά τον εκπαιδευτικό E5 βελτιώνεται και αυτή η δεξιότητα στα παιδιά με ΔΑΦ όταν ασχολούνται με την εικαστική τέχνη.

Συγκεκριμένα, αναφέρει:

« Η ενασχόληση με τα χέρια τους βοηθά στην αντίληψη του χώρου»

Θ. Κατανόηση των άλλων /ενσυναίσθηση Πρόκειται για ένα σημαντικό όφελος κατά τον εκπαιδευτικό E6 και τους μουσειοπαιδαγωγούς M1, M4, M5, M6.

Συγκεκριμένα, ο E6 αναφέρει:

«αποκτά κατανόηση των άλλων και των συναισθημάτων τους κι ενσυναίσθηση».

4.3. Άποψη των εκπαιδευτικών και μουσειοπαιδαγωγών για τυχόν ελλείψεις που διαπιστώνονται στην αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής από τα μουσεία και τι προτείνουν για την υπέρβασή τους

Αναφορικά με την τρίτη θεματική κατηγορία για την άποψη των εκπαιδευτικών και μουσειοπαιδαγωγών για τυχόν ελλείψεις που διαπιστώνονται στην αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής από τα μουσεία και τι προτείνουν για την υπέρβασή τους, διαπιστώθηκαν τα εξής για:

1. Δυσκολίες που συναντά η αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής

A. Έλλειψη χώρου/εργαστηρίου. Βασικό εμπόδιο στην αξιοποίηση της εικαστικής τέχνης είναι ότι δεν υπάρχει ένας ειδικά διαμορφωμένος και κατάλληλα εξοπλισμένος χώρος, σύμφωνα με όλους τους εκπαιδευτικούς και σχεδόν όλους τους μουσειοπαιδαγωγούς, πλην του M7.

Συγκεκριμένα, ο εκπαιδευτικός E2 αναφέρει:

«δεν υπάρχουν καταρχάς ειδικά διαμορφωμένοι χώροι και αυτό σηματοδοτεί μια σειρά από περιορισμούς για παιδιά που έχει πιο αδέξια και πιο δύσκολο να ρυθμίσουν τις κινήσεις και την παρορμητικότητα τους».

Ανάλογα, ο μουσειοπαιδαγωγός M4 αναφέρει:

«Αυτό που σίγουρα χρειαζόμαστε είναι ένας χώρος κατάλληλα εξοπλισμένος και να διαμορφώσουμε προγράμματα εκπαίδευσης ειδικά για ΑμΕΑ».

B. Έλλειψη χρόνου. Η έλλειψη χρόνου θίγεται μόνο από τους μουσειοπαιδαγωγούς και συγκεκριμένα τους M2, M3, M7, με τον τελευταίο να περιγράφει την κατάσταση ως εξής:

«Έχουμε θέμα χρόνου αφενός.... Δεν είναι μόνο ο σχεδιασμός των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, αλλά και η προετοιμασία.... Τα παιδιά καλούνται να συνεχίσουν εικαστικές εργασίες που αφορούν το μουσείο στην σχολική αίθουσα ή και στο σπίτι».

Γ. Επιμόρφωση. Η ελλιπής επιμόρφωση είναι ένα ακόμη πρόβλημα που εμποδίζει την αξιοποίηση της εικαστικής τέχνης σύμφωνα με τον εκπαιδευτικό Ε1 και τους μουσειοπαιδαγωγούς Μ5 και Μ7.

Συγκεκριμένα, ο εκπαιδευτικός Ε6 αναφέρει;

«θα έλεγα ότι δεν υπάρχει όσος βαθμός κατάρτισης χρειάζεται για την αντιμετώπιση παιδιών με ειδικές ανάγκες, είτε πρόκειται για παιδιά με αυτισμό είτε για άλλες ανεπάρκειες, νοητικές, κινητικές κτλ νομίζω πως αυτό είναι ένα σημαντικό εμπόδιο»

Ανάλογα, ο μουσειοπαιδαγωγός Μ5 αναφέρει:

«Φυσικά η επιμόρφωση μας στον τομέα της διαχείρισης παιδιών με ειδικές ανάγκες είναι καίριας σημασίας για την πραγμάτωση του όποιου έργου»

Δ. Η μη ύπαρξη εμπνευσμένων προγραμμάτων. Η ανεπάρκεια αυτή θίγεται μόνο από τους εκπαιδευτικούς, τους Ε1, Ε3, Ε4, Ε5, Ε6.

Ε. Δίκτυο μεταξύ σχολείων/διαγωνιστικός χαρακτήρας. Ο εκπαιδευτικός Ε3 θεωρεί ότι είναι βασικό έλλειμμα το ότι δεν υπάρχουν πρακτικές με διαγωνιστικό χαρακτήρα μεταξύ σχολείων ώστε να κοινωνικοποιούνται περισσότερο τα παιδιά με ΔΑΦ. Δηλώνει:

«ίσως και αν αυτές οι δράσεις είχαν ένα πιο διαγωνιστικό χαρακτήρα ώστε να γνωριστούν μεταξύ τους παιδιά από διαφορετικά σχολεία»

Στ. Ενίσχυση συνεργασίας. Το ζήτημα αυτό θίγεται από τον εκπαιδευτικό Ε5 και τον μουσειοπαιδαγωγό Μ7.

Ο εκπαιδευτικός Ε5 αναφέρει:

«νομίζω ότι θα πρέπει να ενισχυθούν οι σχέσεις εκπαιδευτικών και μουσειοπαιδαγωγών για να παράγουν από κοινού προγράμματα.... Όταν αφήνεται να συμβεί αυτή η συνεργασία έχει θεαματικά αποτελέσματα και το είδαμε όταν διαμορφώσαμε μαζί το περσινό πρόγραμμα κνήγι θησαυρού στο Αρχαιολογικό».

Ανάλογα, ο Μ7 δηλώνει:

«πρέπει να ενισχυθεί η συνεργασία μεταξύ εκπαιδευτικών, γονιών και η αξιοποίηση όλων των εμπειριών και γνώσεων»

Ζ. Ανεπαρκές προσωπικό. Ο μουσειοπαιδαγωγός Μ6 θεωρεί σημαντικό εμπόδιο ότι το μουσείο που εργάζεται δεν έχει επαρκή αριθμό εργαζόμενων για να φέρουν σε πέρας δράσεις συμπερίληψης και να έχουν ένα καλό βαθμό επαναληψιμότητας. Συγκεκριμένα δηλώνει:

«δεν έχουμε επίσης τη δυνατότητα και λόγω προσωπικού να επαναλαμβάνουμε όσο συχνά πρέπει τα προγράμματα»

2. Προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα μουσεία στην διαμόρφωση ενταξιακών εκπαιδευτικών προγραμμάτων

A. Πραγμάτωση συμπερίληψης. Πρόκληση για τα σημερινά μουσεία είναι να πραγματοποιηθεί πλήρως το ζητούμενο της συμπερίληψης, κατά τους εκπαιδευτικούς E1, E5, E6 και τους μουσειοπαιδαγωγούς M6 και M7.

Συγκεκριμένα, ο εκπαιδευτικός E5 αναφέρει:

«η συμπερίληψη είναι σε καλό δρόμο, αλλά ακόμη υπάρχει δρόμος για να φτάσει στην πλήρη πραγμάτωση της...αυτή είναι η πρόκληση για τα σημερινά μουσεία ιδίως σε εποχές όπου υπάρχουν διάφορες ομάδες πληθυσμού διαφορετικές μεταξύ τους, όπως η ομάδα των μεταναστών που δεν πρέπει να μένει απέξω ή οποιαδήποτε άλλη ευάλωτη ομάδα».

B. Εξειδίκευση προγραμμάτων. Η ύπαρξη εξειδικευμένων προγραμμάτων είναι μια πρόκληση για τα μουσεία σύμφωνα με τους εκπαιδευτικούς E2, E3, E4. Όπως δηλώνει ο E3:

«Νομίζω αυτό που προανέφερα τα μη εξειδικευμένα και εξατομικευμένα ενταξιακά προγράμματα που θα είναι ανάλογα των δυνατοτήτων και των ενδιαφερόντων των παιδιών με ειδικά προβλήματα.»

Γ. Ποικιλία προγραμμάτων. Οι εκπαιδευτικοί E3, E4 θεωρούν πρόκληση για τα μουσεία να αναπτύσσουν πολλά προγράμματα εκπαίδευσης για ΑμΕΑ για να μη νιώθουν τα παιδιά ανία.

Δ. Επαρκής στελέχωση. Το να έχουν τα μουσεία όσο προσωπικό χρειάζεται είναι μια ακόμη πρόκληση για τον εκπαιδευτικό E4 και για τους μουσειοπαιδαγωγούς M2, M3, M7.

E. Αξιοποίηση τεχνολογίας. Οι μουσειοπαιδαγωγοί M1, M2, M4, M5, M6 θεωρούν πρόκληση να αξιοποιηθεί η αλληλεπιδραστική τεχνολογία στα μουσεία τους. Σύμφωνα με τον μουσειοπαιδαγωγό M1:

«να υπάρξουν εγκαταστάσεις και τεχνολογίες στο μουσείο μας ώστε τα παιδιά να μπορούν να χρησιμοποιήσουν ακόμα και τα κινητά τους με έναν δημιουργικό τρόπο».

3. Προτάσεις για υπέρβαση εμποδίων

A. Κατάλληλος χώρος/εργαστήρια. Όλοι οι συμμετέχοντες στην έρευνα εκπαιδευτικοί προτείνουν να υπάρχει ένας ειδικά και κατάλληλα εξοπλισμένος χώρος στα

μουσεία για την υλοποίηση των ενταξιακών προγραμμάτων. Την ίδια άποψη εκφράζουν και οι περισσότεροι μουσειοπαιδαγωγοί (M1, M3, M4, M5, M6).

Β. Συνεργασία για διαμόρφωση προγραμμάτων. Οι εκπαιδευτικοί θεωρούν αναγκαία την ενίσχυση της συνεργασίας μαζί τους αλλά και σε διεπιστημονικό επίπεδο (E1, E2, E3, E5, E6) όπως και οι μουσειοπαιδαγωγοί M2, M3, M5.

Συγκεκριμένα ο εκπαιδευτικός E1 αναφέρει:

«η ουσιαστικότερη συνεργασία όσο το δυνατό περισσότερων φορέων - εκπαιδευτικών, μουσειολόγων, οικογενειών, αναπτυξιολόγων- προκειμένου να έρθουν και τα επιθυμητά αποτελέσματα».

Ο εκπαιδευτικός E6 συγκεκριμενοποιεί την ενίσχυση της συνεργασίας σε επίπεδο μουσείων:

«να υπάρχει συνεργασία των μουσείων με άλλα που έχουν μεγαλύτερη εμπειρία στην οργάνωση ενταξιακών προγραμμάτων».

Γ. Εξειδίκευση. Σχεδόν όλοι οι εκπαιδευτικοί, πλην του E1 και σχεδόν όλοι οι μουσειοπαιδαγωγοί (πλην του M2) κρίνουν αναγκαία την επιμόρφωση και εξειδίκευση του προσωπικού στη διαχείριση και ένταξη παιδιών με ειδικές ανάγκες και στην εκπόνηση αντίστοιχων προγραμμάτων.

Δ. Ποικιλία προγραμμάτων. Η ύπαρξη πολλών προγραμμάτων είναι μια πρόταση που κατατίθεται μόνο από τους εκπαιδευτικούς και συγκεκριμένα τους E2, E3, E6.

Ε. Τεχνολογία. Η πρόταση της αξιοποίησης της τεχνολογίας δεν φαίνεται να απασχολεί τόσο τους εκπαιδευτικούς πλην του E6. Αντίθετα οι μουσειοπαιδαγωγοί M3, M4, M6 προτείνουν ως λύση την αξιοποίηση της.

5. Συμπεράσματα

Αναφορικά με το πρώτο ερευνητικό ερώτημα για τη νοηματοδότηση εκ μέρους των εκπαιδευτικών και μουσειοπαιδαγωγών για το σύγχρονο συμπεριληπτικό και συμμετοχικό ρόλο των μουσείων σε παιδιά με ΔΑΦ, διαπιστώθηκαν τα εξής.

Καταρχάς, η συχνότητα των επισκέψεων σε μουσεία είναι καλή για τα ελληνικά δεδομένα (περίπου έξι επισκέψεις το χρόνο) και τα μουσεία που επισκέπτονται οι

εκπαιδευτικοί είναι ποικίλων αντικειμένων, ιστορικό, φυσικής ιστορίας και λαογραφίας, τα οποία αποτελούν και το χώρο άντλησης της ομάδας των μουσειοπαιδαγωγών που συμμετείχαν στην παρούσα έρευνα.

Ως προς το πώς αντιλαμβάνονται οι εκπαιδευτικοί και οι μουσειοπαιδαγωγοί που συμμετείχαν στην έρευνα τον κοινωνικό και εκπαιδευτικό ρόλο του μουσείου, τόσο οι μεν όσο και οι δε κατά πλειονότητα θεωρούν ότι ένα μουσείο μεταδίδει γνώση και πληροφόρηση στο κοινό του. Το εύρημα αυτό συμφωνεί με τον εκπαιδευτικό ρόλο των μουσείων, όπως τον προσδιορίζουν οι Γιαννόπουλος και συν. (2012), Νικονάνου και συν. (2015), Μπιτσάνη (2004), Koutsika (2016), σαν ένα άτυπο οργανισμό εκπαίδευσης που με την παροχή γνώσης προάγει την πνευματική πρόοδο του κοινωνικού συνόλου, την αναβάθμιση δηλαδή του πνευματικού επιπέδου των πολιτών.

Τρεις μόνο από τους συμμετέχοντες στην έρευνα εκπαιδευτικούς τονίζουν το ρόλο των μουσείων στην διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας (E2, E3, E6). Στη σημερινή εποχή, ωστόσο, το μουσείο έχει απομακρυνθεί από την αποστολή των εθνικών μουσείων του 19^{ου} αιώνα, που ήταν να τονώνει την εθνική υπερηφάνεια και να τονίζει τα διαφοροποιητικά στοιχεία ενός έθνους από ένα άλλο (Νάκου, 2001). Αυτή η αλλαγή οδήγησε στην έννοια του συμπεριληπτικού μουσείου, που καταρρίπτει οποιοδήποτε διαχωρισμό. Το σύγχρονο μουσείο στο πλαίσιο της ισότητας και εκδημοκρατισμού δεν αποκλείει καμία από τις κατηγορίες και ομάδες κοινού και αυτή είναι η πιο σημαντική συνιστώσα του κοινωνικού του ρόλου (Γλύτση, 2002 · Νικονάνου και συν., 2015 · Brown et al., 2017). Η συμπερίληψη ως σημαντική κοινωνική συνιστώσα θίγεται τόσο από τους εκπαιδευτικούς όσο και από τους μουσειοπαιδαγωγούς της παρούσας έρευνας. Στόχος των μουσείων είναι η δημιουργία συμπεριληπτικών κοινωνιών σύμφωνα με έξι από τους επτά συμμετέχοντες μουσειοπαιδαγωγούς και σύμφωνα με τρεις από τους έξι εκπαιδευτικούς. Έτσι, για την πλειονότητα των συμμετεχόντων όλες οι ομάδες πληθυσμού έχουν φωνή και ανάγκες που πρέπει να ικανοποιούνται (Bodo, 2012 · Brown et al., 2017). Επιπλέον, η συμπερίληψη όλων των ομάδων εγγυάται την ενότητα και συνεκτικότητα των κοινωνιών (Γιαννόπουλος και συν., 2012), στοιχείο που θίγεται από όλους σχεδόν τους εκπαιδευτικούς (πλην του E4).

Βασική συνιστώσα του κοινωνικού ρόλου του σύγχρονου μουσείου κατά την πλειονότητα των εκπαιδευτικών (4 στους έξι) που συμμετείχαν στην παρούσα έρευνα είναι το ότι ένα μουσείο διαμορφώνει την προσωπικότητα, τις αξίες και τις συμπεριφορές των πολιτών (E2, E3, E4, E6). Αντίστοιχα, οι μισοί μουσειοπαιδαγωγοί κρίνουν σημαντική αυτή την κοινωνική συνιστώσα του σύγχρονου μουσείου. Το εύρημα αυτό βρίσκει σύμφωνους τους

Νικονάνου και συν. (2015), που τονίζουν ότι τα μουσεία δεν διδάσκουν μόνο, αλλά διαμορφώνουν αξίες και ήθη.

Βασική παράμετρος του κοινωνικού ρόλου του μουσείου είναι ότι ψυχαγωγεί και κοινωνικοποιεί (Γλύτση, 2002 · Μπιτσάνη, 2004 · Νάκου, 2001 · Brown et al., 2017). Η παράμετρος αυτή της κοινωνικοποίησης θίγεται από την πλειονότητα των εκπαιδευτικών (E2, E3, E5, E6) και των μουσειοπαιδαγωγών (M3, M4, M6). Σημειωτέον ότι η κοινωνικοποίηση είναι ιδιαίτερα σημαντική για την παρούσα έρευνα που εξετάζει παιδιά στο φάσμα του αυτισμού, τα οποία διακρίνονται για την ντροπαλότητα και απομόνωση τους (Harpe 2003· Timler, 2018 · Goldenberg & Sherin, 2021). Μάλιστα, ένα πλήθος ερευνών έχει αποδείξει πόσο ευεργετική είναι για τα παιδιά με ΔΑΦ η κοινωνικοποίηση, όπως των Weisstuch (2014), Isni (2018), Silveira-Zaldivara, Özerk & Özerk (2021), Yakubchuk (2020).

Ως προς το πώς συμβάλουν τα μουσεία στην συμπερίληψη των διαφορετικών ομάδων πληθυσμού, οι μισοί εκπαιδευτικοί (E1, E2, E5) θεωρούν ότι ένα μεγάλο μέρος της πρόσβασης επιτυγχάνεται από το πώς το μουσείο θα προσαρμόσει και ερμηνεύσει τα εκθέματα του. Το ίδιο πρεσβεύει και η πλειονότητα των μουσειοπαιδαγωγών (M2, M3, M4, M6). Πράγματι, η επαφή με τα εκθέματα ενός οργανισμού πολιτισμού, όταν δημιουργεί μια μοναδική και διαδραστική εμπειρία, προωθεί την συμμετοχή και συμπερίληψη. Η φυσική πρόσβαση μέσω των κατάλληλων υποδομών για άτομα με ειδικές ανάγκες επίσης εξυπηρετεί τη συμπερίληψη (Νικονάνου και συν., 2015 · Taylor, Neill & Banz, 2008), άποψη με την οποία δηλώνουν σύμφωνοι δύο εκπαιδευτικοί (E3, E4) και δύο μουσειοπαιδαγωγοί (M4, M6).

Ένας άλλος τρόπος συμπερίληψης είναι τα ειδικά προγράμματα ένταξης των μουσείων, κατά τους Woodruff (2019), Kulik & Fletcher (2016), Koutsika (2016). Τρεις εκπαιδευτικοί (E3, E4, E6) τονίζουν τη σημασία των ειδικών προγραμμάτων ένταξης, όπως και οι μουσειοπαιδαγωγοί M6 και M7.

Ως προς τον τρόπο προώθησης της συμμετοχής των παιδιών με ΔΑΦ κατά τους εκπαιδευτικούς E1, E3, E5 διευκολύνεται ιδιαίτερα, αν το παιδί απολαμβάνει το μουσείο, άποψη που βρίσκει σύμφωνους και τους ερευνητές. Οι Mulligan et al. (2013) διαπίστωσαν ότι η αποτελεσματικότητα ενός προγράμματος για παιδιά με διαταραχές του φάσματος του αυτισμού αυξάνει όσο πιο αυξημένη είναι η απόλαυση και η ψυχαγωγία των παιδιών. Για τους εκπαιδευτικούς της παρούσας έρευνας το δεύτερο στοιχείο της ψυχαγωγίας συνδέεται με το παιχνίδι. Αυτή η σύνδεση γίνεται από τέσσερις από τους έξι εκπαιδευτικούς (E1, E2, E3, E5).

Τρεις, επίσης, εκπαιδευτικοί (E1, E2, E4) τονίζουν τη σημασία που έχουν για τα παιδιά με ΔΑΦ τα αισθητηριακά ερεθίσματα. Αυτό το εύρημα βρίσκει σύμφωνο τον Πουρκό (2009), που θεωρεί ότι οι δραστηριότητες με τις εικαστικές τέχνες καλλιεργούν τις αισθήσεις και

αίρουν τα στερεότυπα. Η χρήση της τέχνης μέσω των αισθητηριακών εμπειριών τονίζεται ως κατάλληλη και από τους Schweizer et al. (2019) και τους Golden & Walsh (2013).

Ένα εκπαιδευτικός (E1) τονίζει ότι η συμμετοχή και συμπερίληψη προάγεται, αν το μουσείο καταφέρει να μειώσει τη δυσκολία που αντιμετωπίζουν τα παιδιά με ΔΑΦ στην κατανόηση και έκφραση των συναισθημάτων. Οι δραστηριότητες με τις εικαστικές τέχνες καλλιεργούν το συναίσθημα των παιδιών με ΔΑΦ, σύμφωνα με τον Πουρκό (2009) και τους Round, Baker και Rayner (2017).

Η πλειονότητα των εκπαιδευτικών (E3, E4, E5, E6) θεωρούν ότι η συμπερίληψη προάγεται με τη συνεργασία και ομαδικότητα των παιδιών σε μια εικαστική δραστηριότητα ή σε κάποιο άλλο παιχνίδι τύπου *κυνήγι θησαυρού* ή σε ένα ηλεκτρονικό παιχνίδι που απαιτεί συνεργασία. Τα εικαστικά παιχνίδια που μας ενδιαφέρουν στην παρούσα εργασία όταν γίνονται συνεργατικά, πράγματι έχουν θεαματικά αποτελέσματα στην κοινωνικοποίηση των παιδιών με ΔΑΦ (Σάββα και συν., 2018).

Αναφορικά με το πώς τα μουσεία προσεγγίζουν τα παιδιά με ΔΑΦ κατά τους μουσειοπαιδαγωγούς, οι απόψεις των τελευταίων συμπίπτουν με την άποψη των εκπαιδευτικών για τη συνεργασία και ομαδικότητα (M2 και M5) και με την αξιοποίηση αισθητηριακών ερεθισμάτων (M1, M2, M3, M4, M5, M6).

Οι μουσειοπαιδαγωγοί αναφέρουν, όμως, και άλλους πιο πρακτικούς τρόπους, όπως ότι προσαρμόζουν τους ήχους, το φωτισμό, το περιβάλλον γενικότερα για να αισθάνονται άνετα τα παιδιά με ΔΑΦ ή ότι τα απασχολούν με κάποιο πάζλ, αν εμφανίσουν ευερεθιστότητα (M7) ή τα φέρνουν σε επαφή με τον όμορφο περιβάλλοντα χώρο του μουσείου (M1, M7). Έχει σημασία ότι 5 από τους 7 μουσειοπαιδαγωγούς (M1, M2, M3, M4, M6) θεωρούν ότι χωρίς τη συνεργασία με τους εκπαιδευτικούς δεν θα μπορούσαν να προσεγγίσουν τα παιδιά με ΔΑΦ, εύρημα που βρίσκει σύμφωνους τους Σάββα και συν. (2018).

Ως προς το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα για τα αποτελέσματα που έχει στους μαθητές με ΔΑΦ η αξιοποίηση από τα μουσεία της εικαστικής αγωγής, διαπιστώθηκαν τα εξής.

Καταρχάς, ως προς το ποιά τέχνη αξιοποιούν τα μουσεία και σε ποιο βαθμό, όλοι οι συμμετέχοντες στην έρευνα εκπαιδευτικοί και οι μουσειοπαιδαγωγοί προκρίνουν την αξιοποίηση της εικαστικής τέχνης. Το εύρημα αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία, γιατί την αξιοποίηση των εικαστικών τεχνών έχουν μελετήσει πολλοί ερευνητές, όπως οι Bernier et al. (2022), οι Jolley et al. (2013), η Lexie (2022), ο Malhotra (2019), οι D'Amico και Lalonde (2017), οι Wypyszyńska et al. (2021).

Βέβαια, όλοι οι προαναφερθέντες μελετητές ασχολήθηκαν και με τις άλλες μορφές τέχνης, όπως το θέατρο, τη μουσική, τη λογοτεχνία και την επίδραση τους στους μαθητές με ΔΑΦ. Σύμφωνα με τους εκπαιδευτικούς E2, E3, E4 και τον μουσειοπαιδαγωγό M7 αξιολογείται η λογοτεχνία και σύμφωνα με τον εκπαιδευτικό E6 και τους μουσειοπαιδαγωγούς M2, M5 και M7 χρησιμοποιείται το θέατρο και το παιχνίδι ρόλων, ενώ σύμφωνα με τους μουσειοπαιδαγωγούς M2, M5 αξιολογείται η μουσική και το τραγούδι. Φαίνεται πως *ποιητική αδεία* ο εκπαιδευτικός E1 και ο μουσειοπαιδαγωγός M7 θεωρούν ότι τέχνη είναι και οι βιωματικές εμπειρίες που προσφέρουν στα παιδιά με ΔΑΦ, γιατί κατά κάποιο τρόπο τα βάζουν να δραματοποιήσουν, για παράδειγμα, μια κατάσταση ονείρου που τους δημιούργησε το μουσείο. Οπότε αυτού του είδους η βιωματική εμπειρία σχετίζεται με την θεατρική τέχνη.

Ασχέτως της πληθώρας των τρόπων αξιοποίησης της τέχνης από τα μουσεία, αυτό που έχει σημασία είναι ότι αναφορικά με το ποιόν τρόποι προάγουν τη συμπερίληψη των παιδιών με ΔΑΦ, όλοι οι συμμετέχοντες, εκπαιδευτικοί και μουσειοπαιδαγωγοί προκρίνουν την εικαστική τέχνη, όταν γίνεται ως ομαδική-συλλογική διαδικασία. Μόνο ένας, ο εκπαιδευτικός E1, θεωρεί πως η συμπερίληψη των παιδιών με ΔΑΦ προάγεται μέσω της δημιουργίας βίντεο.

Ως προς τα θετικά αποτελέσματα της αξιοποίησης της εικαστικής τέχνης για τους μαθητές με ΔΑΦ, που διερευνάται κυρίως στην παρούσα εργασία, έχει σημασία ότι εκπαιδευτικοί και μουσειοπαιδαγωγοί κατονομάζουν τα ίδια οφέλη με αυτά που διαπίστωσαν στις έρευνες τους οι Bernier et al. (2022), οι Jolley et al. (2013), η Lexie (2022), ο Malhotra (2019), οι Bharathi, Venugopal, & Vellingiri (2019), οι D'Amico και Lalonde (2017), οι Wypyszyńska et al. (2021), ήτοι το ότι αυξάνεται η δημιουργικότητα, βελτιώνεται η έκφραση των συναισθημάτων και η συναισθηματική ρύθμιση. Ακόμη, τα παιδιά με ΔΑΦ αποκτούν μια διαφορετική οπτική για τον εαυτό τους και τους άλλους, αποκτούν αυτοεκτίμηση, ηρεμούν, έχουν βελτιωμένες κοινωνικές δεξιότητες και ενσυναίσθηση.

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα μιλούν για τα ίδια οφέλη, με την έκφραση συναισθημάτων να προηγείται (όλοι οι εκπαιδευτικοί πλην του E4 και οι μουσειοπαιδαγωγοί M2, M3, M5, M6). Ακολουθεί η βελτίωση των κοινωνικών δεξιοτήτων (όλοι οι εκπαιδευτικοί πλην του E1 και οι μουσειοπαιδαγωγοί M2, M4, M5, M6, M7), η ρύθμιση συναισθημάτων (εκπαιδευτικοί E1, E2, E6 και μουσειοπαιδαγωγός M5), η γαλήνη και ηρεμία (κατά τους εκπαιδευτικούς E1, E2, E3), η δημιουργικότητα (κατά τους εκπαιδευτικούς E4, E5, E6 και τον μουσειοπαιδαγωγό M2), η καλύτερη συγκέντρωση (κατά τον εκπαιδευτικό E2 και τον μουσειοπαιδαγωγό M5), η βελτίωση της αυτό-εικόνας (κατά τους εκπαιδευτικούς E4 και E5 και τους μουσειοπαιδαγωγούς M4 και M5), η ενσυναίσθηση (κατά τον εκπαιδευτικό E6 και

τους μουσειοπαιδαγωγούς M1, M4, M5, M6). Ένας εκπαιδευτικός θεωρεί ότι το παιδί με ΔΑΦ ωφελείται, όταν ασχολείται με την εικαστική τέχνη, και στην αντίληψη του χώρου (κατά τον εκπαιδευτικό E5), όφελος που επίσης έχει θιχτεί από τους προαναφερθέντες ερευνητές.

Αναφορικά με το τρίτο ερευνητικό ερώτημα για την άποψη των εκπαιδευτικών και μουσειοπαιδαγωγών για τυχόν ελλείψεις που διαπιστώνονται στην αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής από τα μουσεία και τί προτείνουν για την υπέρβασή τους, διαπιστώθηκαν τα εξής.

Οι δυσκολίες που υπάρχουν κατά την αξιοποίηση της εικαστικής τέχνης είναι σύμφωνα με όλους τους εκπαιδευτικούς που συμμετείχαν στην έρευνα και σχεδόν με όλους τους μουσειοπαιδαγωγούς, πλην του M7, ότι δεν υπάρχει ένας ειδικά διαμορφωμένος και κατάλληλα εξοπλισμένος χώρος για την υλοποίηση του προγράμματος. Το ζήτημα του ειδικού χώρου που απασχολεί όλους τους εκπαιδευτικούς και μουσειοπαιδαγωγούς θίγεται από τους Σάββα και συν. (2018), που στο πρόγραμμα που διαμόρφωσαν με την ονομασία «Χρωματίζω» θεωρούν καθοριστική τη διαμόρφωση ειδικού χώρου, καθώς κάνει επιτρεπτή την εμπλοκή των παιδιών. Ένα ειδικό και ήσυχο χώρο προκρίνει ως σημαντικό και ο ερευνητής Woodruff (2019).

Μόνο οι μουσειοπαιδαγωγοί (M2, M3, M7) θίγουν το πρόβλημα του χρόνου που είναι ιδιαίτερα περιορισμένος για αυτούς και το πιθανότερο συνδέεται με τη δυσκολία που τονίζει ο μουσειοπαιδαγωγός M7 ότι το μουσείο που εργάζεται δεν έχει επαρκή αριθμό εργαζόμενων, για να φέρουν σε πέρας τις δράσεις και τα προγράμματα συμπερίληψης.

Η ανεπαρκής επιμόρφωση είναι ένα ακόμη πρόβλημα που εμποδίζει την αξιοποίηση της εικαστικής τέχνης, σύμφωνα με τον εκπαιδευτικό E1 και τους μουσειοπαιδαγωγούς M5 και M7. Σε αυτό ίσως οφείλεται το πρόβλημα που τονίζει η πλειονότητα των εκπαιδευτικών (E1, E3, E4, E5, E6) ότι τα προγράμματα δεν είναι εμπνευσμένα, δεν αποτελούν δηλαδή πρωτότυπες δημιουργίες ειδικά σχεδιασμένες για αυτή την ομάδα κοινού, απλά αποτελούν προσαρμογές των υπαρχόντων. Οι Kulik & Fletcher (2016) στην έρευνα τους για τα εμπόδια που παρακωλύουν τη συμμετοχή των παιδιών με ΔΑΦ στις εικαστικές δράσεις, επίσης διαπίστωσαν ότι οι μουσειοπαιδαγωγοί χρειάζονται παραπάνω επιμόρφωση. Η ανάγκη της επιμόρφωσης σε θέματα ειδικών εκπαιδευτικών αναγκών κατά την άποψη των συμμετεχόντων στην παρούσα έρευνα προκύπτει πιθανά από το ότι οι περισσότεροι μουσειοπαιδαγωγοί, όπως διακρίνεται από τα δημογραφικά τους στοιχεία, δεν έχουν ειδικές σπουδές και επιμορφώσεις. Τρεις από τους επτά μόνο είναι κάτοχοι και μεταπτυχιακού τίτλου.

Κατά τον εκπαιδευτικό E5 και τον μουσειοπαιδαγωγό M7 πρόβλημα είναι και ότι η συνεργασία που υπάρχει μεταξύ εκπαιδευτικών και μουσειοπαιδαγωγών, καθώς θεωρούν ότι πρέπει να ενισχυθεί και άλλο προκειμένου για τη διαμόρφωση και υλοποίηση ενταξιακών προγραμμάτων. Τη συνεργασία παιδιών, γονέων και εκπαιδευτικών κρίνουν ως σημαντική και οι Σάββα και συν. (2018). Ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψη του εκπαιδευτικού E3 ότι πρέπει και τα σχολεία να δικτυωθούν με εικαστικές δράσεις πιο «αγωνιστικού» χαρακτήρα, που μπορεί να οργανώσει το μουσείο, για να αυξήσει την κοινωνικοποίηση των μαθητών με ΔΑΦ.

Όπως είναι αναμενόμενο, λίγο ως πολύ οι δυσκολίες που ανέφεραν οι συμμετέχοντες στην έρευνα εκπαιδευτικοί και μουσειοπαιδαγωγοί συμπίπτουν με το ποιές προκλήσεις θεωρούν ότι αντιμετωπίζουν τα μουσεία. Έτσι, οι περισσότεροι μιλούν για ανεπαρκή στελέχωση των μουσείων, για το ότι τα προγράμματα δεν είναι εξειδικευμένα, ούτε ποικίλα και εμπνευσμένα. Φαίνεται πως αυτές οι προκλήσεις συνθέτουν αυτό που υποστηρίζουν οι εκπαιδευτικοί E1, E5, E6 και οι μουσειοπαιδαγωγοί M6 και M7 ότι η συμπερίληψη δεν έχει πλήρως πραγματοποιηθεί στα ελληνικά μουσεία.

Ένα νέο πολύ ενδιαφέρον στοιχείο που προέκυψε από την πλευρά των μουσειοπαιδαγωγών μόνο (M1, M2, M4, M5, M6) είναι ότι θεωρούν πρόκληση για το μουσείο τους την αξιοποίηση της αλληλεπιδραστικής τεχνολογίας. Πράγματι, η τεχνολογία προωθεί την πρόσβαση και επικοινωνία σε άτομα που φέρουν φυσικά εμπόδια, κατά τον Scarpati (2018). Επίσης, τα εκπαιδευτικά προγράμματα των μουσείων με προσανατολισμό στη συμμετοχή, πρέπει να προωθούν την καινοτομία, έχοντας ως συμπαραστάτη την τεχνολογία (Koutsika, 2016). Επίσης, η Ζορμπά (2015) θίγει ότι τα μουσεία μπορούν να παράσχουν ένα ολοκληρωμένο πλέγμα για να αναπτυχθούν οι εικαστικές δραστηριότητες και να γίνουν τα παιδιά ενεργοί συμμετοχοί με τη βοήθεια της τεχνολογίας και των ψηφιακών μέσων.

Ως προς τις προτάσεις υπέρβασης των εμποδίων, αυτή που καταθέτουν όλοι οι συμμετέχοντες στην έρευνα εκπαιδευτικοί και οι περισσότεροι μουσειοπαιδαγωγοί (M1, M3, M4, M5, M6) είναι να υπάρχει ένας ειδικά και κατάλληλα εξοπλισμένος χώρος. Σχεδόν όλοι οι εκπαιδευτικοί, πλην του E1, και όλοι οι μουσειοπαιδαγωγοί (πλην του M2) κρίνουν αναγκαία την επιμόρφωση και εξειδίκευση του προσωπικού. Με αυτή συνδέεται και το αίτημα για περισσότερα προγράμματα (εκπαιδευτικοί E2, E3, E6).

Τονίζουν και πάλι ότι πρέπει να ενισχυθεί η συνεργασία των μουσειοπαιδαγωγών με τους εκπαιδευτικούς για τη διαμόρφωση των ενταξιακών προγραμμάτων (E1, E2, E3, E5, E6 και οι μουσειοπαιδαγωγοί M2, M3, M5). Η πρόταση της αξιοποίησης της τεχνολογίας φαίνεται για άλλη μια φορά ότι απασχολεί τους μουσειοπαιδαγωγούς, παρά τους

εκπαιδευτικούς, προφανώς γιατί γνωρίζουν σε θεωρητικό επίπεδο τι μπορεί να προσφέρει η τεχνολογία και τα οφέλη από τη χρήση της.

6. Περιορισμοί της έρευνας-Μελλοντικές προτάσεις

Η παρούσα έρευνα και τα συμπεράσματα που προέκυψαν από αυτή, αν και πρόσφεραν κατανόηση σχετικά με το ερευνώμενο θέμα, δεν μπορούν να γενικευτούν σε μεγαλύτερο πληθυσμό. Πρόκειται για ένα περιορισμό που προκύπτει από την ίδια την ποιοτική μεθοδολογία που επιλέχθηκε και το μικρό αριθμό συμμετεχόντων.

Ο περιορισμός αυτός θα μπορούσε να αρθεί αν μια μελλοντική έρευνα εξέταζε περισσότερους συμμετέχοντες, για παράδειγμα, από όλα τα μουσεία της Κρήτης και ένα μεγαλύτερο αριθμό εκπαιδευτικών, που απασχολούνται σε σχολεία ειδικής αγωγής. Θα είχε, μάλιστα, ενδιαφέρον να εξεταστεί ο προβληματισμός των μουσειοπαιδαγωγών για την ανεπαρκή αξιοποίηση της τεχνολογίας στην αξιοποίηση των τεχνών ή και της εικαστικής τέχνης ειδικότερα.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Αργυρόπουλος, Β. & Κανάρη, Χ. (2011). Μουσεία και άτομα με οπτικές αναπηρίες: Μια ιδιότυπη μορφή κοινωνικού αποκλεισμού. Στο Α. Μουταβελής (Επιμ.), *Η ειδική αγωγή αφετηρία εξελίξεων στην επιστήμη και στην πράξη (Τόμ. Β')* (σ. 366-374). *Πρακτικά Συνεδρίου*. Αθήνα 15-18.04.2010. Αθήνα: Γρηγόρης.

Bryman, A. (2017). *Μέθοδοι κοινωνικής έρευνας* (μτφ. Π. Σακελλαρίου). Αθήνα: Gutenberg. (έτος έκδοσης πρωτοτύπου 2016).

Γιαννόπουλος, Γ., Δάλλας, Κ., Ζαχαρόπουλος, Ν., Ζορμπά, Μ., Καζαζάκη, Ζ., Καρράς, Χ. & Τσούχλος, Ν. (2012). *Πρόταση για μια νέα πολιτιστική πολιτική*. Αθήνα: Υπουργείο

Πολιτισμού και Τουρισμού. Ανακτήθηκε στις 28/10/23 από https://www.culture.gov.gr/DocLib/g_43764.pdf

Γλύτση, Ε. (2002). «Η Ιστορία των Μουσείων στην Ευρώπη. Ειδική αναφορά στην Ελλάδα» στο Αθανασοπούλου, Α., Γλύτση, Ε. & Χαμπούρη-Ιωαννίδου, Αικ., *Οι Διαστάσεις των Πολιτιστικών Φαινομένων, Πολιτιστικό Πλαίσιο, Τόμος Β΄*, (227-313). Πάτρα: ΕΑΠ.

Δάλκος Γ. (2000). *Σχολείο και Μουσείο*. Αθήνα: Καστανιώτης

Desvallées, A. & Mairesse, F. (2009). *Βασικές Έννοιες της Μουσειολογίας*. ICOM-Ελληνικό Τμήμα. Ανακτήθηκε στις 27/10/23 από http://icom-greece.mini.icom.museum/wp-content/uploads/sites/38/2018/12/Museology_WEB.pdf

Happe, F. (2003). *Αυτισμός - Σύγχρονη Ψυχολογική θεώρηση*. Αθήνα: Gutenberg.

Ζορμπά, Μ. (2014). *Η Πολιτική του Πολιτισμού – Ευρώπη και Ελλάδα στο Δεύτερο Μισό του 20ου αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη

Ίσαρη, Φ. & Πουρκός, Μ. (2015). *Ποιοτική Μεθοδολογία Έρευνας*. Αθήνα: Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα Κάλλιπος.

Ιωσηφίδης, Θ. (2008). *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα: Κριτική.

Κατσούγκρη, Α. (2014) *Οδηγός εξατομικευμένου εκπαιδευτικού προγράμματος για μαθητές με αυτισμό*. Αθήνα: ΙΕΠ.

Κόνσολα, Ν. (2006). *Πολιτιστική Ανάπτυξη και Πολιτική*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση

Μαντζούκας, Σ. (2007). Ποιοτική έρευνα σε έξι εύκολα βήματα η επιστημολογία, οι μέθοδοι και η παρουσίαση. *Ανασκόπηση, Νοσηλευτική*, 46 (1), 88–98. Ανακτήθηκε στις 3/1/24 από <http://openworkshop.pbworks.com/w/file/attach/64390801/6-bhmatapoiotikh-ereyna.pdf>

Μούλιου, Μ. (2019). Τα μουσεία στον 21ο αιώνα: προκλήσεις, αξίες, ρόλοι, πρακτικές. στο Μπίκος, Γ. & Α. Κανιάρη (επιμ.), *Μουσειολογία. Πολιτιστική Διαχείριση και Εκπαίδευση*, Εκδόσεις Γρηγόρη. σσ. 40-68.

Μοσχόβου, Ε. (2022). *Συμπεριληπτική Γλώσσα: Μουσεία χωρίς αποκλεισμούς*. Ανακτήθηκε στις 29/10/23 από <https://museal.gr/%cf%83%cf%85%ce%bc%cf%80%ce%b5%cf%81%ce%b9%ce%bb%ce>

%b7%cf%80%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-
%ce%b3%ce%bb%cf%8e%cf%83%cf%83%ce%b1-
%ce%bc%ce%bf%cf%85%cf%83%ce%b5%ce%af%ce%b1-
%cf%87%cf%89%cf%81%ce%af%cf%82/

Μπιτσάνη, Ευ. (2004). *Πολιτισμική Διαχείριση & Περιφερειακή Ανάπτυξη - Σχεδιασμός Πολιτιστικής Πολιτικής και Πολιτιστικού Προϊόντος*, Αθήνα: Διόνικος.

Νάκου, Ει. (2001). *Μουσεία: Εμείς, τα πράγματα και ο πολιτισμός*. Αθήνα: Νήσος.

Νικονάνου, Ν., Μπούνια, Α., Φιλίππουπολίτη, Α., Χουρμουζιάδη, Α., & Γιαννούτσου, Ν. (2015). *Εκπαιδευτικές Θεωρίες και Μουσειακή Μάθηση* [Κεφάλαιο]. Στο Νικονάνου, Ν., Μπούνια, Α., Φιλίππουπολίτη, Α., Χουρμουζιάδη, Α., & Γιαννούτσου, Ν. 2015. *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21ο αιώνα*. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. <https://hdl.handle.net/11419/713>

Νόμος 3699/2008 - ΦΕΚ 199/Α/2-10-2008. *Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες*. Ανακτήθηκε στις 12/5/22 από <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/n-3699-2008.html>

Παρασκευοπούλου-Κόλλια, Ευ. (2008). Μεθοδολογία ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες και συνεντεύξεις. *Methodology of qualitative research in social sciences and interviews Open Education - The Journal for Open and Distance Education and Educational Technology*, 4(1), 1-10.

Πικοπούλου-Τσολάκη, Δ. (2002). Τα μουσεία και το κοινό τους—κατηγορίες κοινού. Στο Γλύτση, Ε., Ζαφειράκου Α., Κακούρου-Χρόνη Γ.& Πικοπούλου- Τσολάκη Δ., *Πολιτισμός και Εκπαίδευση*, Τόμος Γ', *Οι Διαστάσεις των Πολιτιστικών Φαινομένων*, Πάτρα: ΕΑΠ.

Πουρκός, Μ. (επιμ.) (2009). *Τέχνη, Παιχνίδι, Αφήγηση. Ψυχολογικές και Ψυχοπαιδαγωγικές διαστάσεις*. Αθήνα: Εκδοτική.

Σαλβαράς, Γ. (2013). *Μεντορική. Παιδαγωγική και διδακτική καθοδήγηση*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.

Σταθοπούλου, Π. Γ. & Πολυχρονάτου, Ε. Π. (2009). «Περιβαλλοντική Τέχνη και Περιβαλλοντική Εκπαίδευση. Έργα Τέχνης και δραστηριότητες με στόχο την ανάπτυξη της

οικολογικής συνείδησης των μαθητών». *Πρακτικά 1ου Πανελληνίου Διεπιστημονικού Συνεδρίου Τέχνης και Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης*, 29-31 Μαΐου 2009 (σελ. 384-394).

Στασινός, Δ. (2013). *Η Ειδική Εκπαίδευση 2020. Για μια Συμπεριληπτική ή Ολική Εκπαίδευση στο Νέο - Ψηφιακό Σχολείο με Ψηφιακούς Πρωταθλητές*. Αθήνα: Παπαζήση.

Συμεού, Λ. (2007). Εγκυρότητα και αξιοπιστία στην ποιοτική εκπαιδευτική έρευνα: Παρουσίαση, αιτιολόγηση και πράξη. *Πρακτικά 5ου Πανελληνίου Συνεδρίου Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδας "25 Χρόνια Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδας"*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη. Διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/288115240_Enkyroteta_kai_axiopistia_sten_poioiti_ke_ekpaideutike_ereuna_Parousiase_aitiologese_kai_praxe.

Τσιώλης, Γ. (2014). *Ερευνητικές διαδρομές στις κοινωνικές επιστήμες*. Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Τσιώλης, Γ. (χ.χ.). *Ζητήματα σχεδιασμού της ποιοτικής έρευνας*. Πανεπιστημιακές Σημειώσεις. Ανακτήθηκε στις 2/1/24 από <https://student.cc.uoc.gr/uploadFiles/1110-%CE%A5004%CE%9A/enotita1.pdf>

Υπουργείο Πολιτισμού (χ.χ.). *Πρόγραμμα Μελίνα*. Ανακτήθηκε στις 30/10/23 από

<https://www.culture.gov.gr/el/service/SitePages/view.aspx?iID=2583>

Φιλίππουπολίτη, Α. (2018). "Πολιτιστικός Εθνικισμός/ Πολιτιστικός Διεθνισμός και Οικουμενικά Μουσεία. Μια Επισκόπηση θέσεων", στο Μ. Κοντοχρήστου (επιμ.) *Διεθνές Γίνεσθαι και Πολιτισμός. Προκλήσεις και Προοπτικές*. Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, σσ. 140-175.

Χασσάνδρα, Μ., & Γούδας, Μ. (2003). Κριτήρια εγκυρότητας και αξιοπιστίας στην ποιοτική – ερμηνευτική έρευνα. *Επιστημονική Επετηρίδα της Ψυχολογικής Εταιρείας Βορείου Ελλάδος*, 2, 31-48.

Ξενογλώσση

Ando, H., Cousins, R., & Young, C. (2014). Achieving saturation in thematic analysis: development and refinement of a codebook. *Comprehensive Psychology*, 3, 1–7. doi: 10.2466/03.CP.3.4

APA (2023). *Autism spectrum disorder*. Διαθέσιμο στο <https://www.apa.org/topics/autism-spectrum-disorder>.

Autism Speaks Org. (2023). *What are the signs of autism?* Διαθέσιμο στο <https://www.autismspeaks.org/signs-autism>

Bernier A, Ratcliff K, Hilton C, Fingerhut P, Li CY. Art Interventions for Children With Autism Spectrum Disorder: A Scoping Review. *Am J Occup Ther.* 1, (76), 1-21. doi: 10.5014/ajot.2022.049320

Berding, J. & Gather, M. (2017). Inclusive museum – a critical view from a museological perspective . *Proceedings of the COME-IN!-Thematic Conferences* (9th November 2017 in Udine / Italy and 26th June 2018 in Erfurt / Germany), σ. 18-25

Bharathi, G., Venugopal, A., & Vellingiri, B. (2019). Music therapy as a therapeutic tool in improving the social skills of autistic children. *Egyptian Journal of Neurology, Psychiatry and Neurosurgery*, 55, 451. <https://doi.org/10.1186/s41983-019-0091-x>

Bodo, S. (2012). “Museums as Intercultural Spaces”. In Richard Sandell and Eithne Nightingale, *Museums, Equality and Social Justice*, New York: Routledge, pp.181–92.

Boddy, C.R. (2016). Sample size for qualitative research. *Qualitative Market Research*, 19(4), 426-432. <https://doi.org/10.1108/QMR-06-2016-0053>.

Broupi, A.E., Kokaridas, D., Tsimaras, V. & Varsamis, P. (2023). "The effect of a visual arts and exercise program on communication and social skills of students with autism spectrum disorders", *Advances in Autism*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/AIA-05-2022-0031>

Brown, L., Gutierrez, C., Okmin, J. & McCullough, S. (2017). Desegregating Conversations about Race and Identity in Culturally Specific Museums, *Journal of Museum Education*, 42 (2), 120-131, DOI: [10.1080/10598650.2017.1303602](https://doi.org/10.1080/10598650.2017.1303602)

Center for Disease Control and Prevention (CDC) (2022) *Autism spectrum disorder. Diagnostic Criteria*. Ανακτήθηκε στις 18/10/23 από <https://www.apa.org/topics/autism-spectrum-disorder>.

Çevirgen, A., Aktaş, B. & KOT, M. (2018). The influence of visual arts education on children with ASD. *European Journal of Special Education Research*, 3 (2), 16-28. doi:<http://dx.doi.org/10.46827/ejse.v0i0.1444>.

Chan, P. C., Chen, C. T., Feng, H., Lee, Y. C., & Chen, K. L. (2016). Theory of Mind Deficit is Associated with Pretend Play Performance, but not Playfulness, in Children with Autism Spectrum Disorder. *Hong Kong journal of occupational therapy : HKJOT*, 28 (1), 43–52. <https://doi.org/10.1016/j.hkjot.2016.09.002>

Connelly, L. M. (2008). Pilot studies. *Medsurg Nursing*, 17(6), 411-2.

Corbett, B.A., Qualls, L., Valencia, B., Fecteau, S., Swain, D. (2014). Peer-mediated theatrical engagement for improving reciprocal social interaction in autism spectrum disorder. *Front Pediatr*. 10(2), 1-10. DOI: 10.3389/fped.2014.00110. PMID: 25346926; PMCID: PMC4193263.

D'Amico, M. & Lalonde, C. (2017). The effectiveness of art therapy for teaching social skills to children with autism spectrum disorder. *Am J Art Ther* 34, 176-182.

Deweerd, S. (2020). *Repetitive behaviors and 'stimming' in autism, explained*. Διαθέσιμο στο <https://www.spectrumnews.org/news/repetitive-behaviors-and-stimming-in-autism-explained/>

Durham, M. & Kellner, D, (2006). *Media and Cultural Studies, KeyWorks*. Blackwell Publishing.

Edwards, R., & Holland, J. (2013). *What is qualitative interviewing?* London: Bloomsbury Publishing Plc.

Frye, R. E. (2018). Social Skills Deficits in Autism Spectrum Disorder: Potential Biological Origins and Progress in Developing Therapeutic Agents. *CNS drugs*, 32(8), 713–734. <https://doi.org/10.1007/s40263-018-0556-y> .

Goldenberg, D. & Sherin, C. (2021). *The Autistic Child and Social Isolation*. Διαθέσιμο στο <https://www.psychalive.org/the-autistic-child-and-social-isolation/>.

Golafshani, N. (2003). Understanding Reliability and Validity in Qualitative Research. *The Qualitative Report*, 8(4), 597-607.

Golden, T. & Walsh, L. (2013). Play For All at Chicago Children's Museum: A History and Overview. *Curator the Museum Journal*, 336-347. Διαθέσιμο στο http://staging.opendoorsnfp.org/wp-content/uploads/2022/03/Play-For-All-at-Chicago-Childrens-Museum_A-History-and-Overview.pdf

Hadley, S. (2018). Towards cultural democracy: promoting cultural capabilities for everyone, *Cultural Trends*, 27 (1), 52-55, DOI: [10.1080/09548963.2018.1415417](https://doi.org/10.1080/09548963.2018.1415417)

Jolley, R., O'Kelly, R., Barlow, C. & Jarrold, C. (2013). Expressive drawing ability in children with autism. *Br J Dev Psycho* 31, 143-149.

Isni, L. (2018). The Importance of Social Skills for Autism. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, volume 272. *Conference Paper*, 20-24. DOI: [10.2991/indoeduc-18.2018.7](https://doi.org/10.2991/indoeduc-18.2018.7)

Kondekar, A., Joshi, S., Shah, H., Subramanyam, A. (2016) Clinical profile of children with autism spectrum disorder in tertiary care centre, *International Journal of Contemporary Pediatrics*, 3 (2), 334-339. DOI [10.18203/2349-3291.ijcp20160947](https://doi.org/10.18203/2349-3291.ijcp20160947)

Koo, J. & Thomas, E. (2019). Art therapy for children with autism spectrum disorder in India. *Art Therapy: Journal of the American Art Therapy Association* 36, 209-214.

Kulik, T. & Fletcher, T. (2016). Considering the Museum Experience of Children with Autism. *Curator: the museum Journal*, 59(1), 27-38.

Koutsika, G. (2016). *Informal Learning in Museums: Opportunities and Risks*. Ανακτήθηκε στις 7/10/23 από <https://museum-id.com/informal-learning-museums-opportunities-risks-gina-koutsika/>.

Langa, L., Monaco, P., Subramaniam, M., Jaeger, P., Shanahan, K. & Ziebarth, K. (2013). Improving the Museum Experiences of Children with Autism Spectrum Disorders and Their Families: An Exploratory Examination of Their Motivations and Needs and Using Web-based Resources to Meet Them. *Curator the museum Journal*, 56 (3), 323-335.

LaFee, S. (2015). 22 *Early Warning Signs of Autism*. Ανακτήθηκε στις 28/11/23 από <https://health.ucsd.edu/news/features/pages/2015-03-05-22-signs-of-autism.aspx>

Lexie, A. (2022) Art Therapy as a Tool for Children with Autism Spectrum Disorder. *J Neuroinfect Dis* 13: 416, 2-11.

Lord, C., Elsabbagh, M., Baird, G., & Veenstra-Vanderweele, J. (2018). Autism spectrum disorder. *Lancet* 392(10146), 508–520. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(18\)31129-2](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(18)31129-2).

Malhotra, B. (2019). Art therapy with puppet making to promote emotional empathy for an adolescent with Autism. *Journal of the American Art Therapy Association* 36, 183-191.

McGhie, H.A. (2020). *Museums and human rights: Human rights as a basis for public service*. Curating Tomorrow. Διαθέσιμο στο <http://www.curatingtomorrow.co.uk>

Mulligan, S., Rais, P., Steele-Driscoll, J., & Townsend, S. (2013). Examination of a Museum Program for Children with Autism. *The Journal of Museum Education*, 38(3), 308–319. <http://www.jstor.org/stable/43305011>

National Autistic Society (2021). *Obsessions and repetitive behaviour - a guide for all audiences*. Ανακτήθηκε στις 28/11/23 από <https://www.autism.org.uk/advice-and-guidance/topics/behaviour/obsessions/all-audiences>.

Miller, T. & Yudice, G. (2002). *Cultural Policy*. London: SAGE Publication.

Quadri, O. (2017). Visual art therapy: a viable tool for children diagnosed with autism spectrum disorder. *Research for Department of Creative Arts, University of Lagos. Akoka, Lagos, Nigeria*. Ανακτήθηκε στις 30/10/23 από https://www.academia.edu/9124196/VISUAL_ART_THERAPY_A_VIABLE_TOOL_FOR_CHILDREN_DIAGNOSED_WITH_AUTISM_SPECTRUM_DISORDER

Ronconi, L., Molteni, M.& Casartelli, L. (2016). Building Blocks of Others' Understanding: A Perspective Shift in Investigating Social-Communicative Deficit in Autism. *J. Frontiers in Human Neuroscience* 10 (144), 1-7.

Round, A., J. Baker, W. & Rayner, C. (2017). Using Visual Arts to Encourage Children with Autism Spectrum Disorder to Communicate Their Feelings and Emotions. *Open Journal of Social Sciences*, 5, 90-108. doi: 10.4236/jss.2017.510009.

Σάββα, Α., Ηρακλέους, Β., Αχιλλέως, Ε, Βασιλείου, Κ. & Ρωσσίδου, Σ. (2016). *Μουσείο, Τέχνη και Παιδί. Ερευνητική έκθεση του προγράμματος Χρωματίζω*. Ανακτήθηκε στις 20/10/23

από

https://www.academia.edu/39483694/%CE%A7%CF%81%CF%89%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%AF%CE%96%CE%A9_%CE%9C%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B5%CE%AF%CE%BF_%CE%A4%CE%AD%CF%87%CE%BD%CE%B7_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CE%A0%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%AF

Sincero, S. (2012). *Pilot Survey*. Ανακτήθηκε από Explorable.com: <https://explorable.com/pilot-survey>.

Silveira-Zaldivara, T. ., Özerk, G. ., & Özerk, K. (2021). Developing Social Skills and Social Competence in Children with Autism. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 13(3), 341-362.

Simon, N. (2010). *The Participatory Museum*. Ανακτήθηκε στις 27/6/21 από <http://www.participatorymuseum.org>.

Scarpati, D. (2018). The democratic museum – accessibility as a stimulus for social inclusion. *Proceedings of the COME-IN!-Thematic Conferences*. Ανακτήθηκε στις 22/10/23 από <https://www.interreg-central.eu/Content.Node/COME-IN/COME-IN-Proceedings-Thematic-Conferences.pdf>.

Schweizer, C., Knorth, E. J., & Spreen, M. (2014). Art therapy with children with autism spectrum disorders: A review of clinical case descriptions on ‘what works’. *The Arts in Psychotherapy*, 41(5), 577–593. <https://doi.org/10.1016/j.aip.2014.10.009>

Schweizer, C., Knorth, E. J., van Yperen, T. A., & Spreen, M. (2019). Consensus-based typical elements of art therapy with children with autism spectrum disorders. *International Journal of Art Therapy*, 24, 181–191. <https://doi.org/10.1080/17454832.2019.1632364>

Schleien, S.J., Mustonen, T. & Rynders, J.E. (1995). Participation of children with autism and nondisabled peers in a cooperatively structured community art program. *J Autism Dev Disord* 25, 397–413. <https://doi.org/10.1007/BF02179375>

Škafar, B. (2018). Accessibility of cultural heritage to vulnerable groups” project: towards accessible museums for all. *Proceedings of the COME-IN!-Thematic Conferences*. Ανακτήθηκε στις 22/10/23

από <https://www.interreg-central.eu/Content.Node/COME-IN/COME-IN-Proceedings-Thematic-Conferences.pdf>.

Taylor, E. W., Neill, A. C. & Banz, R. (2008). Teaching In Situ: Nonformal Museum Education. *The Canadian Journal for the Study of Adult Education* 21 (1), 19–36.

Timler, G. (2018). Similar ... But Very Different. Determining when a child has social communication disorder versus autism spectrum disorder can be tricky. Here are some key considerations. *ASHA Leader* 23(4), 1-5. <https://doi.org/10.1044/leader.FTR2.23042018.56>.

Treffert, D. (2021) *Asperger's Disorder and Savant Syndrome*. Ανακτήθηκε στις 16/10/23 από <https://www.ssmhealth.com/blogs/ssm-health-matters/august-2021/aspergers-disorder-and-savant-syndrome>.

Yakubchuk, Y. (2020). 5 Ways to Improve Social Skills for Autistic Children. Ανακτήθηκε στις 25/10/23 από <https://elemy.wordpress.com/studio/autism-family-guide/improve-social-skills>

Weisstuch, M. (2014). *The Importance of Socialization for Individuals with Autism Spectrum Disorders*. Ανακτήθηκε στις 16/10/23 από <https://autismspectrumnews.org/the-importance-of-socialization-for-individuals-with-autism-spectrum-disorders/>

Woodruff, A. (2019). Finding Museum Visitors with Autism Spectrum Disorders: Will Art Help in the Search? *Museum & Society*, 17 (1), 83-97.

Wypyszyńska, J., Zaboklicka, N., Stachura, M., Sito, Z., Męcik-Kronenberg, T. (2021). Opinions of parents of children with autism spectrum disorders on art therapy in the improvement of their functioning. *Wiad Lek.* 74(10 pt 1), 2452-2459.

Δικτυογραφία

- ✓ <https://thenextweb.com/virtual-reality/2018/03/30/vr-exhibit-allows-blind-see-art-thanks-special-gloves/>
- ✓ <https://icom-greece.mini.icom.museum/%CE%B4%CE%B9%CE%B5%CE%B8%CE%BD%CE%AE%CF%82-%CE%B7%CE%BC%CE%AD%CF%81%CE%B1-%CE%BC%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B5%CE%AF%CF%89%CE%BD->

- 2021-
%CF%80%CF%81%CF%8C%CE%B3%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%BC%CE%B1/
E%B1/
- ✓ <https://icom-greece.mini.icom.museum/%CE%B4%CE%B9%CE%B5%CE%B8%CE%BD%CE%AE%CF%82-%CE%B7%CE%BC%CE%AD%CF%81%CE%B1-%CE%BC%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B5%CE%AF%CF%89%CE%BD-2021-%CF%80%CF%81%CF%8C%CE%B3%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%BC%CE%B1/E%B1/>
 - ✓ <https://icom-greece.mini.icom.museum/%CE%B4%CE%B9%CE%B5%CE%B8%CE%BD%CE%AE%CF%82-%CE%B7%CE%BC%CE%AD%CF%81%CE%B1-%CE%BC%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B5%CE%AF%CF%89%CE%BD-2021-%CF%80%CF%81%CF%8C%CE%B3%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%BC%CE%B1/E%B1/>
 - ✓ https://www.academia.edu/39483694/%CE%A7%CF%81%CF%89%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%AF%CE%96%CE%A9_%CE%9C%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B5%CE%AF%CE%BF_%CE%A4%CE%AD%CF%87%CE%BD%CE%B7_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CE%A0%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%AF
 - ✓ <https://www.moma.org/calendar/programs/34>
 - ✓ https://engage.metmuseum.org/events/education/met-creates/visitors-with-disabilities/discoveries/fy24/5-13/discoveries-ages-5-13-colorful-celebrations/?_gl=1*x4jqwv*_ga*MjE0NjQ3NjMxNy4xNjk4Mzg2NTc1*_ga_Y0W8DGNBTB*MTY5ODM4NjU3NC4xLjEuMTY5ODM4NjY2My4wLjAuMA..
 - ✓ <https://www.youtube.com/watch?v=ZSoOOW65E6s>
 - ✓ http://staging.opendoorsnfp.org/wp-content/uploads/2022/03/Play-For-All-at-Chicago-Childrens-Museum_A-History-and-Overview.pdf
 - ✓ <https://childrens-museum.org/things-to-do/programs/autism>
 - ✓ <https://jsma.uoregon.edu/classes-children>
 - ✓ <https://aamd.org/our-members/from-the-field/art-museum-autism-programs>
 - ✓ <https://www.mfa.org/programs/community-programs/beyond-the-spectrum>

- ✓ <https://www.explorableplaces.com/blog/fantastic-museum-programs-that-serve-students-with-autism-in-new-york-city>
- ✓ <https://www.denverartmuseum.org/en/blog/new-summer-class-and-other-programs-children-autism>
- ✓ <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/-/blue-artism-museum-educational-methodology-for-children-within-autistic-spectrum>
- ✓ <https://www.emst.gr/learning/eidikes-omades/emst-kai-aytismos>
- ✓ <https://www.emst.gr/events/pagkosmia-imeras-eyaisthitopoiisis-gia-ton-aytismo>
- ✓ https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/306355_idryma-goylandri-tehni-kai-aytismos-mia-shesi-epikoinonias
- ✓ https://www.especial.gr/kuklos-ergasthriwn-gia-atoma-me-autismo-sto-mouseio-argurotexnias-iwanninwn/#google_vignette
- ✓ https://edu-gate.minedu.gov.gr/images/docs/episkepseis/athina/dwrean/PROGRAMMATA-GIA-AmeA_ELLHNIKO-PAIDIKO-MOUSEIO.PDF

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α

ΟΔΗΓΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ

Δημογραφικά στοιχεία:

Κωδικός

συνεντευξιαζόμενου

Φύλο:

Χρόνια Προϋπηρεσίας:

Μορφωτικό Επίπεδο:

Ώρα Έναρξης:

Ώρα Λήξης:

Ημερομηνία:

Πρώτος άξονας: Η εμπειρία των εκπαιδευτικών ειδικών σχολείων από τα μουσεία

A. Έχετε επισκεφθεί μουσεία με την τάξη σας; Αν ναι, τί είδους μουσεία;

B. Αν όχι, θα θέλατε να τα επισκεφτείτε και γιατί;

Άξονας δεύτερος: η νοηματοδότηση εκ μέρους των εκπαιδευτικών για το σύγχρονο συμπεριληπτικό και συμμετοχικό ρόλο των μουσείων σε παιδιά με ΔΑΦ

A. Κατά την γνώμη σας ποιες πτυχές περιέχει ο εκπαιδευτικός ρόλος των πολιτιστικών οργανισμών και των μουσείων;

B. Κατά την γνώμη σας ποιες πτυχές περιέχει ο κοινωνικός ρόλος των πολιτιστικών οργανισμών και των μουσείων;

Γ. Ποια είναι η γνώμη σας για τη συμβολή των μουσείων στην συνύπαρξη και συμπερίληψη των διαφορετικών ομάδων πληθυσμού;

Δ. Πως νοείτε τη συμμετοχή που πρέπει να προωθούν τα μουσεία στα παιδιά με ΔΑΦ;

Τρίτος άξονας: Η άποψη των εκπαιδευτικών ειδικής αγωγής για τα αποτελέσματα που έχει στους μαθητές με ΔΑΦ η αξιοποίηση από τα μουσεία της εικαστικής αγωγής στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών τους προγραμμάτων.

A. Ακολουθούν τα μουσεία που έχετε επισκεφτεί την αξιοποίηση των τεχνών, σε ποιο βαθμό και με ποιους τρόπους;

B. Ποιοι από τους τρόπους χρήσης της τέχνης από τα μουσεία θεωρείτε ότι προωθούν τη συμπερίληψη των παιδιών με ΔΑΦ;

Γ. Ποια είναι, κατά την γνώμη σας, τα θετικά αποτελέσματα της αξιοποίησης της εικαστικής τέχνης για τους μαθητές με ΔΑΦ;

Τέταρτος άξονας: η άποψη των εκπαιδευτικών για τυχόν ελλείψεις που διαπιστώνονται στην αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής από τα μουσεία και τι προτείνουν για την υπέρβαση τους

A. Η αξιοποίηση μέσω της εικαστικής αγωγής στο πλαίσιο της ενταξιακής εκπαίδευσης από τα μουσεία συναντά κατά τη γνώμη σας κάποιες δυσκολίες και ποιες;

Β. Ποιες είναι οι προκλήσεις που θεωρείτε ότι αντιμετωπίζουν τα μουσεία σήμερα κατά τη διαμόρφωση προγραμμάτων ενταξιακής εκπαίδευσης;

Γ. Τι αλλαγές θα μπορούσαν να κάνουν τα μουσεία, για να ξεπεραστούν αυτά τα εμπόδια;

ΟΔΗΓΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ ΜΟΥΣΕΙΟΠΑΙΔΑΓΩΓΩΝ

Δημογραφικά στοιχεία:

Κωδικός

συνεντευξιαζόμενου:

Φύλο:

Χρόνια Προϋπηρεσίας:

Μορφωτικό Επίπεδο:

Ώρα Έναρξης:

Ώρα Λήξης:

Ημερομηνία:

Πρώτος άξονας: Η εμπειρία των μουσειοπαιδαγωγών από τις επισκέψεις των σχολείων στο μουσείο

A. Επισκέπτονται το μουσείο σας ειδικά σχολεία και πόσο συχνά;

B. Έχετε εξειδικευμένα προγράμματα για παιδιά με ειδικές ανάγκες και ποια;

Άξονας δεύτερος: η νοηματοδότηση εκ μέρους των μουσειοπαιδαγωγών για το σύγχρονο συμπεριληπτικό και συμμετοχικό ρόλο των μουσείων σε παιδιά με ΔΑΦ

A. Κατά την γνώμη σας ποιες πτυχές περιέχει ο εκπαιδευτικός και ο κοινωνικός ρόλος των μουσείων;

B. Ποια είναι η γνώμη σας για τη συμβολή των μουσείων στην συνύπαρξη και συμπερίληψη των διαφορετικών ομάδων πληθυσμού;

Γ. Πως προσεγγίζετε ένα παιδί με ΔΑΦ;

Τρίτος άξονας: Η άποψη των μουσειοπαιδαγωγών για τα αποτελέσματα που έχει στους μαθητές με ΔΑΦ η αξιοποίηση από τα μουσεία της εικαστικής αγωγής στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών τους προγραμμάτων.

A. Ακολουθεί το μουσείο σας την αξιοποίηση των τεχνών, σε ποιο επίπεδο και με ποιους τρόπους;

B. Ποιοι από τους τρόπους που χρησιμοποιεί την τέχνη το μουσείο σας θεωρείτε ότι προωθούν τη συμπερίληψη των παιδιών με ΔΑΦ;

Γ. Ποια είναι, κατά την γνώμη σας, τα θετικά αποτελέσματα της αξιοποίησης της εικαστικής τέχνης;

Τέταρτος άξονας: η άποψη των μουσειοπαιδαγωγών για τυχόν ελλείψεις που διαπιστώνονται στην αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής από τα μουσεία και τι προτείνουν για την υπέρβαση τους

A. Η αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής από το μουσείο σας συναντά κατά τη γνώμη σας κάποιες δυσκολίες και ποιες;

B. Ποιες είναι οι προκλήσεις που θεωρείτε ότι αντιμετωπίζει το μουσείο σας σήμερα κατά τη διαμόρφωση προγραμμάτων αξιοποίησης της εικαστικής αγωγής;

Γ. Τι αλλαγές θα μπορούσε να κάνει το μουσείο σας για να ξεπεραστούν τα εμπόδια και οι ελλείψεις ;

Δ. Τι δυσκολίες, αλλά και τι αλλαγές προτείνετε να κάνει το μουσείο σας για τα παιδιά με ΔΑΦ;

Παράρτημα Β

ΈΝΤΥΠΟ ΣΥΓΚΑΤΑΘΕΣΗΣ

Με το παρόν έντυπο καλείστε να συμμετάσχετε σε επιστημονική έρευνα με τίτλο: *«Η θεραπευτική επίδραση της μουσειακής και εικαστικής αγωγής σε μαθητές με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος»*. Η έρευνα γίνεται στο πλαίσιο εκπόνησης διπλωματικής εργασίας στο ΔΠΜΣ «Επιστήμες της Αγωγής μέσω Καινοτόμων Τεχνολογιών και Βιοϊατρικών Προσεγγίσεων» του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής από τη φοιτήτρια Σακκά Ελένη, με επιβλέπουσες την κα Δέσποινα Καλεσοπούλου, Επίκουρη Καθηγήτρια ΠΑΔΑ και την κα Παρασκευή Φώτη, εξωτερική επιστημονική συνεργάτη και διδάσκουσα στο Τμήμα Αγωγής και Φροντίδας στην Πρωιμη Παιδική Ηλικία του ΠΑΔΑ.

Σκοπός της παρούσας επιστημονικής έρευνας είναι η ανάδειξη των θετικών αποτελεσμάτων που έχει η αξιοποίηση από τα μουσεία της εικαστικής αγωγής στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών τους προγραμμάτων σε μαθητές με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος,

μέσα από τις απόψεις των εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και των μουσειοπαιδαγωγών μουσείων με προγράμματα ειδικής αγωγής.

Η συμμετοχή σας στην έρευνα θα γίνει μέσω συνέντευξης και είναι απολύτως εθελοντική. Τα δεδομένα που θα προκύψουν θα αξιοποιηθούν μόνο για ερευνητικούς, επιστημονικούς σκοπούς στο πλαίσιο της μεταπτυχιακής μου εργασίας. Πέραν της απαρύγκλιτης τήρησης της ανωνυμίας σας, σας ενημερώνω ότι αν για οποιοδήποτε λόγο επιθυμήσετε να αποχωρήσετε από την έρευνα, έχετε το δικαίωμα να το κάνετε.

Για οποιαδήποτε καταγγελία σχετικά με τη διεξαγωγή της έρευνας μπορείτε να απευθυνθείτε στην Επιτροπή Ηθικής και Δεοντολογίας της Έρευνας του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής (ethics@uniwa.gr). Για οποιαδήποτε καταγγελία σχετικά με τη διαχείριση των προσωπικών σας δεδομένων μπορείτε να απευθυνθείτε και στον Υπεύθυνο Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής, κ. Αγιοπετρίτη Ιωάννη (agiop@uniwa.gr). Σε περίπτωση μη επίλυσης του προβλήματός σας μπορείτε να απευθυνθείτε στην Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων, συμπληρώνοντας το σχετικό έντυπο που βρίσκεται στην ιστοσελίδα αυτής (complaints@dpa.gr).

Για περαιτέρω πληροφορίες ή διευκρινήσεις σχετικά με την έρευνα, παρακαλώ επικοινωνήστε μαζί μας: στο τηλέφωνο 6955897256 ή στο e-mail: lenasakka1985@gmail.com

Υπογραφή

Ημερομηνία:

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ
ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΩΝ

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ 1 (Ε1)

Ωρα Έναρξης:12.00

Ωρα Λήξης:12.30

Ημερομηνία:15/1/24

Πρώτος άξονας: Η εμπειρία των εκπαιδευτικών ειδικών σχολείων από τα μουσεία

Α. Έχετε επισκεφθεί μουσεία με την τάξη σας; Αν ναι, τί είδους μουσεία;

Ναι, επισκεπτόμαστε. Θέλουμε ποικιλία ερεθισμάτων, οπότε έχουμε επισκεφτεί λαογραφικά, αρχαιολογικά, ιστορικά, φυσικής ιστορίας. Συνήθως προτείνουμε να φτιάξουμε εμείς Μουσειοπαιδαγωγικά Προγράμματα σταθμισμένα στους μαθητές μας, γιατί τα παιδιά

μας δεν είναι εξοικειωμένα με το χώρο του μουσείου ή καλύτερα δεν ξέρουν πως να απολαύσουν τον πλούτο ενός μουσείου. Αυτό που απολαύσαμε περισσότερο ήταν το πρόγραμμα που σχεδιάσαμε πέρυσι από κοινού με την εκπαιδευτικό του διπλανού σχολείου γενικής αγωγής και μουσειοπαιδαγωγούς του αρχαιολογικού μουσείου Ηρακλείου. Υπήρξε τρομερή ανταπόκριση. Ήταν ένα κυνήγι θησαυρού σε συγκεκριμένες αίθουσες με αποκωδικοποίηση μηνυμάτων.

B. Αν όχι, θα θέλατε να τα επισκεφτείτε και γιατί;

Άξονας δεύτερος: η νοηματοδότηση εκ μέρους των εκπαιδευτικών για το σύγχρονο συμπεριληπτικό και συμμετοχικό ρόλο των μουσείων σε παιδιά με ΔΑΦ

A. Κατά την γνώμη σας ποιες πτυχές περιέχει ο εκπαιδευτικός ρόλος των πολιτιστικών οργανισμών και των μουσείων;

Σχολείο είναι τα πάντα. Το μουσείο θα έπρεπε να προβλέπεται για πολλές δράσεις. Παρέχουν τόσα ερεθίσματα που συντελούν στη διαμόρφωση της προσωπικότητας. Η εκπαίδευση είναι και αυτή μια δια βίου διαδικασία, η δουλειά με τον εαυτό μας είναι απαιτητική και το μουσείο προσφέρει πνευματικά και ψυχικά αγαθά σε κάθε του στιγμή...

B. Κατά την γνώμη σας ποιες πτυχές περιέχει ο κοινωνικός ρόλος των πολιτιστικών οργανισμών και των μουσείων;

Ο κοινωνικός ρόλος... μάλιστα... αν θέλουμε κοινωνία με συνοχή, κοινωνία που δημιουργεί, κοινωνία που παράγει όλων των ειδών τα αγαθά τότε θα πρέπει να συμπεριλάβουμε τους πολιτιστικούς οργανισμούς και τα μουσεία. Είναι εκεί, ενώνουν, συσπειρώνουν, διδάσκουν και δίνουν έμπνευση για δημιουργία ομαλότερων κοινωνικών σχέσεων. Δείχνουν το δρόμο θα έλεγα προς το ομαλό.

Γ. Ποια είναι η γνώμη σας για τη συμβολή των μουσείων στην συνύπαρξη και συμπερίληψη των διαφορετικών ομάδων πληθυσμού;

Τα μουσειακά εκθέματα από μόνο τους είναι κτήμα όλων. Δεν πρέπει να εξαιρείται κανείς από το μουσείο. Η συμβολή τους στην συμπερίληψη είναι αδιαμφισβήτητη, αρκεί οι επισκέψεις να μην είναι τυπικές. Απόλυτα απόλυτα συμπεριληπτικά δεν θεωρώ ότι είναι...τι γίνεται με τα μη λειτουργικά μας παιδιά; Αλλά δίνουν την ευκαιρία για στοχασμό για όλα αυτά.

Δ. Πως νοείτε τη συμμετοχή που πρέπει να προωθούν τα μουσεία στα παιδιά με ΔΑΦ;

Συμμετοχή συνδυασμένη με απόλαυση, γιατί σε παιδιά με ΔΑΦ είναι απαραίτητη η αισθητηριακή ολοκλήρωση. Τώρα για παιδιά με ήπιο αυτισμό η γνώμη μου είναι πως μπορούν να ακολουθήσουν ένα διαφοροποιημένο πρόγραμμα γενικής εκπαίδευσης. Δηλαδή εντάσσοντας περισσότερο παιχνίδι. Θέλει υψηλά κίνητρα δοσμένα με παιγνιώδεις τρόπους. Τα παιδιά με ΔΑΦ δυσκολεύονται να κατανοήσουν συναισθήματα. Θέλουμε προετοιμασία πριν την επίσκεψη και δράσεις που στοχεύουν σε εντυπώσεις, σε εικόνες, σε συναισθήματα κάτι στο οποίο το πιο χρήσιμο εργαλείο είναι οι εικαστικές τέχνες.

Τρίτος άξονας: Η άποψη των εκπαιδευτικών ειδικής αγωγής για τα αποτελέσματα που έχει στους μαθητές με ΔΑΦ η αξιοποίηση από τα μουσεία της εικαστικής αγωγής στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών τους προγραμμάτων.

Α. Ακολουθούν τα μουσεία που έχετε επισκεφτεί την αξιοποίηση των τεχνών, σε ποιο βαθμό και με ποιους τρόπους;

Εμείς συγκεκριμένα το ζητάμε, γιατί στόχος μας δεν είναι να πούμε ότι βγήκαμε από το σχολείο και πήγαμε σε ένα μουσείο. Για τα παιδιά μας είναι σημαντική η βιωματική απόλαυση, η δημιουργία, η προσαρμογή. Στα δικά μας παιδιά είναι απαραίτητη η αξιοποίηση των εικαστικών τεχνών γιατί αλλάζουν τρόπο αντιμετώπισης απέναντι στο διαφορετικό κι αυτό είναι ένας από τους στόχους. Αν καταφέρουμε και κάνουμε τα παιδιά με ΔΑΦ να αλλάξουν τρόπο αντιμετώπισης-στάσης έχουμε κερδίσει τα πάντα.

Β. Ποιοι από τους τρόπους χρήσης της τέχνης από τα μουσεία θεωρείτε ότι προωθούν τη συμπερίληψη των παιδιών με ΔΑΦ;

Εξαρτάται ο τρόπος με τον οποίο θα χρησιμοποιηθεί μια τέχνη. Για παράδειγμα, μπορώ να έχω μια ατομική ζωγραφιά που... ωραία... θα την έχω... Μπορώ όμως να έχω και έναν ομαδικό τεράστιο καμβά στον οποίο τα παιδιά θα συνεργαστούν, θα συνυπάρξουν, θα αλληλεπιδράσουν. Το πιο διαδεδομένο πάντως και λόγω χρόνου είναι η ζωγραφική... Και η δημιουργία βίντεο έχει υπάρξει πολύ δημιουργική επίσης...

Γ. Ποια είναι, κατά την γνώμη σας, τα θετικά αποτελέσματα της αξιοποίησης της εικαστικής τέχνης για τους μαθητές με ΔΑΦ;

Μόνο θετικά είναι. Το παιδί με ΔΑΦ θέλει εργαλεία για να εκφραστεί και η εικαστική τέχνη διαθέτει τόσο πολλά... Μαζεμένα θα έλεγα αυτοέκφραση, κίνητρο για δημιουργία, χειρωνακτική εργασία και όλα αυτά έρχονται και ρυθμίζουν το παιδί. Είναι σαν να ξέρει τι να

κάνει, τα εικαστικά του είναι γνώριμος κόσμος για το παιδί οπότε είναι και πιο εύκολο να αυτοεκφραστεί, να αυτορυθμιστεί και να είναι ψυχικά πιο ήρεμο θα έλεγα...

Τέταρτος άξονας: η άποψη των εκπαιδευτικών για τυχόν ελλείψεις που διαπιστώνονται στην αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής από τα μουσεία και τι προτείνουν για την υπέρβασή τους

A. Η αξιοποίηση μέσω της εικαστικής αγωγής στο πλαίσιο της ενταξιακής εκπαίδευσης από τα μουσεία συναντά κατά τη γνώμη σας κάποιες δυσκολίες και ποιες;

Θέλουμε χώρους γιατί τα παιδιά μας πολλές φορές είναι αδέξια...παρορμητικά. Θέλουμε έμπνευση και ενδιαφέρον. Μεγαλύτερη εξειδίκευση και δική μας και των μουσειοπαιδαγωγών ως προς τις δυνατότητες της εικαστικής αγωγής... Να ξεκολλήσουμε λίγο κι εμείς από τη ζωγραφική... καταλαβαίνετε πως το εννοώ...

B. Ποιες είναι οι προκλήσεις που θεωρείτε ότι αντιμετωπίζουν τα μουσεία σήμερα κατά τη διαμόρφωση προγραμμάτων ενταξιακής εκπαίδευσης;

Η πραγμάτωση της συμπερίληψης με δεδομένο πως κάθε παιδί είναι μοναδικό με ιδιαιτερότητες και δυσκολίες συμπεριφοράς. Τα προγράμματα ενταξιακής εκπαίδευσης πρέπει να εκπληρώνουν στόχους...μικρούς ίσως...αλλά τόσο μεγάλους για τα παιδιά μας...

Γ. Τι αλλαγές θα μπορούσαν να κάνουν τα μουσεία, για να ξεπεραστούν αυτά τα εμπόδια;

Για τις πρακτικές δυσκολίες είναι νομίζω αυτονόητο αυτό που πρέπει να συμβεί...ένας οργανωμένος χώρος και εξοπλισμός. Για τα ενταξιακά προγράμματα θεωρώ ότι πρέπει να είναι σταθμισμένα και η ουσιαστικότερη συνεργασία όσο το δυνατό περισσότερων φορέων - εκπαιδευτικών, μουσειολόγων, οικογενειών, αναπτυξιολόγων- προκειμένου να έρθουν και τα επιθυμητά αποτελέσματα.

-Σας ευχαριστώ πάρα πολύ

-Καλή επιτυχία στην έρευνά σας

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ 2 (E2)

Ωρα Έναρξης:14.00

Ωρα Λήξης:14.30

Ημερομηνία:17/1/24

Πρώτος άξονας: Η εμπειρία των εκπαιδευτικών ειδικών σχολείων από τα μουσεία

A. Έχετε επισκεφθεί μουσεία με την τάξη σας; Αν ναι, τί είδους μουσεία;

Ναι, επισκεπτόμαστε όσο πιο συχνά γίνεται...στην περιοχή μας επειδή δεν έχουν όλα τα μουσεία ενταξιακά προγράμματα προτιμούμε το Ιστορικό Μουσείο Ηρακλείου, το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Ηρακλείου....μμμμ ποιο άλλο; Θεωρώ ότι μας καλυπτει σε μεγάλο βαθμό και το μουσείο Λυχνοστάτης Χερσονήσου.

B. Αν όχι, θα θέλατε να τα επισκεφτείτε και γιατί;

Άξονας δεύτερος: η νοηματοδότηση εκ μέρους των εκπαιδευτικών για το σύγχρονο συμπεριληπτικό και συμμετοχικό ρόλο των μουσείων σε παιδιά με ΔΑΦ

A. Κατά την γνώμη σας ποιες πτυχές περιέχει ο εκπαιδευτικός ρόλος των πολιτιστικών οργανισμών και των μουσείων;

Θεωρώ καταρχάς η ανοικτότητα του που σε εμάς ως εκπαιδευτικοί σχολείου ειδικής αγωγής μεταφράζεται στο ότι πρέπει να διαμορφώνει με προγράμματα ανάλογα για τα παιδιά με ειδικές ανάγκες ένα κλίμα συμπερίληψης...τα παιδιά έχουν πολλά να μάθουν από τα μουσεία, που είναι διαμορφωτές της γνώσης και της ταυτότητας, απλώς πρέπει να παρέχουν τη γνώση μέσα από ευέλικτους τρόπους, που ταιριάζουν σε κάθε περίπτωση, όπως στον παιδιών με ειδικές ανάγκες.

B. Κατά την γνώμη σας ποιες πτυχές περιέχει ο κοινωνικός ρόλος των πολιτιστικών οργανισμών και των μουσείων;

Ο κοινωνικός ρόλος τους θα έλεγα ότι είναι όχι μόνο να παρέχουν γνώση με ένα ξύλινο τρόπο, αλλά να κάνουν τους επισκέπτες να απολαμβάνουν την ξενάγηση σε αυτά, να νιώθουν άνετα και οικεία και να διαμορφώνουν σχέσεις με άλλους...άρα είναι μια κοινωνική δραστηριότητα η επίσκεψη στο μουσείο. Μπορεί να κοινωνικοποιήσει...και επειδή μπορεί να εντάξει τους πάντες στους κόλπους του διαμορφώνει ανεκτικές και συνεκτικές κοινωνίες

Γ. Ποια είναι η γνώμη σας για τη συμβολή των μουσείων στην συνύπαρξη και συμπερίληψη των διαφορετικών ομάδων πληθυσμού;

Τα μουσειακά εκθέματα και οι συλλογές όπως και όλες οι δράσεις που αναλαμβάνουν τα μουσεία πρέπει να είναι προσβάσιμες σε όλους. Τα σύγχρονα μουσεία θεωρώ ότι είναι προσανατολισμένα στο να απευθύνονται σε όλες τις κατηγορίες κοινού γιατί οι κοινωνίες γίνεται αγώνας να είναι δημοκρατικές και ισότιμες, χωρίς αποκλεισμούς σε κάποιες ομάδες

πληθυσμού...αλλιώς αυτές πως θα εκπαιδευτούν και κοινωνικοποιηθούν και πως θα έχουν ευκαιρίες ίσες με όλες τις άλλες ομάδες, τις κανονικές; Θεωρώ ότι αυτός τους ο ρόλος σε μια εποχή με υψηλό επίπεδο πολιτισμού, πρέπει να είναι προτεραιότητα.

Δ. Πως νοείτε τη συμμετοχή που πρέπει να προωθούν τα μουσεία στα παιδιά με ΔΑΦ;

Μμμ ...εδώ έγκειται ότι ανέφερα προηγουμένως..το πώς όλα αυτά μπορούν να γίνουν πράξη. Τα παιδιά με ειδικές ανάγκες γενικότερα και ειδικότερα αυτά με αυτισμό δεν μπορούν να προσαρμοστούν το ίδιο με τα παιδιά χωρίς κάποιο έλλειμμα σε ένα μουσείο.. για να απολαύσουν την επίσκεψη χρειάζεται μια πιο ειδική διαμόρφωση της εμπειρίας τους για να μετέλθουν τα εκθέματα... όσο πιο παιγνιώδης είναι η προσέγγιση των μουσείων και όσο πιο αισθητηριακή και δημιουργική θεωρώ ότι τόσο το καλύτερο θα μπορέσουν να συμμετάσχουν και να κάνουν κτήμα τους τη γνώση που τους προσφέρεται

Τρίτος άξονας: Η άποψη των εκπαιδευτικών ειδικής αγωγής για τα αποτελέσματα που έχει στους μαθητές με ΔΑΦ η αξιοποίηση από τα μουσεία της εικαστικής αγωγής στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών τους προγραμμάτων.

Α. Ακολουθούν τα μουσεία που έχετε επισκεφτεί την αξιοποίηση των τεχνών, σε ποιο βαθμό και με ποιους τρόπους;

Εεε ...ναι θυμάμαι συγκεκριμένα το μουσείο Λυχνοστάτης το οποίο χρησιμοποίησε την κρητική λογοτεχνία και τις μαντινάδες για την πρόσληψη από τα παιδιά της μεγάλης κρητικής παράδοσης.. τα προγράμματα τέτοιου τύπου προσαρμόζονται στις ανάγκες των παιδιών με ειδικές ανάγκες...ωστόσο νομίζω ότι ανταποκρίνονται καλύτερα μέσω της εικαστικής τέχνης,...όταν ζωγραφίζουν εκφράζονται πιο αυθόρμητα και πιο πολύ πιστεύω

Β. Ποιοι από τους τρόπους χρήσης της τέχνης από τα μουσεία θεωρείτε ότι προωθούν τη συμπερίληψη των παιδιών με ΔΑΦ;

Μια και αναφέρθηκα στην εικαστική τέχνη νομίζω όταν το μουσείο οργανώνει ένα πρόγραμμα όπου τα παιδιά δεν ζωγραφίζουν κατά μόνας, αλλά όλα μαζί ...οπότε έτσι υπάρχει συνεργασία και κοινωνικοποίηση και θεωρώ ότι με τέτοιους τρόπους πράγματι τα παιδιά ως μέλη μιας ομάδας το απολαμβάνουν και νιώθουν ότι αξίζουν.

Γ. Ποια είναι, κατά την γνώμη σας, τα θετικά αποτελέσματα της αξιοποίησης της εικαστικής τέχνης για τους μαθητές με ΔΑΦ;

Θεωρώ ότι ένα παιδί με ΔΑΦ επειδή έχει μια χαμηλή λειτουργικότητα στις κοινωνικές σχέσεις και την τάση να απομονώνεται, αν εκφραστεί μέσω μιας ζωγραφιάς ιδίως αν γίνεται συμμετοχικά με άλλα παιδιά, αυξάνεται ο βαθμός αλληλεπίδρασης του, μαθαίνει να

εκφράζεται και νιώθει ότι είναι σημαντικός ως συν-δημιουργός....εε ακόμη συγκεντρώνει καλύτερα το μυαλό του σε μια ευχάριστη δραστηριότητα όπως η ζωγραφική και είναι πιο ήρεμο και γαλήνιο.

Τέταρτος άξονας: η άποψη των εκπαιδευτικών για τυχόν ελλείψεις που διαπιστώνονται στην αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής από τα μουσεία και τι προτείνουν για την υπέρβασή τους

A. Η αξιοποίηση μέσω όπως της εικαστικής αγωγής στο πλαίσιο της ενταξιακής εκπαίδευσης από τα μουσεία συναντά κατά τη γνώμη σας κάποιες δυσκολίες και ποιες;

Ναι φυσικά συναντά...ότι δεν υπάρχουν καταρχάς ειδικά διαμορφωμένοι χώροι και αυτό σηματοδοτεί μια σειρά από περιορισμούς για παιδιά που έχει πιο αδέρξια και πιο δύσκολο να ρυθμίσουν τις κινήσεις και την παρορμητικότητα τους. ...αν υπήρχε ένας χωριστός χώρος θα έπρεπε να είναι και διαμορφωμένος με τρόπο που θα επιτρέπει τη χρήση νεροχρωμάτων χωρίς το φόβο να πρέπει τα παιδιά να μην δημιουργήσουν πρόβλημα στο μουσείο.

B. Ποιες είναι οι προκλήσεις που θεωρείτε ότι αντιμετωπίζουν τα μουσεία σήμερα κατά τη διαμόρφωση προγραμμάτων ενταξιακής εκπαίδευσης;

Μμμ η πιο σημαντική πιστεύω είναι να υπάρχει εξειδίκευση στα προγράμματα ένταξης, αναλόγως του ελλείμματος που έχει κάθε παιδί με ειδικές ανάγκες.

Γ. Τι αλλαγές θα μπορούσαν να κάνουν τα μουσεία, για να ξεπεραστούν αυτά τα εμπόδια;

Κατά πρώτο λόγο θεωρώ να υπάρχει ένας ειδικά διαμορφωμένος χώρος...κατά δεύτερο λόγο να διαμορφώνονται τα προγράμματα με βάση τα ερευνητικά δεδομένα έστω για το πώς μπορεί να ανταποκριθεί καλύτερα ένα παιδί με ΔΑΦ ή ΔΕΠΥ ή οποιαδήποτε άλλη στέρηση. Αυτό συνακόλουθα σημαίνει ή εξειδίκευση των μουσειοπαιδαγωγών σε τέτοια ζητήματα διαχείρισης ή έστω συνεργασία αυτών με ειδικούς για να οργανώσουν πιο σωστά τα ενταξιακά τους προγράμματα

-Σας ευχαριστώ πάρα πολύ

-Καλή επιτυχία στην έρευνά σας

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ 3 (E3)

Ωρα Έναρξης:13.00

Ωρα Λήξης:13.30

Ημερομηνία:16/1/24

Πρώτος άξονας: Η εμπειρία των εκπαιδευτικών ειδικών σχολείων από τα μουσεία

A. Έχετε επισκεφθεί μουσεία με την τάξη σας; Αν ναι, τί είδους μουσεία;

Ναι, αρκετά συχνά, σε ικανοποιητικό βαθμό θα έλεγα...κυρίως τα μουσεία που βρίσκονται στην περιοχή του Ηρακλείου

Μπορείτε να μας πείτε κάποια από αυτά;

Ναι βέβαια...από τα πιο κοντινά μας το Λαογραφικό Μουσείο Νεάπολης...ενδιαμέσως του Ηρακλείου είναι επίσης το Μουσείο Λυχνοστάτης με περίπου το ίδιο θέμα της λαογραφίας...της παράδοσης της κρητικής ζωής. Στο Ηράκλειο έχουμε επισκεφτεί συχνά το Ιστορικό Μουσείο, με διαφορετικά αντικείμενα όπλα, νομίσματα, βυζαντινή τέχνη...εε ποιο άλλο; το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας στο Ηράκλειο και πάλι...με αρκετά διαφορετικό περιεχόμενο , φυτά και ζώα από την παλαιοντολογική περίοδο ως σήμερα.

B. Αν όχι, θα θέλατε να τα επισκεφτείτε και γιατί;

Άξονας δεύτερος: η νοηματοδότηση εκ μέρους των εκπαιδευτικών για το σύγχρονο συμπεριληπτικό και συμμετοχικό ρόλο των μουσείων σε παιδιά με ΔΑΦ

A. Κατά την γνώμη σας ποιες πτυχές περιέχει ο εκπαιδευτικός ρόλος των πολιτιστικών οργανισμών και των μουσείων;

Νομίζω πρωτίστως ότι μεταδίδει γνώση για μια περίοδο και ένα πολιτισμό που δεν υφίσταται πια..εεε ακόμη στο να δημιουργήσει στο μυαλό των επισκεπτών του τη σύνδεση αυτής της παρελθοντικής ζωής με την τωρινή ως στοιχεία που έχουν παραμείνει ως σήμερα, για παράδειγμα....αυτό φυσικά παραπέμπει στο ότι υπάρχει μια παράδοση και προαιώνιες ρίζες και άρα μια κοινή ελληνική ταυτότητα...τι άλλο;;; εεε ότι διαμορφώνει χαρακτήρες στο σήμερα.

B. Κατά την γνώμη σας ποιες πτυχές περιέχει ο κοινωνικός ρόλος των πολιτιστικών οργανισμών και των μουσείων;

Ναι αρχικά ως συνέχεια του προηγούμενου ότι διαμορφώνει χαρακτήρες οι οποίοι όμως δεν έχουν απλά γνώσεις αλλά και αξίες και στάσεις θετικές για την κοινωνία..

-Ένα παράδειγμα μπορείτε να μας πείτε;

Ναι...εεε...ότι έχουν σημαντικό ρόλο στο να διαμορφώνονται κοινωνίες ειρηνικές χωρίς διαχωρισμούς και αντιπαλότητες. Ακόμη, νομίζω ότι τα μουσεία είναι ένας χώρος όπου

μπορεί κανείς να περάσει ευχάριστα τον ελεύθερο χρόνο και να συνδιαλλαγεί και συζητήσει με άλλους ανθρώπους.

Γ. Ποια είναι η γνώμη σας για τη συμβολή των μουσείων στην συνύπαρξη και συμπερίληψη των διαφορετικών ομάδων πληθυσμού;

Τα μουσεία της σύγχρονης εποχής αν μη τι άλλο σε σχέση με παλιότερα έχουν δημιουργήσει σε ένα ικανοποιητικό βαθμό τις προδιαγραφές για να τα απολαμβάνουν όλες οι ομάδες πληθυσμού.. αυτό σημαίνει ότι έχουν ειδικές κατασκευαστικές υποδομές όπως ανελκυστήρες για ΑΜΕΑ, ειδικά πάσο για να μη καθυστερούν στην υποδοχή και το κυριότερο νομίζω το ότι οργανώνουν ειδικά προγράμματα και δράσεις για να εντάξουν τα άτομα με αναπηρία...βέβαια δεν εντάσσουν μόνο τέτοιες ομάδες αλλά και ρομά, μετανάστες, ανέργους. Βάσει αυτών λοιπόν πιστεύω ότι μπορούμε πια να πούμε ότι τα σημερινά μουσεία είναι ενταξιακά, δεν αποκλείουν κανέναν από τον πολιτισμό.

Δ. Πως νοείτε τη συμμετοχή που πρέπει να προωθούν τα μουσεία στα παιδιά με ΔΑΦ;

Για όλα τα παιδιά που ανήκουν στο αυτιστικό φάσμα θεωρώ ότι γίνονται φιλότιμες προσπάθειες να μην είναι απλά θεατές των εκθεμάτων του μουσείου..προσπαθούν να βρουν τρόπους να κεντρίσουν την περιέργεια και το ενδιαφέρον τους για τα αντικείμενα και να μπορέσουν συνεργατικά με άλλα παιδιά μέσα από παιγνιώδεις τρόπους να κατανοήσουν την αξία και το νόημα που έχουν τα αντικείμενα και έτσι να τους μείνει βέβαια και η γνώση.

Τρίτος άξονας: Η άποψη των εκπαιδευτικών ειδικής αγωγής για τα αποτελέσματα που έχει στους μαθητές με ΔΑΦ η αξιοποίηση από τα μουσεία της εικαστικής αγωγής στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών τους προγραμμάτων.

Α. Ακολουθούν τα μουσεία που έχετε επισκεφτεί την αξιοποίηση των τεχνών, σε ποιο βαθμό και με ποιους τρόπους;

Ναι σίγουρα...θυμάμαι ότι το Φυσικής Ιστορίας χρησιμοποιεί τα παραμύθια που όλοι έχουμε ακούσει ως παιδιά ως αφορμή για να μάθουν τα παιδιά τον πραγματικό ρόλο του ζώου στη φύση, τη θέση του στην τροφική αλυσίδα κτλ...ένας άλλος τρόπος που θυμάμαι αυτή τη στιγμή είναι να αποτυπώνουν τα παιδιά σε καμβά ένα έργο, το οποίο δημιουργούν κατά την ώρα της επίσκεψης.

Β. Ποιοι από τους τρόπους χρήσης της τέχνης από τα μουσεία θεωρείτε ότι προωθούν τη συμπερίληψη των παιδιών με ΔΑΦ;

Νομίζω πως η ζωγραφική είναι ένας καλός τρόπος για να κατανοήσουν το ρόλο για παράδειγμα του ζώου στη φύση που προανέφερα...να το ιχνογραφήσουν δηλαδή στη συνέχεια με το δικό τους τρόπο και έμπνευση.

Γ. Ποια είναι, κατά την γνώμη σας, τα θετικά αποτελέσματα της αξιοποίησης της εικαστικής τέχνης για τους μαθητές με ΔΑΦ;

Σίγουρα το ότι μέσα από τη ζωγραφική εκφράζεται ...μμμμ ακόμη ότι χαλαρώνει και απολαμβάνει την επίσκεψη και αυτά που έμαθε. Αν μάλιστα υπάρχει συνεργατικό κλίμα στην ιχνογράφιση που τους δίνεται, θεωρώ ότι τα παιδιά με αυτισμό ενισχύουν τις διαπροσωπικές τους σχέσεις και αυτό είναι πολύ μεγάλο όφελος για αυτά για να απομακρυνθούν από το αίσθημα της μοναξιάς.

Τέταρτος άξονας: η άποψη των εκπαιδευτικών για τυχόν ελλείψεις που διαπιστώνονται στην αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής από τα μουσεία και τι προτείνουν για την υπέρβασή τους

A. Η αξιοποίηση μέσων όπως της εικαστικής αγωγής στο πλαίσιο της ενταξιακής εκπαίδευσης από τα μουσεία συναντά κατά τη γνώμη σας κάποιες δυσκολίες και ποιες;

Νομίζω ότι η δυσκολία που συναντούμε στην υλοποίηση τέτοιων ενταξιακών προγραμμάτων είναι ότι δεν υπάρχουν χωριστοί και ειδικά διαμορφωμένοι χώροι...θα έλεγα επίσης ότι αν οι μουσειοπαιδαγωγοί είχαν τη γνώση να κάνουν πιο εξειδικευμένα προγράμματα εικαστικών που θα έδειχναν κάτι διαφορετικό από τη συνήθη ζωγραφική, θα είχαμε πολύ καλύτερα αποτελέσματα...ίσως και αν αυτές οι δράσεις είχαν ένα πιο διαγωνιστικό χαρακτήρα ώστε να γνωριστούν μεταξύ τους παιδιά από διαφορετικά σχολεία

B. Ποιες είναι οι προκλήσεις που θεωρείτε ότι αντιμετωπίζουν τα μουσεία σήμερα κατά τη διαμόρφωση προγραμμάτων ενταξιακής εκπαίδευσης;

Νομίζω αυτό που προανέφερα τα μη εξειδικευμένα και εξατομικευμένα ενταξιακά προγράμματα που θα είναι ανάλογα των δυνατοτήτων και των ενδιαφερόντων των παιδιών με ειδικά προβλήματα...και όχι μόνο αυτό αλλά να υπάρχουν και αρκετά διαφορετικά τέτοια προγράμματα για να μη νιώθουν ανία τα παιδιά να ενασχολούνται συνεχώς με το ίδιο πράγμα.

Γ. Τι αλλαγές θα μπορούσαν να κάνουν τα μουσεία, για να ξεπεραστούν αυτά τα εμπόδια;

Να δημιουργήσουν ειδικούς χώρους, νέα προγράμματα πιο ειδικευμένα και πιο πολλά για να υπάρχει ποικιλία και άρα ενδιαφέρον από τα παιδιά...Ίσως και αν υπήρχε συνεργασία στη διαμόρφωση ενός προγράμματος με εμάς τους εκπαιδευτικούς ειδικής αγωγής, θα βοηθούσε...τι άλλο; Μμμμ να προσπαθούν να δημιουργούν δίκτυα μεταξύ των σχολείων ή

ακόμη και μεταξύ των κοινοτήτων...ας πούμε μια έκθεση από τα έργα των παιδιών, που θα μπορούσε να φιλοξενηθεί σε διαφορετικές κοινότητες του νησιού

-θα θέλατε να προσθέσετε κάτι άλλο;

-Νομίζω όχι

-Σας ευχαριστώ για το χρόνο σας.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ 4 (E4)

Ωρα Έναρξης:14.30

Ωρα Λήξης:15.05

Ημερομηνία:16/1/24

Πρώτος άξονας: Η εμπειρία των εκπαιδευτικών ειδικών σχολείων από τα μουσεία

A. Έχετε επισκεφθεί μουσεία με την τάξη σας; Αν ναι, τί είδους μουσεία;

Φυσικά είναι κάτι που αρέσει και στα παιδιά πολύ...έχουμε επισκεφτεί διάφορα μουσεία της περιοχής, το Ιστορικό Ηρακλείου, το Φυσικής Ιστορίας, το Μουσείο Λυχνοστάτης ...ελπίζω να μη ξέχασα κάποιο

B. Αν όχι, θα θέλατε να τα επισκεφτείτε και γιατί;

Άξονας δεύτερος: η νοηματοδότηση εκ μέρους των εκπαιδευτικών για το σύγχρονο συμπεριληπτικό και συμμετοχικό ρόλο των μουσείων σε παιδιά με ΔΑΦ

A. Κατά την γνώμη σας ποιες πτυχές περιέχει ο εκπαιδευτικός ρόλος των πολιτιστικών οργανισμών και των μουσείων;

Πρώτα από όλα ότι επιμορφώνουν τους κατοίκους της περιοχής και τους πολίτες γενικότερα για σημαντικά μνημεία πολιτισμού, που είναι απόδειξη της ιστορίας τους η οποία έχει πολύ μακρινές ρίζες...ακόμη ότι με τη μάθηση εκπολιτίζουν τους πολίτες, καλλιεργούν το ήθος τους και τις αξίες τους.

B. Κατά την γνώμη σας ποιες πτυχές περιέχει ο κοινωνικός ρόλος των πολιτιστικών οργανισμών και των μουσείων;

Μάλλον εδώ ταιριάζει ότι με τη μάθηση οι πολίτες εκπολιτίζονται, αποκτούν αξίες και ήθη τα οποία θα οδηγήσουν στη δημιουργία καλύτερων κοινωνιών

-Πως σκέφτεστε εσείς μια καλύτερη κοινωνία;

ΜΜμ λόγω και του επαγγέλματος μου μια κοινωνία ίση για όλους, που δεν θα αποκόβει κανέναν από τις ευκαιρίες στο επάγγελμα και στη ζωή γενικότερα...πρέπει οι πολίτες των σύγχρονων κοινωνιών να κατανοήσουν ότι όλοι, ασχέτως της διαφορετικότητας τους, είναι άνθρωποι και όλοι έχουν την ίδια αξία.

Γ. Ποια είναι η γνώμη σας για τη συμβολή των μουσείων στην συνύπαρξη και συμπερίληψη των διαφορετικών ομάδων πληθυσμού;

Κάνουν πολύ καλή προσπάθεια προς αυτή την κατεύθυνση είναι η αλήθεια...ως πιο παλιοί εκπαιδευτικοί βλέπουμε σημαντικές διαφορές. Υπάρχει ευαισθητοποίηση στα θέματα αναπηρίας και στην διαμόρφωση διαύλων επικοινωνίας με τα διαφορετικά άτομα. Οργανώνουν βιωματικές ξεναγήσεις και υπάρχουν πια πολλά προγράμματα ειδικά για την ένταξη και συμπερίληψη των παιδιών με ειδικές ανάγκες.

Δ. Πως νοείτε τη συμμετοχή που πρέπει να προωθούν τα μουσεία στα παιδιά με ΔΑΦ;

Τα μουσεία έχουν πλέον προσανατολιστεί στο πώς να συμμετέχει το κοινό τους για αυτό έχουν βρει διάφορους τρόπους αλληλεπίδρασης με τα αντικείμενα που εκθέτουν...για τα παιδιά με αυτισμό αυτό που μπορώ να σκεφτώ αυτή τη στιγμή είναι η εικαστική αγωγή που οργανώνουν και η δημιουργία των παιδιών από κοινού...ως εκπαιδευτικοί νιώθουμε ότι τα παιδιά χαίρονται με τέτοιες ενέργειες, γιατί άλλωστε και εμείς στο σχολείο μας έχουμε μάθημα εικαστικής αγωγής και διαπιστώνουμε πόσο τους αρέσει αυτού του είδους η δημιουργία και πόσο καλύτερα συλλαμβάνουν και κατανοούν τον κόσμο μέσω αυτής.

Τρίτος άξονας: Η άποψη των εκπαιδευτικών ειδικής αγωγής για τα αποτελέσματα που έχει στους μαθητές με ΔΑΦ η αξιοποίηση από τα μουσεία της εικαστικής αγωγής στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών τους προγραμμάτων.

Α. Ακολουθούν τα μουσεία που έχετε επισκεφτεί την αξιοποίηση των τεχνών, σε ποιο βαθμό και με ποιους τρόπους;

Θα μείνω και πάλι στην εικαστική αγωγή γιατί νομίζω ότι υπάρχει καλύτερη ανταπόκριση σε αυτή...αναπτύσσουν χωρικές, κινητικές δεξιότητες, νιώθουν ελεύθερα να εκφραστούν και ξεπερνούν τη μοναξιά και τον ατομισμό

Β. Ποιοι από τους τρόπους χρήσης της τέχνης από τα μουσεία θεωρείτε ότι προωθούν τη συμπερίληψη των παιδιών με ΔΑΦ;

Το να ζωγραφίζουν όλα μαζί και να συνεργάζονται σε μια δημιουργία...αυτός ο τρόπος τα βγάζει από τον ατομισμό ...ακόμη όσο συνεργάζονται απομακρύνονται και από το

αίσθημα της απόρριψης και έτσι αποκτούν το θάρρος να βγάλουν και άλλα ταλέντα τους στο φως.

Γ. Ποια είναι, κατά την γνώμη σας, τα θετικά αποτελέσματα της αξιοποίησης της εικαστικής τέχνης για τους μαθητές με ΔΑΦ;

Εεε εκτός από αυτά που είπα ...προτρέχω μάλλον (γέλιο).. ο εμπλουτισμός της φαντασίας και του ψυχικού τους κόσμου, η ανάπτυξη πολλών δεξιοτήτων εκτός από τις κοινωνικές και επικοινωνιακές, η αποδοχή ότι έχουν το δικαίωμα να ερμηνεύουν διαφορετικά τον κόσμο, όπως άλλωστε διαφορετικοί είναι και εκείνοι και ο καθένας μας...

Τέταρτος άξονας: η άποψη των εκπαιδευτικών για τυχόν ελλείψεις που διαπιστώνονται στην αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής από τα μουσεία και τι προτείνουν για την υπέρβασή τους

Α. Η αξιοποίηση μέσω της εικαστικής αγωγής στο πλαίσιο της ενταξιακής εκπαίδευσης από τα μουσεία συναντά κατά τη γνώμη σας κάποιες δυσκολίες και ποιες;

Πρώτα από όλα θεωρώ να υπάρχει ένα εργαστήριο με τον κατάλληλο εξοπλισμό. ...μετά νομίζω ότι είναι απογοητευτικό ότι τα παιδιά θέλουν άμεσα να ξαναπάμε στο μουσείο, αλλά δεν υπάρχει κενή θέση επίσκεψης παρά μετά από αρκετό διάστημα. Τι άλλο;; ...ότι θα ήθελαν τα παιδιά να κάνουν και διαφορετικά προγράμματα, πιο ευφάνταστα.

Β. Ποιες είναι οι προκλήσεις που θεωρείτε ότι αντιμετωπίζουν τα μουσεία σήμερα κατά τη διαμόρφωση προγραμμάτων ενταξιακής εκπαίδευσης;

Θεωρώ ότι δεν έχουν εξειδικευμένα προγράμματα για παιδιά με αυτισμό και να είναι και ποικίλα και αυτό είναι ίσως πρόβλημα ανεπαρκούς στελέχωσης

Γ. Τι αλλαγές θα μπορούσαν να κάνουν τα μουσεία, για να ξεπεραστούν αυτά τα εμπόδια;

Σίγουρα να επιμορφώσουν τους μουσειοπαιδαγωγούς και να προσλάβουν και άλλους, γιατί το έργο τους είναι σημαντικό για την ένταξη των διαφορετικών μαθητών και σίγουρα δεν μπορεί να γίνει από δύο άτομα μόνο, κάτι που το συναντούμε στην πράξη...και θεωρώ θα βοηθούσε πολύ να έχουν καλύτερο εξοπλισμό και μια αίθουσα εργαστηρίου αποκλειστικά για τα παιδιά με διαφ

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ 5 (Ε5)

Ωρα Έναρξης:12.00

Ωρα Λήξης:12.30

Ημερομηνία:21/1/24

Πρώτος άξονας: Η εμπειρία των εκπαιδευτικών ειδικών σχολείων από τα μουσεία

A. Έχετε επισκεφθεί μουσεία με την τάξη σας; Αν ναι, τί είδους μουσεία;

Ναι, επισκεπτόμαστε συχνά γιατί η ποικιλία των ερεθισμάτων που μπορούμε να προσφέρουμε κάνει καλό στα παιδιά. Το είδος των εκθεμάτων των μουσείων που έχουμε επισκεφτεί είναι από το χώρο της ιστορίας, της λαογραφίας και της φυσικής ιστορίας...πρόκειται για μουσεία που δραστηριοποιούνται όλα στο νομό Ηρακλείου...βασικά στην ίδια την πόλη του Ηρακλείου.

B. Αν όχι, θα θέλατε να τα επισκεφτείτε και γιατί;

Άξονας δεύτερος: η νοηματοδότηση εκ μέρους των εκπαιδευτικών για το σύγχρονο συμπεριληπτικό και συμμετοχικό ρόλο των μουσείων σε παιδιά με ΔΑΦ

A. Κατά την γνώμη σας ποιες πτυχές περιέχει ο εκπαιδευτικός ρόλος των πολιτιστικών οργανισμών και των μουσείων;

Οτι εμπεριέχει για μένα ένα μουσείο είναι εργαλείο εκπαίδευσης, είτε αυτό είναι ένα αντικείμενο που θα μάθουν τα παιδιά την ιστορική του χρήση ανά τους αιώνες, είτε ένα βίντεο, μια ετικέτα, αλλά και η οργάνωση της επίσκεψης με τρόπο που τα παιδιά να κατανοούν ότι πρέπει να τηρούν κανόνες και ότι αυτός ο χώρος ξεχωρίζει από μια βόλτα στα μαγαζιά.

B. Κατά την γνώμη σας ποιες πτυχές περιέχει ο κοινωνικός ρόλος των πολιτιστικών οργανισμών και των μουσείων;

Ο κοινωνικός ρόλος νομίζω είναι να μαθαίνει κοινωνικούς κανόνες συνδιαλλαγής με άλλους, αλλά και πώς ως άνθρωποι δεν πρέπει να αποκλείουμε κανένα από την κοινωνία, ασχέτως του χρώματος, της φυλής και των όποιων ανεπαρκειών έχει αυτό το άτομο...έτσι θα υπάρχει μια κοινωνία με ενότητα, σεβασμό και δημιουργικότητα.

Γ. Ποια είναι η γνώμη σας για τη συμβολή των μουσείων στην συνύπαρξη και συμπερίληψη των διαφορετικών ομάδων πληθυσμού;

Τα εκθέματα ενός μουσείου θεωρώ ότι ανήκουν σε όλους γιατί ακόμη και να δημιουργήθηκαν ατομικά δημιουργήθηκαν μέσα στις συγκεκριμένες συνθήκες μιας κοινότητας, όλων των ανθρώπων δηλαδή που αποτελούσαν την κοινότητα. Αυτή η σκέψη ανάγεται σε οτιδήποτε νοείται ως πολιτισμός...όλοι συνέβαλλαν στην διαμόρφωση του...για αυτό και κανείς δεν πρέπει να αποκλείεται από τον πολιτισμό, από την κοινωνία που δημιούργησε αυτόν τον πολιτισμό.

Δ. Πως νοείτε τη συμμετοχή που πρέπει να προωθούν τα μουσεία στα παιδιά με ΔΑΦ;

Εμμ...νομίζω ότι όταν ένα μουσείο μέσα από το παιχνίδι και την ψυχαγωγία δημιουργεί συνθήκες συνεργασίας. Αυτό είναι σημαντικό για τα παιδιά με δαφ που έχουν μια τάση να απομονώνονται...αν όμως κινητοποιηθούν να αναπτύξουν σχέσεις συνεργασίας με άλλους γίνονται πραγματικά ευτυχισμένα, νιώθουν ότι δεν απορρίπτονται. Θυμάμαι για παράδειγμα πόσο είχαν ευχαριστηθεί και το έβλεπες στα μάτια τους καιρό μετά όταν το 2022 οργανώσαμε από κοινού με το όμορο γενικό σχολείο μια δράση *κυνήγι θησαυρού* στο αρχαιολογικό μουσείο.

Τρίτος άξονας: Η άποψη των εκπαιδευτικών ειδικής αγωγής για τα αποτελέσματα που έχει στους μαθητές με ΔΑΦ η αξιοποίηση από τα μουσεία της εικαστικής αγωγής στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών τους προγραμμάτων.

Α. Ακολουθούν τα μουσεία που έχετε επισκεφτεί την αξιοποίηση των τεχνών, σε ποιο βαθμό και με ποιους τρόπους;

Ναι την ακολουθούν και μείς γνωρίζουμε πόσο σημαντική είναι η αξιοποίηση της στην πρόσληψη παιδιών με δαφ. Οτιδήποτε βιωματικό και πιο πρακτικό, να μην έχει να κάνει τόσο με κείμενο (που γίνονται και τέτοια προγράμματα) , τα ενθουσιάζει..έχω δηλαδή παρατηρήσει πόσο πιο πολύ απολαμβάνουν την ιχνογράφιση όταν επισκεπτόμαστε ένα μουσείο, αλλά και την ενασχόληση με νέα υλικά εικαστικής τέχνης όπως τα χρώματα όπως δημιουργούνταν παραδοσιακά από φυτά. Η συμμετοχή και η δημιουργικότητα τους σε τέτοιες περιπτώσεις είναι αυξημένη.

Β. Ποιοι από τους τρόπους χρήσης της τέχνης από τα μουσεία θεωρείτε ότι προωθούν τη συμπερίληψη των παιδιών με ΔΑΦ;

Θεωρώ όχι να κάνουν μια ζωγραφιά ατομικά, αλλά ένα μεγάλο καμβά όπου όλοι βάζουν την πινελιά τους...έτσι αλληλεπιδρούν κοινωνικοποιούνται και νιώθουν ότι είναι ομάδα.

Γ. Ποια είναι, κατά την γνώμη σας, τα θετικά αποτελέσματα της αξιοποίησης της εικαστικής τέχνης για τους μαθητές με ΔΑΦ;

Ότι οι μαθητές με ΔΑΦ αναπτύσσουν την αυτό-έκφραση τους αν κάνουν χρήση εργαλείων. Για αυτό η ζωγραφική τους είναι τόσο αγαπητή. Η ενασχόληση με τα χέρια τους βοηθά στην αντίληψη του χώρου και στην αλληλεπίδραση με άλλους..νιώθουν ελεύθεροι,

δημιουργικοί, αποδεκτοί και δεν ντρέπονται να δώσουν τη δική τους ερμηνεία, να ζωγραφίσουν για παράδειγμα ένα πανέμορφο ροζ δέντρο.

Τέταρτος άξονας: η άποψη των εκπαιδευτικών για τυχόν ελλείψεις που διαπιστώνονται στην αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής από τα μουσεία και τι προτείνουν για την υπέρβαση τους

A. Η αξιοποίηση μέσω της εικαστικής αγωγής στο πλαίσιο της ενταξιακής εκπαίδευσης από τα μουσεία συναντά κατά τη γνώμη σας κάποιες δυσκολίες και ποιες;

Αυτό που έχω διαπιστώσει είναι πως τα παιδιά επιζητούν κάτι διαφορετικό και εμπνευσμένο, οπότε τα προγράμματα θα έπρεπε κατά τη γνώμη μου να ανανεώνονται συχνά...επίσης αν υπήρχε ένας εργαστηριακός χώρος θα ήταν πιο βολικό για όλους...ακόμη νομίζω ότι θα πρέπει να ενισχυθούν οι σχέσεις εκπαιδευτικών και μουσειοπαιδαγωγών για να παράγουν από κοινού προγράμματα γιατί κανείς δεν ξέρει καλύτερα τα παιδιά και τι τους αρέσει από εμάς. Όταν αφήνεται να συμβεί αυτή η συνεργασία έχει θεαματικά αποτελέσματα και το είδαμε όταν διαμορφώσαμε μαζί το περσινό πρόγραμμα κυνήγι θησαυρού στο αρχαιολογικό.

B. Ποιες είναι οι προκλήσεις που θεωρείτε ότι αντιμετωπίζουν τα μουσεία σήμερα κατά τη διαμόρφωση προγραμμάτων ενταξιακής εκπαίδευσης;

Νομίζω πως η συμπερίληψη είναι σε πολύ καλό δρόμο, αλλά ακόμη υπάρχει δρόμος για να φτάσει στην πλήρη πραγμάτωση της...αυτή είναι η πρόκληση για τα σημερινά μουσεία ιδίως σε εποχές όπου υπάρχουν διάφορες ομάδες πληθυσμού διαφορετικές μεταξύ τους, όπως η ομάδα των μεταναστών που δεν πρέπει να μένει απέξω ή οποιαδήποτε άλλη ευάλωτη ομάδα

Γ. Τι αλλαγές θα μπορούσαν να κάνουν τα μουσεία, για να ξεπεραστούν αυτά τα εμπόδια;

Τα προγράμματα να είναι πιο εστιασμένα σε παιδιά με Δαφ για παράδειγμα ή σε παιδιά με διάσπαση προσοχής υπάρχει συνεργασία σχολείου μουσείου για τη διαμόρφωση τους...να υπάρχουν κατάλληλοι χώροι..τι άλλο;; να υπάρχει συνεργασία των μουσείων με άλλα που έχουν μεγαλύτερη εμπειρία στην οργάνωση ενταξιακών προγραμμάτων

-Σας ευχαριστώ πολύ

-Καλή συνέχεια στην έρευνά σας

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ 6 (Ε6)

Ωρα Έναρξης:14.00

Ωρα Λήξης:14.26

Ημερομηνία:22/1/24

Πρώτος άξονας: Η εμπειρία των εκπαιδευτικών ειδικών σχολείων από τα μουσεία

A. Έχετε επισκεφθεί μουσεία με την τάξη σας; Αν ναι, τί είδους μουσεία;

Ναι, επισκεπτόμαστε και το Λυχνοστάτη και το Λαογραφικό Νεάπολης...και πιο ιστορικά μουσεία όπως το φυσικής ιστορίας και το Ιστορικό.

Η περιοχή που βρίσκονται τα μουσεία

Τα δύο πρώτα στο δρόμο προς το Ηράκλειο και τα άλλα δύο στο Ηράκλειο

B. Αν όχι, θα θέλατε να τα επισκεφτείτε και γιατί;

Άξονας δεύτερος: η νοηματοδότηση εκ μέρους των εκπαιδευτικών για το σύγχρονο συμπεριληπτικό και συμμετοχικό ρόλο των μουσείων σε παιδιά με ΔΑΦ

A. Κατά την γνώμη σας ποιες πτυχές περιέχει ο εκπαιδευτικός ρόλος των πολιτιστικών οργανισμών και των μουσείων;

Ότι είναι μεταδότης γνώσεων...ότι αναφέρεται συνήθως σε εποχές που έχουν περάσει, αλλά ήταν σημαντικές για τη διαμόρφωση του εθνικού χαρακτήρα...Να προσθέσω πως ότι μαθαίνει ο άνθρωπος για αυτά τα πεδία το οφείλει στη διάδραση και τη συμμετοχή που παρέχει το μουσείο ως οργανισμός εκπαίδευσης.

B. Κατά την γνώμη σας ποιες πτυχές περιέχει ο κοινωνικός ρόλος των πολιτιστικών οργανισμών και των μουσείων;

Μαθαίνει στον άνθρωπο ορθές συμπεριφορές, όπως να σέβεται το περιβάλλον και τους άλλους, να δρά για το κοινό καλό, να έχει διαπολιτισμικές ικανότητες και να μην έχει στερεοτυπικές αντιλήψεις γιατί γεννούν διαχωρισμούς και ιστορικά οι διαχωρισμοί οδηγούν σε αντιπαλότητες ακόμη και πολέμους

Γ. Ποια είναι η γνώμη σας για τη συμβολή των μουσείων στην συνύπαρξη και συμπερίληψη των διαφορετικών ομάδων πληθυσμού;

Όπως προείπα να μάθει στους επισκέπτες ότι όλοι είναι σεβαστοί, ασχέτως αν είναι διαφορετικοί με άλλα ήθη, χρώμα, θρησκεία. Ένα μουσείο πρέπει να δημιουργεί κοινωνίες ειρηνικές με το να αποδέχεται τους πάντες και να μαθαίνει στο κοινό του να είναι ανεκτικό...δυστυχώς η απλή σκέψη του ότι κανείς δεν αξίζει περισσότερο από κάποιον άλλο

έχει δείξει πόσο δύσκολα έγινε αποδεκτό ιστορικά...αυτή η μη κατανόηση μπορεί να καταστρέψει κάθε στοιχείο πολιτισμού και εξέλιξης που έχει κατακτήσει ο άνθρωπος. Το μουσείο ως εκπαιδευτικός οργανισμός πρέπει να εκβάλλει τέτοιες αντιλήψεις με το να συμπεριλαμβάνει τους πάντες.

Δ. Πως νοείτε τη συμμετοχή που πρέπει να προωθούν τα μουσεία στα παιδιά με ΔΑΦ;

Τα παιδιά με αυτισμό είναι μια κατηγορία πληθυσμού που αντιμετωπίζονταν ως πρόσφατα με προκατάληψη...ο ρόλος του μουσείου σήμερα είναι να κάνει αυτά τα παιδιά να συμμετέχουν με διάφορα μέσα, τεχνολογικά, με ένα ηλεκτρονικό παιχνίδι που απαιτεί συνεργασία, με κάποια δράση στην κοινότητα όπως μια περιβαλλοντική κίνηση, με κάποιο πρόγραμμα όπου ζητείται η πραγματοποίηση ενός έργου που δεν μπορεί να γίνει από ένα άτομο μόνο, αλλά από μια ομάδα

Τρίτος άξονας: Η άποψη των εκπαιδευτικών ειδικής αγωγής για τα αποτελέσματα που έχει στους μαθητές με ΔΑΦ η αξιοποίηση από τα μουσεία της εικαστικής αγωγής στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών τους προγραμμάτων.

Α. Ακολουθούν τα μουσεία που έχετε επισκεφτεί την αξιοποίηση των τεχνών, σε ποιο βαθμό και με ποιους τρόπους;

Φυσικά και ποίηση έχουν χρησιμοποιήσει και παραμύθια ή αστικές ιστορίες αλλά και θέατρο και εικαστικά είτε ως ζωγραφική είτε ως γλυπτική.

Β. Ποιοι από τους τρόπους χρήσης της τέχνης από τα μουσεία θεωρείτε ότι προωθούν τη συμπερίληψη των παιδιών με ΔΑΦ;

Η ζωγραφική και η γλυπτική θεωρώ ότι τους είναι πιο ευχάριστη και είναι μια δραστηριότητα που κάνουμε συχνά στο σχολείο, οπότε έχουν εξοικείωση με αυτήκαι το βασικότερο τους αρέσει ως τρόπος συλλογικής έκφρασης

Γ. Ποια είναι, κατά την γνώμη σας, τα θετικά αποτελέσματα της αξιοποίησης της εικαστικής τέχνης για τους μαθητές με ΔΑΦ;

Όπως μόλις είπα η ελεύθερη έκφραση... ότι ρυθμίζει καλύτερα τα αρνητικά συναισθήματα, ότι κοινωνικοποιείται.... ότι ενεργοποιεί τη φαντασία...ότι αποκτά κατανόηση των άλλων και των συναισθημάτων τους κι ενσυνάισηση...σίγουρα υπάρχουν και άλλα που δεν μπορώ όμως να ανακαλέσω στη μνήμη μου αυτή τη στιγμή

Τέταρτος άξονας: η άποψη των εκπαιδευτικών για τυχόν ελλείψεις που διαπιστώνονται στην αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής από τα μουσεία και τι προτείνουν για την υπέρβασή τους

A. Η αξιοποίηση μέσωσ όπωσ της εικαστικής αγωγής στο πλαίσιο της ενταξιακής εκπαίδευσης από τα μουσεία συναντά κατά τη γνώμη σας κάποιες δυσκολίες και ποιες;

Η μεγαλύτερη δυσκολία πιστεύω πως είναι η ανυπαρξία χώρου..μετά θα έλεγα ότι δεν υπάρχει όσος βαθμός κατάρτισης χρειάζεται για την αντιμετώπιση παιδιών με ειδικές ανάγκες, είτε πρόκειται για παιδιά με αυτισμό είτε για άλλες ανεπάρκειες, νοητικές, κινητικές κτλ νομίζω πως αυτό είναι ένα σημαντικό εμπόδιο για τη συμπερίληψη τους

B. Ποιες είναι οι προκλήσεις που θεωρείτε ότι αντιμετωπίζουν τα μουσεία σήμερα κατά τη διαμόρφωση προγραμμάτων ενταξιακής εκπαίδευσης;

Ότι η συμπερίληψη ως φιλοσοφία μπορεί να είναι προτεραιότητα αλλά χρειάζεται ακόμη πολύ προσπάθεια για να επιτευχθεί πλήρως

Γ. Τι αλλαγές θα μπορούσαν να κάνουν τα μουσεία, για να ξεπεραστούν αυτά τα εμπόδια;

Πρώτα από όλα να υπάρχει ένας ειδικός χωριστός χώρος από τους υπόλοιπους του μουσείου....μετά να είναι πιο καταρτισμένοι οι υπεύθυνοι για τα προγράμματα μουσειοπαιδαγωγοί...να υπάρχουν και πιο πολλά προγράμματα γιατί τα ΑμΕΑ ανταποκρίνονται καλύτερα σε ποικίλα ερεθίσματα και να χρησιμοποιείται περισσότερο η τεχνολογία που τα βοηθά στην αλληλεπίδραση και είναι πιο παιγνιώδης

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΟΥΣΕΙΟΠΑΙΔΑΓΩΓΟΥ 1 (M1)

Ωρα Έναρξης: 13.30

Ωρα Λήξης: 14.00

Ημερομηνία: 21/1/24

Πρώτος άξονας: Η εμπειρία των μουσειοπαιδαγωγών από τις επισκέψεις των σχολείων στο μουσείο

A. Επισκέπτονται το μουσείο σας ειδικά σχολεία και πόσο συχνά;

Το μουσείο μας το επισκέπτονται κατά μέσο όρο περίπου τέσσερα έως πέντε ειδικά σχολεία την χρονιά. Ο αριθμός αυτός θεωρείται μεγάλος, ωστόσο, αποτελεί ένα μονοψήφιο

ποσοστό. Η προέλευση τους είναι κυρίως από τον νομό του Ηρακλείου και από τους όμορους νομούς του Λασιθίου και του Ρεθύμνου.

Β. Έχετε εξειδικευμένα προγράμματα για παιδιά με ειδικές ανάγκες και ποια;

Στο μουσείο μας δεν υπάρχουν εξειδικευμένα προγράμματα για παιδιά με ειδικές ανάγκες. Παρόλα αυτά, τα προγράμματα μας υλοποιούνται πάντα σε συνεννόηση με το προσωπικό των σχολείων, δηλαδή τους εκπαιδευτικούς. Ενημερωνόμαστε για τα ειδικότερα προβλήματα των παιδιών που θα επισκεφτούν το μουσείο και προσαρμόζουμε ανάλογα τα προγράμματα τις γενικής εκπαίδευσης ήδη έχουμε στις ανάγκες των συγκεκριμένων παιδιών. Συζητάμε, δηλαδή, με τους εκπαιδευτικούς για την θεματολογία του προγράμματος, ώστε να δούμε το κατά πόσο αυτή ταιριάζει στο γνωστικό επίπεδο, στις ικανότητες και στις μαθησιακές τους ανάγκες.

Άξονας δεύτερος: η νοηματοδότηση εκ μέρους των μουσειοπαιδαγωγών για το σύγχρονο συμπεριληπτικό και συμμετοχικό ρόλο των μουσείων σε παιδιά με ΔΑΦ

Α. Κατά την γνώμη σας ποιες πτυχές περιέχει ο εκπαιδευτικός και ο κοινωνικός ρόλος των μουσείων;

Το μουσείο έχει έναν προφανή εκπαιδευτικό και κοινωνικό ρόλο. Πρόκειται για ένα ανοιχτό στην κοινωνία ίδρυμα που διασώζει, μελετά και προβάλλει τα υλικά και άυλα στοιχεία του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος με στόχο το κοινό καλό, έχοντας εκπαιδευτικό, κοινωνικό και ψυχαγωγικό χαρακτήρα. Το μουσείο είναι ένας βασικός πυλώνας άτυπης εκπαίδευσης, η οποία παρέχεται σε πολλές μορφές στην σύγχρονη κοινωνία. Στις μέρες μας η άτυπη εκπαίδευση είναι πολύ περισσότερη σε όγκο, σε πληροφορία, σε σημασία από την τυπική εκπαίδευση, η οποία υστερεί σε μεθόδους και υπολείπεται της εκτίμησης των ίδιων των εκπαιδευόμενων ατόμων.

Β. Ποια είναι η γνώμη σας για τη συμβολή των μουσείων στην συνύπαρξη και συμπερίληψη των διαφορετικών ομάδων πληθυσμού;

Το μουσείο είναι ένας χώρος που ενώνει και να δείχνει στα άτομα με ΔΑΦ ότι είναι μέρος του γενικότερου κοινωνικού συνόλου και όχι ένας ειδικός πληθυσμός για τον οποίο λαμβάνεται ειδική μέριμνα, αποκόπτοντας τον από τον γενικότερο πληθυσμό. Πολλές φορές επιδιώκεται η συνύπαρξη διαφορετικών εκπαιδευτικών ομάδων γενικής και ειδικής αγωγής. Είναι γεγονός, ότι τα σχολεία που επισκέπτονται το μουσείο, παρόλο που δεν είναι ειδικά σχολεία, έχουν και παιδιά με ειδικές μαθησιακές ανάγκες και δυσκολίες, για τα οποία υπάρχει η πρόβλεψη από την πολιτεία για παράλληλη στήριξη από εξειδικευμένους εκπαιδευτικούς.

Σ' αυτές τις περιπτώσεις, ζητάμε να ενημερωθούμε, τηλεφωνικώς, εκ των προτέρων, όταν γίνεται η κράτηση και η συνεννόηση με τους εκπαιδευτικούς για την επίσκεψη στο μουσείο, προκειμένου να συνεκτιμηθεί και να συνυπολογιστεί στην προσφορά του προγράμματος. Ο μουσειοπαιδαγωγός μας έχει πάντα τόσο την οδηγία όσο και την διάθεση να συμπεριλάβει αυτά τα παιδιά στο πρόγραμμα με διαφορετικούς τρόπους. Μπορεί να κάνει ένα παιδί βοηθό του, να του απευθύνει μία ειδική ερώτηση ή να το προσεγγίσει με διαφορετικό τρόπο. Για παράδειγμα, αν ένα παιδί είναι τυφλό μπορεί να του δώσει ένα αντικείμενο να αγγίξει. Στο μουσείο υπάρχουν αντικείμενα και γωνιές όπου μπορούν να γίνουν δραστηριότητες με τυφλά ή κωφάλαλα παιδιά ώστε ο μουσειοπαιδαγωγός να έχει άμεσες λύσεις και προτάσεις σε κάθε περίπτωση.

Ειδικότερα, στο άμεσο μέλλον σχεδιάζουμε να υλοποιούμε προγράμματα για άτομα με χρόνιες παθήσεις, στα οποία θα είναι προσκεκλημένοι οι οικογένειες ή οι συνοδοί τους, αποτελώντας και οι ίδιοι μέρος του προγράμματος. Επομένως, η συμπερίληψη και μας αφορά και μας ενδιαφέρει.

Γ. Πως προσεγγίζετε ένα παιδί με ΔΑΦ;

Τα επίπεδα των ΔΑΦ στα παιδιά είναι διαφορετικά και για τον λόγο αυτό η προσέγγιση του παιδιού γίνεται σε συνεννόηση με τον εκπαιδευτικό της παράλληλης στήριξης. Μ' αυτόν τον τρόπο διαπιστώνουμε το κατά πόσο το παιδί μπορεί να συμμετάσχει με ευκολία στη διαδικασία, χωρίς να αλλοιώνεται η ροή του προγράμματος. Σε αντίθετη περίπτωση δίνεται προτεραιότητα στο παιδί και φροντίζουμε για μια ξεχωριστή προσέγγιση.

Αυτό, όπως προαναφέρθηκε, είναι κάτι που συζητάμε με τον εκπαιδευτικό εκ των προτέρων. Η αντιμετώπιση σίγουρα δεν είναι εύκολη. Όταν υπάρχει παιδί με ΔΑΦ απαιτείται εγρήγορση από τον μουσειοπαιδαγωγό, ώστε να μην δημιουργούνται δυσκολίες στη ροή και στον σκοπό του προγράμματος.

Επειδή το μουσείο μας είναι κοντά στη φύση, τα χρώματα και οι φυσικοί ήχοι είναι στοιχεία που επηρεάζουν θετικά ένα παιδί με ΔΑΦ. Είναι αξιοσημείωτο ότι, υπήρξαν παιδιά με ΔΑΦ τα οποία είχαν ενθουσιαστεί στον χώρο του μουσείου, σε τέτοιο βαθμό που και οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί εκπλάγηκαν με τον τρόπο που συμμετείχε το παιδί.

Τρίτος άξονας: Η άποψη των μουσειοπαιδαγωγών για τα αποτελέσματα που έχει στους μαθητές με ΔΑΦ η αξιοποίηση από τα μουσεία της εικαστικής αγωγής στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών τους προγραμμάτων.

Α. Ακολουθεί το μουσείο σας την αξιοποίηση των τεχνών, σε ποιο επίπεδο και με ποιους τρόπους;

Η εικαστική αγωγή συμπεριλαμβάνεται στα προγράμματα του μουσείου μας. Ιδιαίτερα στο πρόγραμμα «Χρώματα-Καμώματα», τα παιδιά έχουν εικαστική δραστηριότητα, όπως ο χρωματισμός με φυσικά χρώματα ενός θέματος της αρεσκειάς τους ή ενός συγκεκριμένου θέματος που επιλέγει ο μουσειοπαιδαγωγός. Αφού τους έχουμε πάει στο εργαστήριο των φυτικών βαφών και τους έχουμε εξηγήσει ότι μπορούμε να παράγουμε χρώμα από τα φυτά λόγω των χρωστικών ουσιών, τα ίδια τα παιδιά μαζεύουν άνθη ή φύλλα από το περιβάλλον του μουσείου, σε μια ενδιάμεση φάση του προγράμματος, τα οποία χρησιμοποιούν τον χρωματισμό. Στην συγκεκριμένη δραστηριότητα παρατηρούμε ότι τα παιδιά με ΔΑΦ έχουν μια πολύ ενεργή, συμμετοχική και ενδιαφέρουσα προσέγγιση.

Β. Ποιοι από τους τρόπους που χρησιμοποιεί την τέχνη το μουσείο σας θεωρείτε ότι προωθούν τη συμπερίληψη των παιδιών με ΔΑΦ;

Στο πρόγραμμα «Ζυμώνω, αλωνίζω και το ψωμί φουρνίζω», αφού πάμε στο αλώνι και στον μύλο, κάνουμε μια αναπαράσταση της άλεσης του σιταριού με τον χερόμυλο και στη συνέχεια με αλεύρι που τους δίνουμε και νερό πλάθουν από ένα κουλούρι. Αυτή η δραστηριότητα καθώς και η προηγούμενη περιγραφείσα δραστηριότητα είναι βιωματικές προσφέροντας κινητοποίηση του παιδιού με ΔΑΦ.

Το λεκτική προσέγγιση μέσω των προγραμμάτων, όπως το θέατρο και η αφήγηση παραμυθιών είναι πιο δύσκολη διαδικασία για τα παιδιά με ΔΑΦ αλλά και σημείο προστριβής με τα άλλα παιδιά. Η μη λεκτική προσέγγιση είναι πιο εύκολη σε ένα πρόγραμμα.

Αξίζει να σημειωθεί ότι σε κάποιες περιπτώσεις μέσω της εικαστικής αγωγής παρατηρήθηκε ευερεθιστότητα και δραματική αντίδραση με έντονο συναίσθημα σε παιδιά με ΔΑΦ. Υπήρξαν παιδιά που με την αντίδρασή τους στην εικαστική τέχνη αποτέλεσαν έκπληξη τόσο για εμάς όσο και για τον εκπαιδευτικό της παράλληλης στήριξης και τους συμμαθητές τους. Υπήρξε, για παράδειγμα μεγαλύτερη οικειότητα ανάμεσα στα μέλη της σχολικής ομάδας μετά την επίσκεψη στο μουσείο.

Γ. Ποια είναι, κατά την γνώμη σας, τα θετικά αποτελέσματα της αξιοποίησης της εικαστικής τέχνης;

Το 2004 πραγματοποιήθηκε στο μουσείο μας η έκθεση ενός Κρητικού τυφλού γλύπτη του Πέτρου Ρουκουτάκη, ο οποίος είχε εκθέσει έργα του φτιαγμένα από αλουμινόχαρτο, σε σχετικά μικρό μέγεθος, περίπου 50εκ*10εκ. Τα σχολεία που επισκέφτηκαν την έκθεση έκαναν στο μουσείο δράσεις εκπαιδευτικές με τον ίδιο τον γλύπτη, όπου τα παιδιά έκλειναν τα μάτια τους και έφτιαχναν έργα με τις οδηγίες του. Βλέπαμε, λοιπόν, κατά πόσο τα παιδιά μπορούσαν να αντιληφθούν και να αξιολογήσουν τι σημαίνει η κάθε αίσθηση, να αυτοβελτιωθούν μέσα από αυτό και να αποκτήσουν μεγαλύτερη ενσυναίσθηση.

Συνεπώς, μέσα από αυτές τις δράσεις, είτε την γλυπτική είτε την ζωγραφική, καταλαβαίνει κανείς ότι τα χρώματα, οι ήχοι, η μουσική είναι στοιχεία που βοηθούν τα παιδιά να αποκτήσουν μεγαλύτερη συναίσθηση τόσο της ζωής όσο και του εαυτού τους.

Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι, με τα προγράμματα του μουσείου μας δεν στοχεύουμε μόνο στην περιοχή του γνωστικού αντικειμένου. Αυτό που είναι πρώτιστος στόχος μας σε ότι αφορά στο εκπαιδευτικό κομμάτι δεν είναι τόσο η αξία του συγκεκριμένου μουσείου όσο η αξία της έννοιας μουσείο.

Τέταρτος άξονας: η άποψη των μουσειοπαιδαγωγών για τυχόν ελλείψεις που διαπιστώνονται στην αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής από τα μουσεία και τι προτείνουν για την υπέρβασή τους

A. Η αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής από το μουσείο σας συναντά κατά τη γνώμη σας κάποιες δυσκολίες και ποιες;

Στο συγκεκριμένο μουσείο λείπει η υλικοτεχνική υποδομή.

Το 2021 ωστόσο, μετά την εποχή της πανδημίας του Covid, είχαμε κάνει μια εξαιρετική έκθεση η οποία λεγόταν «Happy End», η οποία περιελάμβανε ψηφιδωτά από ληγμένα χάπια. Σ' αυτή την έκθεση δώσαμε στα παιδιά να ζωγραφίσουν εικόνες που έχουν βιώσει ή φαντάζονται από την περίοδο της πανδημίας.

B. Ποιες είναι οι προκλήσεις που θεωρείτε ότι αντιμετωπίζει το μουσείο σας σήμερα κατά τη διαμόρφωση προγραμμάτων αξιοποίησης της εικαστικής αγωγής;

Επειδή η εικαστική τέχνη πλέον δεν είναι μόνο η ζωγραφική ή η γλυπτική, είναι και οι αναπαραστάσεις και τα βίντεο κ.λ.π., ένα απ' τα μελλοντικά μας σχέδια είναι το να υπάρξουν εγκαταστάσεις και τεχνολογίες στο μουσείο μας ώστε τα παιδιά να μπορούν να χρησιμοποιήσουν ακόμα και τα κινητά τους με έναν δημιουργικό τρόπο.

Γ. Τι αλλαγές θα μπορούσε να κάνει το μουσείο σας για να ξεπεραστούν τα εμπόδια και οι ελλείψεις;

Θα θέλαμε να έχουμε περισσότερους χώρους που να είναι διαθέσιμοι στα παιδιά και στο κοινό, ώστε να διασφαλίζεται η ησυχία στο χώρο του μουσείου και η δυνατότητα ποικίλων δράσεων από διαφορετικές ομάδες ατόμων.

Θα ήταν πολύ σημαντική η συνεχόμενη κατάρτιση τόσο για τους μουσειοπαιδαγωγούς όσο και για όλο το προσωπικό του μουσείου.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΟΥΣΕΙΟΠΑΙΔΑΓΩΓΟΥ 2 (M2)

Ωρα Έναρξης:17.10

Ωρα Λήξης: 17.35

Ημερομηνία:22/1/24

Πρώτος άξονας: Η εμπειρία των μουσειοπαιδαγωγών από τις επισκέψεις των σχολείων στο μουσείο

A. Επισκέπτονται το μουσείο σας ειδικά σχολεία και πόσο συχνά;

Βεβαίως, 5-6 ομάδες ετησίως. Παρέχουμε δωρεάν είσοδο στο μουσείο όπως και στη δραστηριότητα που θα κάνουν. Δεν επιβαρύνουμε τα παιδιά με κόστος επίσκεψης.

B. Έχετε εξειδικευμένα προγράμματα για παιδιά με ειδικές ανάγκες και ποια;

Ναι, υπάρχει ένα "Οι ερευνητές" το οποίο μοιράζεται στο χώρο του ερευνότοπου όπου και γίνεται το ερευνητικό κομμάτι των παιδιών και στον κυρίως εκθεσιακό χώρο. Μέσα στον κυρίως εκθεσιακό χώρο κάνουν βόλτα στα οικοσυστήματα όπου παρατηρούν τις διαφορές που παρουσιάζουν τα οικοσυστήματα: το δάσος, η έρημος, θα παρατηρήσουν κάποια ζώα και μετά θα πάνε στον ερευνότοπο όπου εκεί έχουν τη δυνατότητα να ακουμπήσουν, να χρησιμοποιήσουν δηλαδή και την αίσθηση της αφής. Ακουμπάνε ζώα, το δέρμα τους, το τρίχωμά τους, τα φτερά τους, να κατανοήσουν την απτική διαφορά πχ. του σκαντζόχοιρου. Είναι ζώα που στην περιήγηση τα έχουν δει.

Άξονας δεύτερος: η νοηματοδότηση εκ μέρους των μουσειοπαιδαγωγών για το σύγχρονο συμπεριληπτικό και συμμετοχικό ρόλο των μουσείων σε παιδιά με ΔΑΦ

A. Κατά την γνώμη σας ποιες πτυχές περιέχει ο εκπαιδευτικός και ο κοινωνικός ρόλος των μουσείων;

Συγκεκριμένα το μουσείο φυσικής ιστορίας Κρήτης φέρνει τα παιδιά κοντά στη φύση και τους δίνει την ευκαιρία να έρθουν σε επαφή με ζώα που δε θα τα συναντήσουν σε πραγματικό περιβάλλον όπως τα ζώα της ερήμου ή των δασών μιας και στη Κρήτη δεν έχουμε μεγάλα δάση ούτε μεγάλα σαρκοφάγα θηλαστικά. Στόχος είναι η ευαισθητοποίηση για την προστασία και την φροντίδα των ζώων αλλά και του φυσικού περιβάλλοντος. Στόχος επίσης είναι και η μουσειακή αγωγή, ο σεβασμός του μουσειακού χώρου σαν ένα άλλο κομμάτι της εκπαιδευτικής διαδικασίας και της κοινωνίας. Το μουσείο είναι χώρος με άπειρες εκπαιδευτικές δυνατότητες, παρέχει εμπειρίες οι οποίες είναι απαραίτητες για παιδιά με ΔΑΦ

και ένταξη-συμπερίληψη όλων των ομάδων στην κοινωνία. Εκτός από την παροχή γνώσεων στοχεύουμε στην ευαισθητοποίηση των επισκεπτών ώστε να γίνουμε ευσυνειδητοι και υπεύθυνοι πολίτες. Θίγουμε θέματα που έχουν να κάνουν με την καθαριότητα του περιβάλλοντος, την ανακύκλωση, την περίθαλψη, την υπεύθυνη θήρα, τις απειλές, τις ιδιαιτερότητες, τη διαφορετικότητα, τη μοναδικότητα του κάθε είδους. Μαθαίνουμε πως φροντίζουμε το φυσικό περιβάλλον, ώστε να μην υπάρχει αλλοίωση στα ζώα και στα φυτά, ώστε αυτά να μπορούν να αναπτύσσονται, να πολλαπλασιάζονται και να υπάρχει ισορροπία. Μέσα σε όλα αυτά τίγεται και η δική μας θέση μέσα στο οικοσύστημα. Επομένως, εδώ μιλάμε για πλήρη συμπερίληψη και συμμετοχή.

Β. Ποια είναι η γνώμη σας για τη συμβολή των μουσείων στην συνύπαρξη και συμπερίληψη των διαφορετικών ομάδων πληθυσμού;

Η συμβολή του μουσείου είναι τεράστια και μοναδική. Εδώ είναι τόπος συνάντησης ανθρώπων, ιδεών, συναντώνται μάλιστα και όλες οι χρονικές βαθμίδες. Παρελθόν (έκθεση δεινοσαύρων, πετρωμάτων), παρόν (ζώα, φυτά) και όλες οι δράσεις στοχεύουν και αναφέρονται σε ένα καλύτερο, ποιοτικότερο μέλλον για όλους. Υπάρχει συνύπαρξη οικογενειών, σχολικών ομάδων, τουριστών από όλα τα μέρη της Γης, ατόμων με αναπηρία. Θα δει κάποιος όλες τις ηλικίες και στο χώρο του μουσείου δεν υπάρχουν διακρίσεις. Είναι πολυποίκιλο το κοινό του μουσείου Όλα τα μουσεία θεωρώ πως προσπαθούν να προσφέρουν σε όλους και όλοι μαζί στην κοινωνία.

Γ. Πως προσεγγίζετε ένα παιδί με ΔΑΦ;

Τα παιδιά με ΔΑΦ απαιτούν μια διαφορετική προσέγγιση. Το ίδιο το παιδί με ΔΑΦ δύσκολα κοινωνικοποιείται και δύσκολα γίνεται κομμάτι της ομάδας, καθώς λόγω της δικής του ιδιαιτερότητας στον τρόπο που αντιδρά και λαμβάνει τα ερεθίσματα, δεν είναι τόσο εύκολο να αφομοιωθεί από τα άλλα παιδιά στην ομάδα. Οπότε το κύριο μέλημά μας είναι να αντιμετωπίσουμε αυτή τη συμπεριφορά, να δημιουργήσουμε μια ομάδα και το παιδί αυτό να γίνει κομμάτι της ομάδας όχι βεβιασμένα. Μέσα από τις δραστηριότητες το πετυχαίνουμε αυτό ιδίως στα summer camps που ο χρόνος είναι σύμμαχος. Πάντα προσπαθούμε οι ομάδες να είναι μικρές και οι δραστηριότητες να απαιτούν συνεργασία, ιδίως όταν πρόκειται για κατασκευές. Θέλω να τονίσω πως τα παιδιά της τυπικής εκπαίδευσης προσπαθούν από μόνα τους να εντάξουν τα παιδιά με ΔΑΦ στις δραστηριότητες. Τα παιδιά με ΔΑΦ μαθαίνουν με διαφορετικό τρόπο, κυρίως χρησιμοποιώντας αν όχι όλες τότε τις περισσότερες αισθήσεις. Είναι πολύ σημαντική η αισθητηριακή ολοκλήρωση ενός παιδιού με ΔΑΦ. Καλούνται να

συνεργαστούν με παιδιά του τυπικού πληθυσμού ή και με παιδιά της δικής τους ομάδας στα πλαίσια μιας επίσκεψης. Το συχνότερο φαινόμενο βέβαια είναι τα αδιάγνωστα παιδιά με ΔΑΦ δυστυχώς! Εμείς ενημερωνόμαστε από τους εκπαιδευτικούς. Προσπαθούμε να υπάρχει εναλλαγή, να μην κουράζεται, να του δώσουμε μια αρμοδιότητα για να μπορεί να ακολουθήσει και να βρει ένα ενδιαφέρον για να συμμετέχει. Σίγουρα υπάρχει ευελιξία, επειδή το φάσμα είναι ευρύ, βλέπουμε πολλές συμπεριφορές. Δε σημαίνει πως ένα παιδί με ΔΑΦ θα δημιουργήσει πρόβλημα στην ομάδα. Καταρχάς, θα έρθουν στα εκπαιδευτικά προγράμματα παιδιά με αυτισμό αλλά λειτουργικά. Παιδιά με βαρύ αυτισμό δεν πραγματοποιούν εκπαιδευτικές επισκέψεις. Το ότι υπάρχει φάσμα δημιουργεί πρόβλημα στη δημιουργία καθολικού προγράμματος για παιδιά με ΔΑΦ. Επίσης, υπάρχουν και διάφορα νοσήματα κατά τα οποία τα παιδιά παρουσιάζουν συμπτώματα αυτισμού. Γενικά, δεν πιέζουμε τα παιδιά, γίνεται σεβαστή η οποιαδήποτε ευερεθιστότητα. Μπορεί να κρατά αντικείμενα που το καλμάρον, μπορούμε να προσαρμόσουμε τον φωτισμό αν ενοχλεί και να το ενημερώσουμε για κάποιο ακουστικό ερέθισμα πχ. ο ήχος του γρύλλου ή της νυχτερίδας, μπορεί να φορέσει γάντια αν θέλει να πιάσει ένα ταριχευμένο ζώο. Υπάρχουν αυτές οι δυνατότητες. Επίσης, έχουμε ενημερωθεί από εκπαιδευτικό πως ένα παιδί στο φάσμα δεν ήθελε να ακούει τη λέξη "ησυχία", οπότε προσαρμοστήκαμε και βρήκαμε άλλους τρόπους για να επικοινωνήσουμε. τους δίνουμε την αίθουσα διαλειμμάτων για απομόνωση, τους επιτρέπουμε να αποχωριστεί από την ομάδα και επιστρέφει αφού ηρεμήσει και αυτορυθμιστεί. Επίσης, υπάρχουν παιδιά με ΔΑΦ με απίστευτες γνώσεις και πρέπει και ο μουσειοπαιδαγωγός να μπορεί να κινηθεί και σε εκείνο το πεδίο. Το έχουμε συναντήσει πολλές φορές, άπειρες.

Τρίτος άξονας: Η άποψη των μουσειοπαιδαγωγών για τα αποτελέσματα που έχει στους μαθητές με ΔΑΦ η αξιοποίηση από τα μουσεία της εικαστικής αγωγής στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών τους προγραμμάτων.

Α. Ακολουθεί το μουσείο σας την αξιοποίηση των τεχνών, σε ποιο επίπεδο και με ποιους τρόπους;

Βεβαίως, και σε αρκετά μεγάλο βαθμό. Η ζωγραφική, μουσικοκινητικές δράσεις, μιμήσεις, παντομίμα, κολλάζ με πέτρες, ξύλα γενικά υλικά που βρίσκουμε στη φύση, τραγούδι και περιήγηση με συνοδεία μουσικής. Χρησιμοποιούμε πηλό. Είναι πολλές οι φορές που οι εργασίες τελειώνουν στην τάξη ή στο σπίτι. Σε αυτές τις περιπτώσεις ζητάμε πάντα ανατροφοδότηση.

B. Ποιοι από τους τρόπους που χρησιμοποιεί την τέχνη το μουσείο σας θεωρείτε ότι προωθούν τη συμπερίληψη των παιδιών με ΔΑΦ;

Το σχέδιο και η ζωγραφική, ιδίως όταν μοιράζονται ρόλοι. Άλλοι σχεδιάζουν, άλλοι διαλέγουν χρώματα, αποφασίζουν θέματα και όλοι μαζί σε κοινό καμβά ζωγραφίζουν, εκθέτουν το έργο τους, λένε τα ονόματα όλων των συμμετεχόντων και το παρουσιάζουν. Η ζωγραφική και το χρώμα τα βοηθούν να εκφραστούν όποτε και να είναι πιο ήρεμα. Η ασχολία με χειρωνακτική και δημιουργική δραστηριότητα τα ικανοποιεί ιδιαιτέρως. Δεν αγαπούν τόσο πολύ δραστηριότητες που θα εκθέσουν το σώμα τους ή τη φωνή τους.

Γ. Ποια είναι, κατά την γνώμη σας, τα θετικά αποτελέσματα της αξιοποίησης της εικαστικής τέχνης;

Διατήρηση ενδιαφέροντος, ικανοποίηση λόγω της δημιουργίας και συμμετοχή, διάδραση. Παράγουν ένα κοινό έργο και γίνονται συνδημιουργοί. Αυτό επιδρά στη διαμόρφωση του χαρακτήρα. Επίσης παιδιά στο φάσμα έχουν τη δυνατότητα να βρεθούν σε έναν άλλο χώρο, να φύγουν από την σχολική ύλη και να μιλήσουν για τα τόσα πράγματα που γνωρίζουν σε απίστευτο βάθος και να δημιουργήσουν πάνω σε αυτό το αντικείμενο. Η τέχνη μόνο θετικά αποτελέσματα μπορεί να προσφέρει στον οποιοδήποτε άνθρωπο πόσο μάλλον σε παιδιά με ΔΑΦ που έχουν ανάγκη αυτοέκφρασης και έκφρασης.

Τέταρτος άξονας: η άποψη των μουσειοπαιδαγωγών για τυχόν ελλείψεις που διαπιστώνονται στην αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής από τα μουσεία και τι προτείνουν για την υπέρβασή τους

A. Η αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής από το μουσείο σας συναντά κατά τη γνώμη σας κάποιες δυσκολίες και ποιες;

Πρέπει όλα να είναι προγραμματισμένα και το μουσείο εξοπλισμένο, ώστε να μπορεί υλοποιηθεί και ο σχεδιασμός.

Θέλουμε χώρους, εργαστήρια γιατί οι συνεργάτες μας είναι παιδιά.

Θέλουμε χρόνο.

B. Ποιες είναι οι προκλήσεις που θεωρείτε ότι αντιμετωπίζει το μουσείο σας σήμερα κατά τη διαμόρφωση προγραμμάτων αξιοποίησης της εικαστικής αγωγής;

Θέλουμε να αξιοποιηθούν και οι ψηφιακές τέχνες και να διαδοθούν περισσότερο οι μουσειακές βαλίτσες. Θέλουμε να πληρούνται οι προϋποθέσεις για την υλοποίηση προγραμμάτων που εντάσσουν την εικαστική αγωγή.

Μόνιμους συνεργάτες και επαναλαμβανόμενα προγράμματα και επισκέψεις

Δ. Τι δυσκολίες, αλλά και τι αλλαγές προτείνετε να κάνει το μουσείο σας για τα παιδιά με ΔΑΦ;

Είναι αναγκαία η συνεργασία με τους εκπαιδευτικούς, με τους γονείς. Θέλουμε ενημέρωση και μεγαλύτερο ενδιαφέρον. Θα θέλαμε κι εμείς ενημέρωση για ουσιαστικότερη συνεργασία και αλληλεπίδραση με παιδιά με ΔΑΦ.

- Σας ευχαριστώ

-Ευχαριστώ κι εγώ.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΟΥΣΕΙΟΠΑΙΔΑΓΩΓΟΥ 3 (Μ3)

Ωρα Έναρξης: 14.00

Ωρα Λήξης: 14.25

Ημερομηνία: 20/1/24

Πρώτος άξονας: Η εμπειρία των μουσειοπαιδαγωγών από τις επισκέψεις των σχολείων στο μουσείο

A. Επισκέπτονται το μουσείο σας ειδικά σχολεία και πόσο συχνά;

Τουλάχιστον 5 φορές τη χρονιά..δυστυχώς.. θα θέλαμε παραπάνω

B. Έχετε εξειδικευμένα προγράμματα για παιδιά με ειδικές ανάγκες και ποια;

Υπάρχουν ήδη δύο προγράμματα για παιδιά πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.... Πιθανότατα θα δημιουργηθεί ένα πρόγραμμα για την δευτεροβάθμια εκπαίδευση σε συνεργασία με το ειδικό Γυμνάσιο.

Τα προγράμματα της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης είναι το «ψηλαφίζω το παρελθόν» Φτιάχνουμε ενότητες προγραμμάτων τα οποία έχουν παραλλαγές και για την ειδική αγωγή. Το πρόγραμμα «ψηλαφίζω το παρελθόν» περιλαμβάνει ενότητες για την ιστορία του Ρεθύμνου

Άξονας δεύτερος: η νοηματοδότηση εκ μέρους των μουσειοπαιδαγωγών για το σύγχρονο συμπεριληπτικό και συμμετοχικό ρόλο των μουσείων σε παιδιά με ΔΑΦ

A. Κατά την γνώμη σας ποιες πτυχές περιέχει ο εκπαιδευτικός και ο κοινωνικός ρόλος των μουσείων;

Ο εκπαιδευτικός είναι από τους πρωταρχικούς ρόλους του μουσείου. Ωστόσο, στα προγράμματα που σχεδιάζουμε εμείς βασικός στόχος δεν είναι απαραίτητα ο γνωστικός αλλά κυρίως ο ψυχοκοινωνικός ρόλος του μουσείου. Το να δημιουργήσουμε, δηλαδή, κοινωνία συμπερίληψης κατανοώντας την σχέση του παρελθόντος με το παρόν.

Ο εκπαιδευτικός ρόλος του ιστορικού μουσείου πραγματώνεται κυρίως μέσα από εκπαιδευτικά προγράμματα που απευθύνονται και σε σχολικές ομάδες και σε ειδικές μερίδες κοινού, όπως ομάδες επισκεπτών ενηλίκων με παιδιά ή σε ειδικές ομάδες όπως άτομα με προβλήματα μνήμης σε συνεργασία με το κέντρο Αλτσχάιμερ

Β. Ποια είναι η γνώμη σας για τη συμβολή των μουσείων στην συνύπαρξη και συμπερίληψη των διαφορετικών ομάδων πληθυσμού;

Τα μουσεία θα πρέπει, προφανώς, να έχουν κύριο ρόλο στην συνύπαρξη και συμπερίληψη των διαφορετικών ομάδων πληθυσμού, μέσα από πολλές δραστηριότητές τους και μέσα από την οργάνωση των εκθέσεων τους, λαμβάνοντας υπόψη τις διαφορετικές ομάδες κοινού τόσο στην θεωρητική οργάνωση των εκθέσεων όπως η θεματολογία τους όσο και σε πρακτικό επίπεδο στην ύπαρξη προσβάσιμων εκθέσεων και χώρων από όλες τις ομάδες κοινού. Το ίδιο το μουσείο θα πρέπει να είναι προσβάσιμο τόσο φυσικά όσο και διανοητικά. Ένας τρόπος συμπερίληψης είναι οι δράσεις και για ειδικές ομάδες κοινού αλλά και δράσεις για να ενωθούν αυτές οι ομάδες μεταξύ τους, όπως ομάδες ειδικής αγωγής και ομάδες στη ΔΑΦ.

Γ. Πως προσεγγίζετε ένα παιδί με ΔΑΦ;

Αρχικά σε συνεννόηση με τους εκπαιδευτικούς. Ειδικά όταν πρόκειται για σχολεία ειδικής αγωγής υπάρχει ακόμα μεγαλύτερη συνεργασία με τους εκπαιδευτικούς. Συζητάμε από πριν μαζί τους και φροντίζουμε να καλυφθούν οι ανάγκες των παιδιών αυτών με τον καλύτερο δυνατό τρόπο που παρέχει το μουσείο. Ανταλλάσσουμε ιδέες και προτάσεις με τους εκπαιδευτικούς των παιδιών και προσαρμόζουμε ανάλογα τα προγράμματά μας. Αποτέλεσμα τούτου είναι τα προγράμματα μας να βρίσκονται σε μια κατάσταση διαρκούς προσαρμογής. Ειδικά στα προγράμματα που απευθύνονται σε ειδικά σχολεία δεν έχουμε ως σκοπό την επίτευξη συγκεκριμένων γνωσιακών στόχων. Έχει ιδιαίτερη σημασία ο χρόνος που τα συγκεκριμένα παιδιά επισκέπτονται τα μουσεία και αυτό που μπορούμε να παρατηρήσουμε όταν τα ίδια παιδιά επισκέπτονται ξανά το μουσείο μας. Επίσης, πέρα από την συνεργασία με ειδικά σχολεία υπάρχει και συνεργασία με μία ομάδα τα πόλης του Ηρακλείου που λέγεται Θεραπευτικές Προκλήσεις και ασχολείται με παιδιά με ΔΑΦ. Με επισκέψεις στο μουσείο και στην πόλη δουλέψαμε διάφορες δεξιότητες των παιδιών, όπως η κατηγοριοποίηση

αντικειμένων και κινήσεων και η αυτονομία τους φτιάχνοντας διαδρομές σε σχέση με διάφορα ιστορικά σημεία της πόλης.

Στο πρόγραμμα που είναι σχεδιασμένο για την ειδική αγωγή έχουμε φροντίσει τα αντικείμενα που χρησιμοποιούνται να προσφέρουν διαφορετικά οπτικά ερεθίσματα στα παιδιά. Η χρήση των αντικειμένων μεταβάλλεται ανάλογα με τον αριθμό και τις ανάγκες των παιδιών και πάντα σε συνεννόηση με τους εκπαιδευτικούς.

Τρίτος άξονας: Η άποψη των μουσειοπαιδαγωγών για τα αποτελέσματα που έχει στους μαθητές με ΔΑΦ η αξιοποίηση από τα μουσεία της εικαστικής αγωγής στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών τους προγραμμάτων.

A. Ακολουθεί το μουσείο σας την αξιοποίηση των τεχνών, σε ποιο επίπεδο και με ποιους τρόπους;

Για τα προγράμματα ειδικής αγωγής τα αντικείμενα που χρησιμοποιούνται είναι αποτελούν εκτός από ιστορικά αντικείμενα και αντικείμενα τέχνης. Ωστόσο, δεν υπάρχει κάποιο πρόγραμμα το οποίο να επικεντρώνεται στις συλλογές τέχνης. Στο τέλος όμως κάθε προγράμματος τα παιδιά ζωγραφίζουν σε καμβά το θέμα του προγράμματος.

B. Ποιοι από τους τρόπους που χρησιμοποιεί την τέχνη το μουσείο σας θεωρείτε ότι προωθούν τη συμπερίληψη των παιδιών με ΔΑΦ;

Σε κάποια προγράμματα αυτό επιτυγχάνεται μέσω της μουσικής. Ωστόσο, πέρα από το να ζωγραφίζουν τα ίδια τα παιδιά δεν χρησιμοποιούμε την τέχνη στην προώθηση της συμπερίληψης των παιδιών με ΔΑΦ.

Γ. Ποια είναι, κατά την γνώμη σας, τα θετικά αποτελέσματα της αξιοποίησης της εικαστικής τέχνης;

Τα θετικά αποτελέσματα είναι η ανταπόκριση των παιδιών στο ερέθισμα. Στην ζωγραφική στον καμβά για παράδειγμα, παιδιά που δεν μπορούσαν να εκφραστούν με διαφορετικούς τρόπους εκφράζονταν μέσω της ζωγραφικής. Επίσης, παρατηρήθηκε ότι το ίδιο παιδί εκφραζόταν με διαφορετικό τρόπο σε διαφορετικά ερεθίσματα τέχνης, όπως η ζωγραφική, η μουσική και η ποίηση.

Τέταρτος άξονας: η άποψη των μουσειοπαιδαγωγών για τυχόν ελλείψεις που διαπιστώνονται στην αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής από τα μουσεία και τι προτείνουν για την υπέρβασή τους

A. Η αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής από το μουσείο σας συναντά κατά τη γνώμη σας κάποιες δυσκολίες και ποιες;

Οι δυσκολίες που υπάρχουν είναι δύο. Αφενός ο χρόνος και αφετέρου ο χώρος αφού δεν υπάρχει αίθουσα εκπαιδευτικών προγραμμάτων με αποτέλεσμα να είναι δύσκολη η χρήση πυλού, νερομπογιών, κηρομπογιών κ.α. στον χώρο του αμφιθεάτρου όπου συγκεντρωνόμαστε.

Β. Ποιες είναι οι προκλήσεις που θεωρείτε ότι αντιμετωπίζει το μουσείο σας σήμερα κατά τη διαμόρφωση προγραμμάτων αξιοποίησης της εικαστικής αγωγής;

Μια πρόκληση είναι ο τρόπος ερμηνείας της τέχνης, οι εξειδικευμένες γνώσεις που χρειάζονται και το εξειδικευμένο προσωπικό απαιτείται. Κατά συνέπεια μία επιπλέον πρόκληση είναι η χρηματοδότηση τέτοιων δράσεων και η πλήρωση θέσεων με εξειδικευμένο προσωπικό, που θα συμμετέχει στην επαναξιολόγηση και των σχεδιασμό αυτών των προγραμμάτων.

Γ. Τι αλλαγές θα μπορούσε να κάνει το μουσείο σας για να ξεπεραστούν τα εμπόδια και οι ελλείψεις;

Σε πρώτο βαθμό θα πρέπει το μουσείο να είναι φυσικά προσβάσιμο από όλους γεγονός για το οποίο γίνεται ήδη προσπάθεια. Σε δεύτερο βαθμό θα πρέπει να υπάρχει υλικό προσβάσιμο από παιδιά. Με την έκδοση του βιβλίου σε συνεργασία με το νηπιαγωγείο..γίνεται προσπάθεια για το σκοπό αυτό. Η ηρωίδα του βιβλίου έχει ΔΑΦ και το βιβλίο αυτό απευθύνεται σε παιδιά με ΔΑΦ.

Επιπλέον, απαραίτητο θα ήταν και για τα σχολεία ειδικής αγωγής και για τα γενικά σχολεία να υπάρχει ένα εργαστήριο με τον κατάλληλο εξοπλισμό.

Ιδιαίτερα σημαντική είναι και η δημιουργία δικτύου συνεργασιών ανάμεσα στα ειδικά σχολεία.

Δύο αλλαγές που θα μπορούσαν να γίνουν είναι η ενίσχυση των συνεργασιών και η δημιουργία οικογενειακών προγραμμάτων. Επιπλέον, σημαντική κρίνεται και η επιμόρφωση των ίδιων των μουσειοπαιδαγωγών.

Η τεχνολογία, επίσης, θα πρέπει να χρησιμοποιείται στον βαθμό που χρειάζεται χωρίς να εμποδίζει την άμεση πρόσβαση του επισκέπτη στο χώρο του μουσείου. Η άμεση ορατότητα του μουσείου και των εκθεμάτων του είναι απαραίτητη για την συμπερίληψη.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΟΥΣΕΙΟΠΑΙΔΑΓΩΓΟΥ 4 (M4)

Ωρα Έναρξης: 15.30

Ωρα Λήξης: 16.00

Ημερομηνία: 23/1/24

Πρώτος άξονας: Η εμπειρία των μουσειοπαιδαγωγών από τις επισκέψεις των σχολείων στο μουσείο

A. Επισκέπτονται το μουσείο σας ειδικά σχολεία και πόσο συχνά;

Ναι δεχόμαστε επισκέψεις από ειδικά σχολεία που έχουν έδρα σε διάφορες περιοχές του νησιού...δεχόμαστε ως πέντε ετησίως, αν και θα θέλαμε να είναι παραπάνω

B. Έχετε εξειδικευμένα προγράμματα για παιδιά με ειδικές ανάγκες και ποια;

Δυστυχώς δεν υπάρχουν απόλυτα εξειδικευμένα προγράμματα αλλά προσαρμόζουμε τα υπόλοιπα της γενικής εκπαίδευσης για παιδιά ειδικής εκπαίδευσης, αφού πρώτα συνεργαστούμε με τους εκπαιδευτικούς τους οι οποίοι μας πληροφορούν για το προφίλ των μαθητών, ώστε το πρόγραμμα να είναι συμβατό με τις δυνατότητες και τα ενδιαφέροντα των παιδιών

Άξονας δεύτερος: η νοηματοδότηση εκ μέρους των μουσειοπαιδαγωγών για το σύγχρονο συμπεριληπτικό και συμμετοχικό ρόλο των μουσείων σε παιδιά με ΔΑΦ

A. Κατά την γνώμη σας ποιες πτυχές περιέχει ο εκπαιδευτικός και ο κοινωνικός ρόλος των μουσείων;

Το μουσείο διατηρεί και προστατεύει την πολιτιστική κληρονομιά για να τη γνωστοποιήσει στο κοινό του, για αυτό και είναι ανοιχτό σε όλες τις ομάδες πληθυσμού και σε όλες τις κατηγορίες κοινού. Στόχος του είναι η παιδεία του κοινού μέσα από την ψυχαγωγία και η κοινωνικοποίηση του .

B. Ποια είναι η γνώμη σας για τη συμβολή των μουσείων στην συνύπαρξη και συμπερίληψη των διαφορετικών ομάδων πληθυσμού;

Το μουσείο όπως προείπα πρέπει να είναι ανοικτό σε όλες τις ομάδες πληθυσμού. Ο ειδικός πληθυσμός δεν νοείται ξέχωρα από τις υπόλοιπες κοινωνικές ομάδες...μαζί με αυτές διαμορφώνεται και διαμορφώνει τον πολιτισμό του σήμερα και μαθαίνει για τον πολιτισμό του χθες. Προκειμένου λοιπόν τα άτομα με ειδικές ανάγκες να μετέλθουν αυτού του πολιτισμού, το μουσείο μας προσαρμόζει τα ίδια τα εκθέματα και τα προγράμματα εκπαίδευσης στις ανάγκες και στις δυνατότητες τους, ώστε όλα τα παιδιά να συμπεριληφθούν στο πρόγραμμα. Για τον ίδιο λόγο τηρούνται οι προδιαγραφές πρόσβασης για ΑμΕΑ, υπάρχουν ειδικοί χώροι για άτομα με προβλήματα όρασης και ακοής και σχεδιάζεται η ανάπτυξη και πιο εξειδικευμένων ενταξιακών προγραμμάτων.

Γ. Πως προσεγγίζετε ένα παιδί με ΔΑΦ;

Μέσω του προσαρμοσμένου για αυτό προγράμματος και με το να δίνουμε βάση σε διάφορα αισθητηριακά ερεθίσματα που εκλύουν αυτά τα παιδιά όπως με τα χρώματα

Τρίτος άξονας: Η άποψη των μουσειοπαιδαγωγών για τα αποτελέσματα που έχει στους μαθητές με ΔΑΦ η αξιοποίηση από τα μουσεία της εικαστικής αγωγής στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών τους προγραμμάτων.

A. Ακολουθεί το μουσείο σας την αξιοποίηση των τεχνών, σε ποιο επίπεδο και με ποιους τρόπους;

Θα έλεγα περισσότερο αξιοποιούμε τη ζωγραφική... υπάρχει και το ειδικό πρόγραμμα «Χρώματα-Καμώματα» που αφορά στο χρωματισμό ενός θέματος αλλά έχει και βιωματικό χαρακτήρα καθώς τους μαθαίνουμε το χρωματισμό μέσω φυτών. Μάλιστα, συλλέγουν τα ίδια από την αυλή μας τέτοια φυτά για το χρωματισμό.

B. Ποιοι από τους τρόπους που χρησιμοποιεί την τέχνη το μουσείο σας θεωρείτε ότι προωθούν τη συμπερίληψη των παιδιών με ΔΑΦ;

Το να συνεργάζονται για τη δημιουργία ενός έργου. Τέτοιες πρακτικές τα κοινωνικοποιούν και δένουν την ομάδα

Γ. Ποια είναι, κατά την γνώμη σας, τα θετικά αποτελέσματα της αξιοποίησης της εικαστικής τέχνης;

Έχει τύχει με προγράμματα, βασικά εργαστήρια, γλυπτικής να βλέπουμε ολοφάνερα πόσο πιο συνεργατικά έγιναν... η αυτοεικόνα τους βελτιώθηκε και μπορούσαν να κατανοήσουν τον άλλο καλύτερα, θέτοντας έτσι γερές βάσεις για τις διαπροσωπικές τους σχέσεις.

Τέταρτος άξονας: η άποψη των μουσειοπαιδαγωγών για τυχόν ελλείψεις που διαπιστώνονται στην αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής από τα μουσεία και τι προτείνουν για την υπέρβαση τους

A. Η αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής από το μουσείο σας συναντά κατά τη γνώμη σας κάποιες δυσκολίες και ποιες;

Αυτό που σίγουρα χρειαζόμαστε είναι ένας χώρος κατάλληλα εξοπλισμένος και να διαμορφώσουμε προγράμματα εκπαίδευσης ειδικά για ΑμΕΑ

B. Ποιες είναι οι προκλήσεις που θεωρείτε ότι αντιμετωπίζει το μουσείο σας σήμερα κατά τη διαμόρφωση προγραμμάτων αξιοποίησης της εικαστικής αγωγής;

Θεωρώ ότι η αξιοποίηση της τεχνολογίας γιατί μπορεί να αυξήσει τις ευκαιρίες αλληλεπίδρασης για τα παιδιά με ειδικές ανάγκες

Γ. Προτάσεις για την υπέρβαση των εμποδίων;

Ο χώρος που προείπα, η επιμόρφωση μας για να αναπτύξουμε ειδικά προγράμματα ένταξης και να προσθέσω ακόμη και την αξιοποίηση των δυνατοτήτων που παρέχει η τεχνολογία

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΟΥΣΕΙΟΠΑΙΔΑΓΩΓΟΥ 5 (Μ5)

Ωρα Έναρξης:15.10

Ωρα Λήξης: 15.35

Ημερομηνία:21/1/24

Πρώτος άξονας: Η εμπειρία των μουσειοπαιδαγωγών από τις επισκέψεις των σχολείων στο μουσείο

A. Επισκέπτονται το μουσείο σας ειδικά σχολεία και πόσο συχνά;

Φυσικά δεχόμαστε. Το ανώτερο που έχουμε φτάσει είναι οι έξι επισκέψεις κατά τη διάρκεια του έτους.

B. Έχετε εξειδικευμένα προγράμματα για παιδιά με ειδικές ανάγκες και ποια;

Ναι, έχουμε ένα βιωματικό πρόγραμμα με την ονομασία "Οι ερευνητές". Σε αυτό στην αρχή τα παιδιά περιηγούνται στην αίθουσα όπου παρατηρούν διάφορα ζώα που ζουν σε διαφορετικά περιβάλλοντα και στη συνέχεια εισέρχονται στον ερευνότοπο όπου μπορούν να ακουμπήσουν το δέρμα ή τα φτερά του ζώου

Άξονας δεύτερος: η νοηματοδότηση εκ μέρους των μουσειοπαιδαγωγών για το σύγχρονο συμπεριληπτικό και συμμετοχικό ρόλο των μουσείων σε παιδιά με ΔΑΦ

A. Κατά την γνώμη σας ποιες πτυχές περιέχει ο εκπαιδευτικός και ο κοινωνικός ρόλος των μουσείων;

Καταρχάς να μάθουν για τη φύση, τα διαφορετικά οικοσυστήματα τους και πόσο σημαντική είναι η διατήρηση της ισορροπίας και η προστασία του περιβάλλοντος και όλων του των ειδών, οπότε μέσα από την μάθηση στόχος μας είναι η ευαισθητοποίηση και η αλλαγή της συμπεριφοράς του ανθρώπου έναντι του περιβάλλοντος. Ο σεβασμός στη φύση μετασχηματίζεται στο κοινωνικό πλαίσιο στο σεβασμό στον συνάνθρωπο και στην όποια διαφορετικότητα τον διακρίνει.

B. Ποια είναι η γνώμη σας για τη συμβολή των μουσείων στην συνύπαρξη και συμπερίληψη των διαφορετικών ομάδων πληθυσμού;

Ως άτυπος οργανισμός εκπαίδευσης πρωταρχικός μας στόχος είναι να αναδειχτεί η σημασία και η αξία κάθε ανθρώπου, ασχέτως των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που μπορεί να φέρει, με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που το μουσείο τονίζει τη σημασία και την ανάγκη επιβίωσης όλων των έμβιων οργανισμών, που ο καθένας έχει το δικό του σημαντικό ρόλο στο οικοσύστημα. Οι ενέργειες μας είναι προσανατολισμένες στο να μην αποκλείεται κανένας από την κοινωνία και τον πολιτισμό και ότι υψηλός πολιτισμός δεν είναι αυτός που διαχωρίζει αλλά αυτός που ενώνει τους ανθρώπους. Και αυτό κάνουμε με τις ειδικές ξεναγήσεις και προγράμματα.

Γ. Πως προσεγγίζετε ένα παιδί με ΔΑΦ;

Μμμμμ επειδή χαρακτηριστικό αυτών των παιδιών είναι η τάση τους να απομονώνονται φροντίζουμε να το εντάξουμε στην ομάδα των συμμαθητών του με κάποια δραστηριότητα ή παιχνίδι που έχει να κάνει συνήθως με μια κατασκευή ή ένα εικαστικό έργο γιατί ανταποκρίνονται καλύτερα σε τέτοιου είδους ερεθίσματα, βάση των οποίων είναι οι αισθήσεις. Σε αυτό το πλαίσιο, ενδιαφέρον τους προκαλούν οι ήχοι, αλλά αναλόγως την περίπτωση μπορεί και να εκνευριστούν, οπότε προτιμούμε να αγγίζει βιωματικά τα ζώα.

Τρίτος άξονας: Η άποψη των μουσειοπαιδαγωγών για τα αποτελέσματα που έχει στους μαθητές με ΔΑΦ η αξιοποίηση από τα μουσεία της εικαστικής αγωγής στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών τους προγραμμάτων.

Α. Ακολουθεί το μουσείο σας την αξιοποίηση των τεχνών, σε ποιο επίπεδο και με ποιους τρόπους;

Έχουμε διάφορες δράσεις που σχετίζονται με το θέατρο και το παιχνίδι ρόλων, αλλά και τη μουσική...μμμ είναι πολύ ενδιαφέροντα τα παζλ ιδίως για τα παιδιά στο φάσμα του αυτισμού και οι εικαστικές δραστηριότητες της γλυπτικής και της ζωγραφικής.

Β. Ποιοι από τους τρόπους που χρησιμοποιεί την τέχνη το μουσείο σας θεωρείτε ότι προωθούν τη συμπερίληψη των παιδιών με ΔΑΦ;

Ένα εικαστικό έργο που γίνεται συνεργατικά μεταξύ των παιδιών θεωρώ ότι αυξάνει την αλληλεπίδραση τους και την αίσθηση του ανήκειν. Άλλα παιδιά σχεδιάζουν το περίγραμμα του θέματος, άλλα επιλέγουν τα χρώματα που θα χρησιμοποιηθούν και όλα μαζί βάζουν τη δική τους πινελιά σε ένα τεράστιο καμβά.

Γ. Ποια είναι, κατά την γνώμη σας, τα θετικά αποτελέσματα της αξιοποίησης της εικαστικής τέχνης;

Το ότι μπορούν να εκφραστούν ελεύθερα και το ότι κοινωνικοποιούνται με την ομάδα...ακόμη ότι συγκεντρώνονται καλύτερα, δεν διασπάται η προσοχή τους. Με την

εικαστική τέχνη κατανοούν τον εαυτό τους, το χώρο και τον κόσμο γύρω τους και ελέγχουν τα συναισθήματά τους .

Τέταρτος άξονας: η άποψη των μουσειοπαιδαγωγών για τυχόν ελλείψεις που διαπιστώνονται στην αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής από τα μουσεία και τι προτείνουν για την υπέρβασή τους

A. Η αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής από το μουσείο σας συναντά κατά τη γνώμη σας κάποιες δυσκολίες και ποιες;

Αυτό που σίγουρα πρέπει να αλλάξει για να μην εμποδίζεται η αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής είναι ένας χώρος πλήρως και κατάλληλα εξοπλισμένος. Φυσικά η επιμόρφωση μας στον τομέα της διαχείρισης παιδιών με ειδικές ανάγκες είναι καίριας σημασίας για την πραγμάτωση του όποιου έργου.

B. Ποιες είναι οι προκλήσεις που θεωρείτε ότι αντιμετωπίζει το μουσείο σας σήμερα κατά τη διαμόρφωση προγραμμάτων αξιοποίησης της εικαστικής αγωγής;

Θα έλεγα οι αλληλεπιδραστικές που παρέχει η τεχνολογία, η οποία δυστυχώς δεν αξιοποιείται όσο θα έπρεπε

Γ. Τι αλλαγές θα μπορούσε να κάνει το μουσείο σας για να ξεπεραστούν τα εμπόδια και οι ελλείψεις ;

Να υπάρχουν προγράμματα που θα γίνονται σε τακτά διαστήματα, ένας καλά εξοπλισμένος χώρος, να είμαστε περισσότερο καταρτισμένοι και να αναπτύξουμε ένα δίκτυο συνεργασίας με τους εκπαιδευτικούς αλλά και με τους γονείς και την κοινότητα με θέματα προστασίας του περιβάλλοντος που αγαπούν τα παιδιά και τα βοηθά στην αισθητηριακή τους ολοκλήρωση

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΟΥΣΕΙΟΠΑΙΔΑΓΩΓΟΥ 6 (Μ6)

Ωρα Έναρξης: 13.00

Ωρα Λήξης: 13.28

Ημερομηνία: 20/1/24

Πρώτος άξονας: Η εμπειρία των μουσειοπαιδαγωγών από τις επισκέψεις των σχολείων στο μουσείο

A. Επισκέπτονται το μουσείο σας ειδικά σχολεία και πόσο συχνά;

Ναι φυσικά, τουλάχιστον έξι φορές ετησίως, αν και θεωρώ ότι ο αριθμός αυτός πρέπει να αυξηθεί για να μιλάμε για μια έμπρακτη συμπερίληψη όλων των ομάδων κοινού.

B. Έχετε εξειδικευμένα προγράμματα για παιδιά με ειδικές ανάγκες και ποια;

Υπάρχουν δύο προγράμματα για την πρωτοβάθμια και είμαστε σε διαδικασία ανάπτυξης και ενός δεύτερου προγράμματος για τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Τα προγράμματα αυτά προσαρμόζονται στις ανάγκες των μαθητών με ειδικές ανάγκες κατόπιν συνεννοήσεως με τους εκπαιδευτικούς των παιδιών.

Άξονας δεύτερος: η νοηματοδότηση εκ μέρους των μουσειοπαιδαγωγών για το σύγχρονο συμπεριληπτικό και συμμετοχικό ρόλο των μουσείων σε παιδιά με ΔΑΦ

A. Κατά την γνώμη σας ποιες πτυχές περιέχει ο εκπαιδευτικός και ο κοινωνικός ρόλος των μουσείων;

Σαφώς να μάθουν τα παιδιά την ιστορία του τόπου τους και την αξία του πολιτισμού τους μέσα από παιχνιδιές και ψυχαγωγικούς τρόπους. Ακόμη, να εκπαιδευτούν, ας το πούμε έτσι, ως μέλη μιας κοινωνίας με στοιχεία ισότητας, δημοκρατίας και δράσης για το κοινό καλό.

B. Ποια είναι η γνώμη σας για τη συμβολή των μουσείων στην συνύπαρξη και συμπερίληψη των διαφορετικών ομάδων πληθυσμού;

Η συνύπαρξη όλων των ομάδων πληθυσμού είναι στις προτεραιότητες του συμπεριληπτικού μουσείου. Σε επίπεδο υποδομής το μουσείο μας διασφαλίζει την πρόσβαση σε όλες τις ομάδες πληθυσμού. Μπορεί να μην έχουμε αυτόνομα προγράμματα για παιδιά με ειδικές ανάγκες αλλά δίνουμε μεγάλη έμφαση στο να προσαρμόζουμε τα υπάρχοντα προγράμματα εκπαίδευσης του γενικού πληθυσμού στις ανάγκες αυτών των παιδιών. Ακόμη μεριμνούμε ώστε η ερμηνεία των εκθεμάτων να βελτιώνει την εμπειρία κάθε επισκέπτη και η παρεχόμενη γνώση να είναι εύπεπτη και ευχάριστη για άτομα όλων των κοινωνικο-μορφωτικών επιπέδων.

Γ. Πως προσεγγίζετε ένα παιδί με ΔΑΦ;

Δυστυχώς όπως προείπα δεν έχουμε ακόμη αυτόνομα προγράμματα εκπαίδευσης αλλά δίνουμε μεγάλη έμφαση στην προσαρμογή των υφισταμένων για παιδιά στο φάσμα του αυτισμού. Δίνουμε ιδιαίτερη σημασία στο να αξιοποιούνται με τα κατάλληλα ερεθίσματα οι αισθήσεις των παιδιών με δαφ. Αξίζει να αναφέρω τα οπτικά ερεθίσματα που έχουμε μεριμνήσει να παρέχουν διάφορα αντικείμενα του μουσείου, τα οποία ως έργα τέχνης που είναι, φιλοτεχνούνται στο τέλος από τα παιδιά

Τρίτος άξονας: Η άποψη των μουσειοπαιδαγωγών για τα αποτελέσματα που έχει στους μαθητές με ΔΑΦ η αξιοποίηση από τα μουσεία της εικαστικής αγωγής στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών τους προγραμμάτων.

A. Ακολουθεί το μουσείο σας την αξιοποίηση των τεχνών, σε ποιο επίπεδο και με ποιους τρόπους;

Όπως ανέφερα προηγουμένως το ότι στο τέλος της επίσκεψης τα παιδιά φιλοτεχνούν με τη δική τους δημιουργική ζωγραφική τα αντικείμενα του μουσείου

B. Ποιοι από τους τρόπους που χρησιμοποιεί την τέχνη το μουσείο σας θεωρείτε ότι προωθούν τη συμπερίληψη των παιδιών με ΔΑΦ;

Αν συνεχίσουμε την αναφορά μας στα παιδιά με αυτισμό θεωρώ ότι πρακτικές όπως η χρήση κειμένου και η μουσική δεν είναι τόσο αποδοτικές...οπότε θα έλεγα η εικαστική δημιουργία εκ μέρους των παιδιών που εργάζονται πάνω σε ένα θέμα σε μικρές ομάδες

Γ. Ποια είναι, κατά την γνώμη σας, τα θετικά αποτελέσματα της αξιοποίησης της εικαστικής τέχνης;

Θεωρώ πρωταρχικής σημασίας ότι μέσω της εικαστικής τέχνης τα παιδιά μπορούν να εκφράσουν τον εσωτερικό τους κόσμο και τα συναισθήματα τους και να κατανοήσουν καλύτερα τα συναισθήματα των άλλων...σίγουρα όφελος είναι και η συμμετοχικότητα και συνεργασία των ομάδων εργασίας για κάποιο πρότζεκτ

Τέταρτος άξονας: η άποψη των μουσειοπαιδαγωγών για τυχόν ελλείψεις που διαπιστώνονται στην αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής από τα μουσεία και τι προτείνουν για την υπέρβασή τους

A. Η αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής από το μουσείο σας συναντά κατά τη γνώμη σας κάποιες δυσκολίες και ποιες;

Έχουμε θέμα χώρου διεξαγωγής των προγραμμάτων, δεν έχουμε επίσης τη δυνατότητα και λόγω χώρου και λόγω προσωπικού να επαναλαμβάνουμε όσο συχνά πρέπει τα προγράμματα

B. Ποιες είναι οι προκλήσεις που θεωρείτε ότι αντιμετωπίζει το μουσείο σας σήμερα κατά τη διαμόρφωση προγραμμάτων αξιοποίησης της εικαστικής αγωγής;

Βασική πρόκληση είναι για μένα να υλοποιείται με τον καλύτερο δυνατό τρόπο η συμπερίληψη όλων και να αξιοποιούνται οι νέες τεχνολογίες και η ρομποτική ακόμη στην μουσειακή εμπειρία.

Γ. Τι αλλαγές θα μπορούσε να κάνει το μουσείο σας για να ξεπεραστούν τα εμπόδια και οι ελλείψεις;

Να έχουμε σαφώς ένα χώρο όπου θα μπορούν να πραγματοποιούνται τα προγράμματα και επαρκείς υποδομές και υλικά. Να εντάξουμε αυτόνομα προγράμματα που απευθύνονται σε παιδιά με ΔΑΦ και άλλες ομάδες παιδιών ειδικών αναγκών. Επίσης να έχουμε περισσότερο προσωπικό, για να αυξηθούν οι ετήσιες επισκέψεις και δη να είναι επαρκώς καταρτισμένο

γιατί σίγουρα η συνεργασία με τους εκπαιδευτικούς δεν επαρκεί αν και εμείς δεν έχουμε την ανάλογη γνώση... εεε η τεχνολογία και η αξιοποίηση της τέλος θεωρώ ότι είναι ένα ακόμη σημείο που χρήζει βελτίωσης

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΟΥΣΕΙΟΠΑΙΔΑΓΩΓΟΥ 7 (M7)

Ωρα Έναρξης: 13.00

Ωρα Λήξης: 13.40

Ημερομηνία: 23/1/24

Πρώτος άξονας: Η εμπειρία των μουσειοπαιδαγωγών από τις επισκέψεις των σχολείων στο μουσείο

A. Επισκέπτονται το μουσείο σας ειδικά σχολεία και πόσο συχνά;

Ναι φυσικά, περίπου δυο με τρεις φορές ανά εξάμηνο.

B. Έχετε εξειδικευμένα προγράμματα για παιδιά με ειδικές ανάγκες και ποια;

Εξειδικευμένα με την απόλυτη έννοια δυστυχώς όχι...όμως η επίσκεψη στο λαογραφικό μουσείο Νεάπολης είναι έτσι διαμορφωμένη ώστε τα παιδιά με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες ή αναπηρία να μπορούν να κατανοήσουν τα εκθέματα που υπάρχουν μέσα και αξίζει να πούμε ότι η ξενάγηση γίνεται βιωματικά... μαθητές έρχονται σε επαφή με τα εκθέματα, μπορούν να τα αγγίξουν όσο είναι δυνατόν κ να τα επεξεργαστούν. το αποτέλεσμα είναι ότι όλα αυτά έχουν βοηθήσει τους μαθητές να κατανοήσουν την έννοια του μουσείου, να δουν και να συγκρίνουν την παλιότερη ζωή όσον αφορά στη λαογραφική συλλογή των ανθρώπων με τη σημερινή

Άξονας δεύτερος: η νοηματοδότηση εκ μέρους των μουσειοπαιδαγωγών για το σύγχρονο συμπεριληπτικό και συμμετοχικό ρόλο των μουσείων σε παιδιά με ΔΑΦ

A. Κατά την γνώμη σας ποιες πτυχές περιέχει ο εκπαιδευτικός και ο κοινωνικός ρόλος των μουσείων;

-Θα έλεγα ότι πρωτίστως προσπαθούμε να εντάξουμε τα παιδιά ώστε να υπάρξει επιτέλους μια συμπεριληπτική κοινωνία... Έμπρακτα, να πούμε ότι είναι πολλές οι φορές που οι ξεναγήσεις των παιδιών της ειδικής γίνονται ταυτόχρονα με τις ξεναγήσεις παιδιών γενικής

αγωγής. έχουμε δηλαδή την περίπτωση σχολείων όπου ταυτόχρονα με τα παιδιά ειδικής αγωγής εκπονούν ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα, συνεργάζονται.. έτσι πετυχαίνουν τους στόχους πάρα πολύ εύκολα τα πάντα είναι διαβαθμισμένα: διαβαθμισμένες ερωτήσεις δυσκολίας, διαβαθμισμένες απαντήσεις πάντα όμως όλα έχουν τον ίδιο άξονα στην κατανόηση και επίτευξη του στόχου που έχουμε θέσει στο εκπαιδευτικό μας πρόγραμμα ... ο τρόπος εκπαίδευσης με την μορφή easy to read δηλαδή μιας απλοποιημένης εκπαίδευσης βοηθάει ιδιαίτερα να γίνει ευκολότερη η κατανόηση και να έχουμε μεγαλύτερη συμμετοχή των παιδιών στις δικές μας απαιτήσεις.

B. Ποια είναι η γνώμη σας για τη συμβολή των μουσείων στην συνύπαρξη και συμπερίληψη των διαφορετικών ομάδων πληθυσμού;

Σαφώς ένα μουσείο δεν απευθύνεται μόνο σε συγκεκριμένα άτομα. τα εκθέματα ενός μουσείου απευθύνονται σε όλες τις ομάδες πληθυσμού είτε οι επισκέπτες είναι άτομα με αναπηρία είτε όχι...εφόσον συγκεκριμενοποιούμε στον αυτισμό να σας πω ότι έμπρακτα διαπιστώνουμε αφενός ότι το παιδί θέλει να έρθει σε επαφή με τα αντικείμενα...έτσι το αφήνουμε να αλληλεπιδράσει. Μάλιστα, μας δίνεται η εντύπωση ότι θέλει να συνομιλήσει με το αντικείμενο. Ακόμη, όπως είπα προωθούμε τη συμπερίληψη με το να φροντίζουμε ένα σχολείο ειδικής αγωγής να συνεργαστεί με σχολείο γενικής αγωγής. ...Επί της ευκαιρίας θα σας μιλήσω για ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα συνεργασίας παιδιών με αυτισμό με άτομα χωρίς αυτισμό: έχουμε τις λεγόμενες πατητές ,τις μεγάλες κουβέρτες , οι οποίες σήμερα δεν χρησιμοποιούνται , αυτές τις πατητές τις απλώνουμε κάτω ,τοποθετούμε εκθέματα στις 4 γωνίες και σε κάθε κουβέρτα ξαπλώνει ένα παιδί με αυτισμό κι ένας επισκέπτης χωρίς αναπηρία. έτσι εκπονείται το πρόγραμμα ταυτόχρονα κι έπειτα εξάγονται αποτελέσματα σε μια κοινή προσπάθεια του να εξηγήσουν όλοι μαζί τι είναι αυτό το έκθεμα που έχουν δει, πως έχουν συνομιλήσει μαζί με αυτό το έκθεμα και τι εμπειρίες έχουν αποκομίσει από την αλληλεπίδραση και θεωρώ ότι είναι ένα απόλυτα συμπεριληπτικό πρόγραμμα.

Γ. Πως προσεγγίζετε ένα παιδί με ΔΑΦ

Θεωρώ ότι ένα μουσείο θα πρέπει να είναι φιλικό. ένα μουσείο είναι για όλους και αυτό κάνουμε...στο μουσείο μας οι βιτρίνες είναι φτιαγμένες με τέτοιο τρόπο ώστε όλα τα άτομα ανεξαρτήτως ύψους να μπορούν να δουν όλα τα εκθέματα. ...ένα έκθεμα για να γίνει κατανοητό από παιδιά με αυτισμό θα πρέπει να είναι τρισδιάστατο και περίοπτο για να μπορεί το παιδί να δει το έκθεμα σφαιρικά, να κατανοήσει διαστάσεις , να κατανοήσει το πως είναι φτιαγμένο.. θέλουμε όμως να μπορεί το έκθεμα να παρουσιαστεί με τρισδιάστατη παρουσίαση με χρήση γυαλιών επαυξημένης πραγματικότητας, που ελπίζω θα γίνει σύντομα

Επίσης, διαθέτουμε μουσειοσκευες ,έχουμε τις λεγόμενες βαλίτσες του ταξιδιώτη και αναλαμβάνει ο εκπαιδευτικός ή ο μουσειοπαιδαγωγός τον ρόλο του επισκέπτη. κάθε καλοκαίρι επισκεπτόμαστε και κατασκηνώσεις παιδιών. έχουμε δυο μεγάλες παλιές βαλίτσες που τις γεμίζουμε με εκθέματα και πληροφοριακό υλικό οπότε μεταφέρουμε μια μικρογραφία του μουσείου στον χώρο όπου μας έχουν καλέσει κι εκεί υλοποιούμε πάρα πολλά εκπαιδευτικά προγράμματα... αντίστοιχα οι βαλίτσες αυτές πηγαίνουν σε σχολεία γενικής και ειδικής αγωγής, ερχόμαστε σε επικοινωνία με το δάσκαλο, του εξηγούμε τι είναι η βαλίτσα, το περιεχόμενο, τους στόχους και είμαστε ανοιχτοί κατά τη διάρκεια της επίδειξης που κάνει ο δάσκαλος να παρέμβουμε οποιαδήποτε στιγμή χρειαστεί τη βοήθειά μας.

Στη δια ζώσης ξενάγηση τώρα... παρατηρείται ότι το παιδί με δαφ διαχειρίζεται ηπιότερα και αυτόνομα κάποια ευερεθιστότητα. μπορεί να πάρει το χρόνο του , να βγει στο πανέμορφο αίθριο με τη φύση γύρω του....κάνουμε ψηφιακά παιχνίδιαδημιουργούμε παζλ. το παιδί καλείται να συμπληρώσει το παζλ από λίγα κομμάτια το οποίο ενδείκνυται για παιδιά με δαφ ή με πολλά κομμάτια και να κάτσει να ασχολείται ώρες.

Ένα παιδί με αυτισμό δεν έχει τις δικές μας αντοχές και αυτό γίνεται απολύτως σεβαστό. Προσαρμοζόμαστε λοιπόν στις ανάγκες του παιδιού. Του δίνουμε χρόνο για διάλειμμα. Χώροι στο μουσείο υπάρχουν και διαθέτουμε μία αίθουσα για απομόνωση ,αν την επιθυμούν. Μπορεί επίσης αν το επιθυμεί να αλληλεπιδράσει με συγκεκριμένα εκθέματα που δεν είναι ιστορικά κειμήλια. Συγκεκριμένα εκπαιδευτικά παιχνίδια που υπάρχουν στην σχολική αίθουσα προκρινόμενου να αντιμετωπιστεί κάποια ευερεθιστότητα έχουμε σκοπό να συμπεριλάβουμε στο μουσείο μας. Επιτρέπουμε όμως σε μαθητές με δαφ να κρατάνε κάτι μικρό που ίσως κουβαλάνε και τους χαλαρώνει. Ποτέ δεν έχει υπάρξει η οποιαδήποτε φθορά εκθεμάτων από παιδιά είτε γενικής είτε ειδικής αγωγής. Το μουσείο σέβεται τον άνθρωπο, του προσφέρει κι εκείνος ανταποδίδει. Πάντα στη αρχή κάνουμε μια εισαγωγή βάζοντας το παιδί προ των ευθυνών του και τονίζοντας ότι αυτά που θα δουν ,θα ακουμπήσουν και θα περιεργαστούν μπορεί να ήταν των παππούδων του και τα παιδιά αντιμετωπίζουν με σεβασμό τα εκθέματα.

Τρίτος άξονας: Η άποψη των μουσειοπαιδαγωγών για τα αποτελέσματα που έχει στους μαθητές με ΔΑΦ η αξιοποίηση από τα μουσεία της εικαστικής αγωγής στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών τους προγραμμάτων.

Α. Ακολουθεί το μουσείο σας την αξιοποίηση των τεχνών, σε ποιο επίπεδο και με ποιους τρόπους;

Λοιπόν... ένα μουσείο στηρίζεται στην τέχνη.. ιδίως σε εμάς που κάθε αντικείμενο είναι φτιαγμένο στο χέρι. Οτιδήποτε είναι φτιαγμένο στο χέρι είτε κατασκευαστικά είτε ζωγραφικά είναι τέχνη. Μέσω της τέχνης δημιουργούνται όλα τα χρηστικά αντικείμενα παλιότερης εποχής.στο να διακοσμηθούν για να γίνουν ελκυστικά, βλέπουμε την ανάγκη των ανθρώπων να αποτυπώσουν με σχέδια και χρώματα παραστάσεις ακόμα και σε κουβέρτες, σε σεντόνια, σε πετσέτες. Άρα, ο αργαλειός για εμάς ήταν ένα εργαστήριο εικαστικών: έπρεπε να βαφτούν με χρώματα τα υφάσματα, να γίνουν προσμίξεις χρωμάτων, να δημιουργηθούν από φυτά ή από πετρώματα τα χρώματα, να βαφτούν οι κλωστές ...Όλα αυτά μεταφέρονται στους μαθητές με το εξής πρόγραμμα...: Όλα τα παιδιά ειδικής αγωγής σχεδιάζουν ένα έκθεμα, το ζωγραφίζουν και μετά κάνουμε παιδικό οδηγό εκθεμάτων με κείμενα γραμμένα από τα ίδια τα παιδιά.

Ακόμη, χρησιμοποιούμε τη μουσική και την αφήγηση ιστοριών. Το πρόγραμμα *απόψε ονειρεύτηκα* για παράδειγμα: Στις 4 γωνίες κάθε κουβέρτας πατητής κάθετα κι από ένα παιδί, όση ώρα συνομιλούν ακούγονται μουσικές...απαλές μουσικές χαλάρωσης έτσι ώστε να μπορέσει το παιδί να ονειρευτεί με το έκθεμα που έχει τοποθετηθεί στη μέση. Στη συνέχεια το παιδί περιγράφει το "όνειρο" στα άλλα παιδιά της ομάδας του. Ένα άλλο πρόγραμμα τώρα το οποίο δουλεύει με γρίφους... ζητάμε από το παιδί να λύσει το γρίφο ,να δει σε ποιο έκθεμα αφορά ο γρίφος και στη συνέχεια με παντομίμα ή με θεατρικό τρόπο να περιγράψει στους συμμαθητές το έκθεμα και οι συμμαθητές να προσπαθήσουν να το βρουν. Ακόμη, Θα πλάσουμε με πλαστελίνη και θα χρησιμοποιήσουμε πολλή ζωγραφική. Το καλοκαίρι ζητούσαμε από παιδιά να αποτυπώσουν σκηνές από τα έργα της Άλκης Ζέη. Ζωγραφίζουν με ξυλομπογιές, μαρκαδόρους, ακρυλικά χρώματα και ακουαρέλλες, με πινέλα, και κάρβουνα. Πολλές οικογένειες μας έχουν δώσει τα παλιά τους μολύβια ή τα παλιά κάρβουνα και μπορούν τα παιδιά να σχεδιάσουν με το ίδιο το έκθεμα. Στόχος είναι η γνώση μέσω της βιωματικής εκπαίδευσης και σε παιδιά με ΔΑΦ στόχος είναι και η αλληλεπίδραση...να έρθουν σε επαφή με κόσμο, να αποκτήσουν εμπειρίες, να δουν την έξω κοινωνία, να αντιληφθούν τη θέση τους στην κοινωνία και μέσα στον ιστορικό χρόνο.

B. Από όλες τις μορφές τέχνης ποια θεωρείτε ότι προωθεί περισσότερο τη συμπερίληψη;

Σίγουρα η ζωγραφική και σίγουρα όποια τέχνη αφορά το κατασκευαστικό κομμάτι, γιατί εδώ απαιτείται γνώση, συνεργασία και συγκέντρωση.....μμμμ Σε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα βάφουμε μαλλιά, παράγουμε χρώμα τη άνοιξη με λουλούδια και φύλλα και βάφουμε κλωστές. Το χρώμα και η χειρωνακτική εργασία είναι οι κατεξοχήν μορφές τέχνης που θα συναντήσουμε στο δικό μας μουσείο.

Γ. Ποια είναι κατά τη γνώμη σας τα θετικά αποτελέσματα από την αξιοποίηση της εικαστικής τέχνης στα εκπαιδευτικά προγράμματα του μουσείου;

- Η αλλαγή στάσης και συμπεριφοράς πρώτα απ' όλα για ένα παιδί με δαφ ..Για παράδειγμα ...Στο κρητικό σπίτι σβήνουμε τα φώτα, ανάβουμε τους λύχνους. Εκεί τα παιδιά με δαφ πελαγώνουν. Γι' αυτό πρώτα ζητάμε να κλείσουν τα μάτια και αν κρατήσουν τα χέρια των άλλων παιδιών. Μετά σιγά σιγά ανοίγουν τα μάτια και καλούνται να φανταστούν τι θα έκαναν μέχρι το επόμενο πρωί. Εκεί γίνεται παιχνίδι με σκιές, τραγούδι, παίζουν μουσική με λύρα ή λαούτο και διαβάζουν παραμύθια. Παρατηρούμε την απογοήτευση των παιδιών όταν τα φώτα ανάβουν. Η αλληλεπίδραση είναι τόσο μεγάλη που βγαίνουν από την αίθουσα με τεράστια ικανοποίηση και χαρά. Προσέγγισαν το θέμα με άλλες αισθήσεις και η απόλαυση επέδρασε στο έπακρο. Τεράστια η αλλαγή των παιδιών με δαφ.... Δεν ήταν αποξενωμένα και χάρηκαν

Τέταρτος άξονας: η άποψη των μουσειοπαιδαγωγών για τυχόν ελλείψεις που διαπιστώνονται στην αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής από τα μουσεία και τι προτείνουν για την υπέρβασή τους

A. Η αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής από το μουσείο σας συναντά κατά τη γνώμη σας κάποιες δυσκολίες και ποιες;

Έχουμε θέμα χρόνου αφενός.... Δεν είναι μόνο ο σχεδιασμός των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, αλλά και η προετοιμασία μαθητών, εκπαιδευτικών, γονιών και η αξιοποίηση όλων των εμπειριών και γνώσεων μετά το μουσείο. Τα παιδιά καλούνται να συνεχίσουν εικαστικές εργασίες που αφορούν το μουσείο την σχολική αίθουσα ή και στο σπίτι. Θέλουμε επίσης επανάληψη της επίσκεψης. Βλέπουμε τεράστιες θετικές αλλαγές κυρίως συμπεριφορισιακές σε παιδιά με δαφ με επαναλαμβανόμενες επισκέψεις. Αλλά δεν υπάρχει ούτε ο χρόνος ούτε το εξειδικευμένο προσωπικό

Γ. Τι αλλαγές θα μπορούσε να κάνει το μουσείο σας για να ξεπεραστούν τα εμπόδια και οι ελλείψεις;

Καταρχάς η στελέχωση με περισσότερα άτομα θα βοηθούσε γιατί πραγματικά δεν υπάρχει χρόνος...Ακόμη.... πολύ σημαντική η ενημέρωση και η επιμόρφωση που γίνονται με αργούς ρυθμούς.

B. Τι θεωρείτε πρόκληση για το σημερινό μουσείο

Να στελεχωθεί και επιμορφωθεί το προσωπικό του για να πραγματωθεί πλήρως η συμπερίληψη

-Ευχαριστώ

-Ευχαριστώ πιο πολύ εγώ για τα θέματα που θίξατε.